

Alapította: Heimler Károly

Kiadja a Soproni Szemle Alapítvány
Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzatának támogatásával

A szerkesztőbizottság elnöke: Mollay Károly

Főszerkesztő: Turbuly Éva

Szerkesztőbizottság:

ASKERCZ ÉVA, BARTHA DÉNES, BIRCHER ERZSÉBET, CSAPODY ISTVÁN, DOMONKOS OTTÓ, GIMESI SZABOLCS, GÖMÖRI JÁNOS, G. SZENDE KATALIN, HÁRS JÓZSEF titkár, olvasó- és technikai szerkesztő, HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEI ATTILA, KUBINSZKY MIHÁLY, METZL JÁNOS, SARKADY SÁNDOR.

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Sallai János: A magyar–osztrák határ történetéről a XVIII. századtól napjainkig

Sallai János: A magyar–osztrák határ történetéről a XVIII. századtól napjainkig

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Sallai János: A magyar–osztrák határ történetéről a XVIII. századtól napjainkig / Az osztrák–magyar határ története

Az osztrák–magyar határ története

Az osztrák–magyar határkapcsolat a múlt évezred végére datálható, mikor is a magyarok a Kárpát-medencét birtokba vették és az Enns folyó jelentette a határt. Később a magyar gyepük keletebbre tolódtak és a XI. századot követően a Lajta–Fischa folyó vonala képezte a határt. Az ezt követő századokban mind az osztrák, mind a magyar fél részéről expanziós törekvések jellemezték a korszakot. A térképi források, valamint a terepen határjelek hiánya miatt a X–XV. századi osztrák–magyar határ vonaláról csak közvetett írásos források maradtak fenn határvillongásokról, területek, települések hovatarozásáról. A XVI. századot követően a politikai határok szerepe felértékelődött, ennek következménye térképi ábrázolás elterjedése. Így az osztrák–magyar határ térképi megjelenítéséről a XVI. századot követően beszélhetünk, mikor egy sor Közép-Európát, Magyarországot, Ausztriát ábrázoló térkép látott napvilágot. A térképekkel párhuzamosan és vármegyei törvényekben, rendeletekben is rögzítették a közös határ kitűzését, kiigazítását. A közös határ pontos felmérésére, kitűzésére csak a török kiűzését

követően nyílt lehetőség a kartográfia fejlődése eredményeként.

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Sallai János: A magyar–osztrák határ történetéről a XVIII. századtól napjainkig / Osztrák–magyar határ, határviták, határtérképek a XVIII–XIX. századokban

Osztrák–magyar határ, határviták, határtérképek a XVIII–XIX. századokban

A XVIII. század elején J. C. Müller révén elkészült Magyarországról egy négy szelvényes 1:550 000-es méretarányú térkép. E térkép – mely 1709-re datálható – az első pontos (háromszögelésekkel pontosított) alkotás, ami az országról készült. A térképen (a korábbi művektől eltérően) a Duna folyása már helyesen került ábrázolásra. A határt pedig egy szaggatott vonalsor ábrázolja. A számunkra érdekes osztrák–magyar határ vonala is jól látható. A szomszédokat (Ausztriát, Stíriát), valamint a határ menti vármegyéket (Zala, Vas, Sopron, Moson, Pozsony) is feltüntette. A határ vonalát követve megállapítható, hogy a Lajta folyó vonalát vette alapul és a korábban többször vitatott településeket (Fraknó, Kismarton, Kőszeg...) Magyarországhoz tartozónak tüntette fel. A térkép a század első felében meghatározó szerepet töltött be mind a katonai, mind a közigazgatási életben.

290A XVIII. században több törvény, rendelet született az osztrák–magyar határkijelöléssel kapcsolatban, a továbbiakban csak azokra térek ki, amelyek határkiigazításhoz, határmegjelöléshez, vagy jelentős határvitához vezettek.

Az 1715. évi törvénykezés (mely a két ország kapcsolatát megterhelő háború lezárása utáni) már rendelkezik az osztrák–magyar határ kiigazítására, határbizottságok kijelölésére, munkájuk elvégzésére. Ezt erősíti meg az 1717. június 28-án kelt udvari rendelet, mely alapján már ez évben Köpcsénynél a határbizottság megkezdte a határ bejárását.

Az osztrák bizottság tagjai Farkasfalván gyülekeztek, majd a magyar bizottsággal megkezdtek a határjárást a Hainburg melletti Rottenstein vár romjainál (kicsérélték a dokumentumokat, előterjesztették a követeléseket alátámasztó bizonyítékokat). A határjárásra azonban ténylegesen nem került sor, mivel a két bizottság a határ lejárásának irányában nem tudott megegyezni.

Az osztrák határbizottság részére készítette el Marinoni térképét. A térképen található leírásból megtudhatjuk az alábbiakat: – A térkép az Osztrák Nagyhercegség és a Magyar Királyság közötti határokat ábrázolja szakaszonként (A–Z-ig) a stájer–osztrák–magyar hármashatártól északra haladva. A térképen jelölve van a jelenlegi határ (szaggatott vonallal), az osztrák követelés sötétvörös színnel és a magyar követelés világossárga színnel. A szakaszonkénti leírás a térkép alsó szélén található.

A színes térkép domborzat ábrázolása: halmos méretaránya 1:19 450, mérete: 51×71 cm, és a Landesbibliothekben BIV. No. 166. jelzeten található Bécsben. A térkép olvasásához további segítséget nyújt a mellékelt magyarázó szöveg. E magyarázó szöveg szerint az osztrák–magyar határ vonalát felosztotta szakaszokra, és a szakaszokat az ábécé nagybetűivel megjelölte. Így a határ vonalát mind a térképen, mind a szöveges részben településenként, vagy nagyobb domborzati idomonként követni lehet. A császári bizottság részére készült térkép az osztrák igényeket jeleníti meg. Így „Pozsonytól indulva lekanyarít hat helységet Moson megyéből, Királyudvar (Königshof) és Császárkőbánya (Kaisersteinbruch) között elhagyja a Lajtát, a tényleges határvonalat és levágja a kismartoni, kőszegi, szarvaskői, fraknói, borostyánkői, kaboldi magyar uradalmakat, várakat és tartozékaikat. A Haselbach patakánál Vas megyében

végződik az igénylési vonal, ahol Magyar-, Stájerország és Ausztria határai találkoznak a borostyánkői uradalomban.”¹⁽¹⁾ A térkép feltünteti a magyar igényt is, „...amely Hainburg és Hollern között kívánja kiegyenesíteni az országhatárt Moson megyében, innen tovább halad a Lajta mentén és Magyarország részére igényli a sárfenéki uradalmat.”²⁽²⁾

Maróni térképét további határtérképek, országtérképek követték. Ezen túl az országgyűléseken is folyamatosan napirenden szerepeltek a határkérdések és határkiigazítások. Ám a következetes végrehajtás mindig elmaradt.

Ilyen előzmények után a század második felének kezdetén több határtérkép született.

1753-ra datálható az Országos Levéltárban található stájer–magyar határtérkép, mely a határvonalról, főbb tájékozódási pontokról részletes leírást tartalmaz. 1754–55-ben ²⁹¹készült el Walter kapitány részéről az a határtérkép, ami később a határmegállapítás alapjául szolgált. A térkép elkészítésének legfőbb előzménye, hogy a császári udvar utasítást adott mind az osztrák, mind a magyar igények benyújtására, határbizottságok kijelölésére, és a határviták megvizsgálására, megismerésére. A felmérés vezetője Ing. Conducteur Philipp Cronister, segéde (lánchúzó) Keltenzieher volt. A bizottság fő feladatait az 1754. március 28. és június 28-i decretumok az alábbiakban határozták meg: „...a néhány száz év óta tartó határviták megvizsgálása, ismertetése, s az iratok áttanulmányozása alapján pontos vizsgálat megejtése, azonkívül részletes térkép készítenő mindkét fél igényeiről, a határmenti szomszédos birtokokról, az összes falvokról, feltüntetve mindenütt a határjeleket s a vitás területeket.”³⁽³⁾

Az elkészült Walter-féle térkép a Bécsi Kriegsarchivban a BIX. c. 641. és 642. jelzeten található. A színes térképen a határvonalakat szaggatott jelzéssel ábrázolták és zöld, piros, sárga színekkel alászínezték. Ahol a határ folyó, ott a folyó közepén található meg a szaggatott vonal. A határt több szakaszra felosztották, a szakaszok kezdetét, végét az ábécé nagybetűivel jelölték (AB–AC–AD ... BA–BC...).

A térképen a határmenti sáncokat, erődöket, közigazgatási határokat bejelölték. A településeket méretarányosan alaprajz szerint ábrázolták.

A Walter-térképen a Marinoni térképhez viszonyítva az osztrák követelések vonala mélyebben benyúlik Magyarországra. Az osztrák követelési vonal indul: „Sandorf-tól (Csuny község Moson m.), ami kb. 15 km-rel jelenti a kezdőpont beljebb tolását, igénylik tehát Moson és Sopron megye egy részét, a Fertő déli részét, kb. 12 községet a Fertő és Duna között, a kismartoni, fraknói, szarvkői és a kaboldi Esterházy-uradalmakat, gr. Batthyány borostyánkői uradalmát tartozékaival, Rohonczt és Köszeget, összefüggő területben.”⁴⁽⁴⁾ Itt az igénylés Vas megyénél megszakadt a nádor engedélye hiányában.

A térképen megtalálható magyar igények a következők voltak:

– „Nyolc község Alsó-Ausztriában, a Morva torkolatától, a Duna mentén egyenes vonalban kiegészítve Moson m. beszögeléseit Hollern-ig. Elhalad a Schüller-hegy mellett Hainburgnál, melyet magyar határhegynek neveznek meg a magyar biztosok, majd keresztezi a Wolfsthalon áthaladó Pozsony–Bécs országutat, az ún. bécsi hídig és Hollernnél eléri a tényleges határt. Wolfsthal, Borgen, Hundsheim, Hainburg, Prellenkirchen, Deutsch-Hasslau, Schönabrunn és Hollern alsó-ausztriai községeket igényelve.”⁵⁽⁵⁾ A sárfenéki vagy mannersdorfi uradalmat An, Hof, Mannersdorf és Somorja községekkel...”⁶⁽⁶⁾ A Wiener-neustadti püspökség tulajdonában lévő Zillingdorf várost...”⁷⁽⁷⁾ „Pottendorfi kis ligetet, a landeggi telket és az ebenfurti udvari réteket...”⁸⁽⁸⁾

Az igények megfogalmazását hátráltatta az uradalmak halászati joga és a part menti erdőhasználat joga, érvényesítése. Valamint az a tény, hogy a folyó menti határmegjelölés árvíz esetén a határjelző oszlopok elsodrásával, eltűnésével járhat. A [292](#)határmegjelöléshez felhasználták a korábbi birtok- és határtérképeket, valamint vitás esetekben tanúkat hallgattak meg.

A Walter-féle határtérképpel igen elégedetlen volt Scheyb képviselő, aki J. C. Müller térképére rárajzolta saját elképzeléseit. Az ő általa igényelt terület szerint az „igénylési vonal Hainburgnál eltérve a tényleges határtól, a Duna mellett halad Győrig, s innen végig a Rába mentén Sopron és Vas megyéken át a határig, vagyis Ausztria keleti határául a Rába folyót jelöli ki.”⁹⁽⁹⁾ Az uralkodónőnek is eljuttatott térkép elnyerte Mária Terézia tetszését. Tanácsadóira hallgatva ugyan megjutalmazta a szerzőt, a térképet azonban félretette.

1755–56-ban került el a Stájer Hercegség és a Magyar Királyság határtérképe, melyet magyar részről Simku István, stájer részről Joachim Zirnfeld határbiztosok hitelesítettek. A térképen a régi határ szaggatott vonallal, a magyar és stájer követelés alászínezve található. A határt határkövekkel, határhalmokkal, határfákkal jelölték, valamint a tájékozódásra alkalmas fákat is feltüntették.

1769-ben látott napvilágot Müller Ignác ezredes 12 szelvényes munkája, „A Magyar Királyság legújabb földrajzi térképe.” A térképen a határt szaggatott vonal jelöli. A Lappincot és a Lajtát határfolyóként tüntette fel. A Walter-térkép által megjelölt vitás területeket figyelmen kívül hagyta, így Fraknó, Kismarton, Borostyánkő, Szarvkő... magyar területen található. A térképet nagyszámú település ábrázolása miatt a határ menti területek, határon átmenő utak tanulmányozására ma is kitűnően lehet alkalmazni.

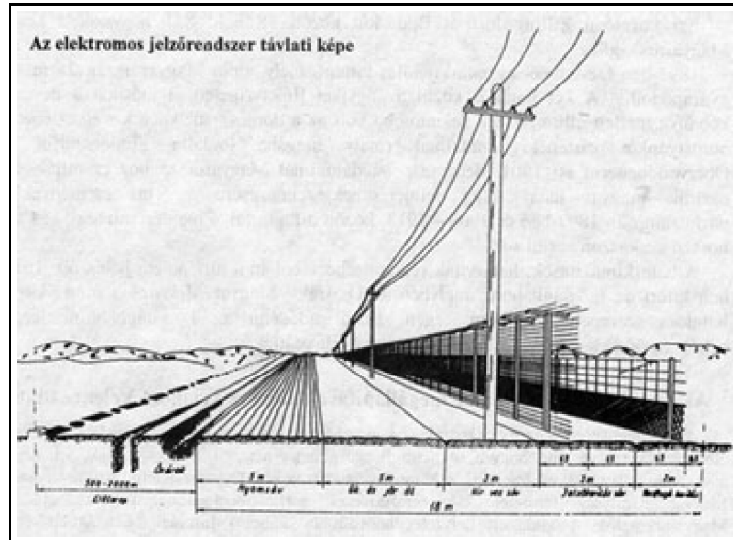
Még pontosabb képet ad az 1764-ben elrendelt I. katonai felvételezés, a Habsburg Birodalomról, így az osztrák–magyar határról is. A határvonalat szaggatott vonal közé beszúrt pont formájában jelölte, és alászínezte. A határt megjelölő dombokat, határfákat, határköveket jelkulccsal ábrázolta. Az 1:28 800 méretarányú színes térképszelvényeken a határ vonala azonos a Müller-féle térképpel. A felvételezés anyagából Neu ezredes készített 1:115 200 méretarányú térképet, melyen áttekinthetőbb a határ. Itt említem meg a Német Nagyatlaszt (1789), melynek 72. lapja ábrázolja Nyugat-Magyarországot. A térkép érdekessége, hogy aránylag nagy figyelmet fordított az osztrák–magyar határ vonalára, melyet erős színes vonal szemléltet.

A század utolsó időszakában a Walter-térkép alapján 1793. június 19-én a farkasfalvi Duna-ágnál megkezdték a határjárást, a határkitűzést. A bizottságok azonban nem tudták a helyszínen rendezni a vitás kérdéseket, így munkájukat befejezték.

A XIX. század elején folytatódtak a határviták, és az újabb előterjesztések megtétele. Bonyolította a helyzetet, hogy a gazdasági élet fejlődésével párhuzamosan mindkét ország lakosai vásároltak kisebb-nagyobb földbirtokokat egymás területén. Az idő múlásával a birtokos és birtokos között nem jelentett földjük hovatartozása problémát. Így előfordult, hogy egy-egy földbirtok mindkét ország telekkönyvébe be volt jegyezve. A birtokviszonyok tisztázására a két állam belügyminisztériuma létrehozott egy bizottságot, mely folyamatosan vizsgálta a kialakult helyzetet, és döntéseket hozott az ilyen jellegű ügyekben.

[293](#)A kitűzött határok felülvizsgálatáról az 1828–29–30-as években készült egy határtérkép-sorozat.¹⁰⁽¹⁰⁾ A kialakult helyzetet mérték fel és hitelesítették. A határ kitűzésére a terepen határköveket és fémből készült határjeleket alkalmaztak, melyeket 1–213-ig megszámoztak. Amennyiben a határ vonala folyón, vízen

haladt, a határkő helyét a szárazföldön tereptárgyakhoz és a szomszédos határkövekhez azonosították be. A XIX. század idején került sorra a II. katonai felmérés (1806–1869), mely az elsőhöz képest újabb, pontosabb térképeket produkált. A határmegjelölésben is előrelépés történt. A pontosabb domborzatábrázolás és helység megjelölésből adódóan az államhatár vonalát is jobban nyomon lehet követni.

Az elektromos jelzőrendszer távlati képe

A század második felében végrehajtott III. katonai felmérés során bevezetésre került a számozott határjel, mellyel a határ vonalát, a határtöréseket lehetett még pontosabban figyelemmel kísérni.

1867 jelentős dátum az osztrák–magyar közös történelemben. Az ekkor elfogadott – kiegyezés néven közismertté vált – törvényt követően az osztrák–magyar határ tartományi jellegűvé vált.

A XVIII. századhoz hasonlóan a XIX. században is több beadvány született a határok kiigazítására. Ilyen indítvány készült 1879-ben dr. Sötér Ágost ügyvéd részéről, aki az osztrák–magyar határ történetét elemezve az alábbi főbb követeléseket fogalmazta meg: Farkasfalvai Duna-ágnál található „Grundloos-Gruber” helyet [294](#)Pozsony megyéhez csatolják. Minichwald erdőt Nemesvölgyhöz csatolják. Továbbá az alábbi települések térképen jelzett birtokait, határát visszacsatolják: Nemesvölgy, Köpcsény, Körtvélyes, Gáta, Királyudvar, Mühlau, Anwinkel, Brucki malmok, Lajta jelenlegi folyása és természetesen medre közti területek, Sárfenék, Mannersdorfi uradalom.

Az indítványtól természetesen nem lehetett gyors megoldást várni. A határkiigazítási tevékenység eredményeként Kisbarkos határában 3481,5 négyszögöl visszakerült Magyarországhoz. [11\(11\)](#)

Ezt követően Zillingsdorf és Búdöskút között 58 hold 871 négyszögöl került Magyarországhoz.

1892-ben Dévénynél új határkielölés történt, mely során Magyarország 74 m²-rel gyarapodott. [12\(12\)](#) A két határkő közül az egyiket Rókaszigeten, a másikat a dévényi kőbánya mellett állították fel. Jelentősebb volt az a döntés, melynek következtében a borostyánkői sárfenéki uradalmat (mely magába foglalta Sinnersdorft és Oberwaldbauernt is) 1901. december 7-i dátummal Magyarországhoz csatolták. Az osztrák–magyar határ teljes felmérésének rendezésére a fenti eseményekkel párhuzamosan 1892-ben és

1909–1913. között a Lajta folyó mentén mintegy 154 km hosszú szakaszon került sor.¹³⁽¹³⁾

A határkiigazítások, határviták rendezésébe azonban a történelem beleszólt. 1914-ben kitört az I. világháború, melyben az Osztrák–Magyar Monarchia mint vesztes hatalom szerepelt a háború végén. Ebből adódóan az I. világháborút lezáró békeszerződések mindkét állam határait megváltoztatták.

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Sallai János: A magyar–osztrák határ történetéről a XVIII. századtól napjainkig / Az osztrák–magyar határ megállapítása, kitézése Trianon, Velence után

Az osztrák–magyar határ megállapítása, kitézése Trianon, Velence után

Az I. világháború végére az Osztrák–Magyar Monarchia sorsa megpecsételődött. Mindenki előtt nyilvánvalóvá vált, hogy a soknemzetiségű államot nemzeti államok váltják fel, ami a monarchia felbomlásával fog jární. A katonai vereséget követő fegyverszünettel párhuzamosan a Magyar Királyság területén élő nemzetiségek sorra megfogalmazták elszakadásukat Magyarországtól. A kialakult helyzetet bonyolította a belső forradalmi átalakulás és a Tanácsköztársaság ideiglenes volta, melyet a győztes hatalmak nem minden esetben fogadtak el tárgyaló félnek. Mivel minden új állam Magyarország terhére kísérelte meg határai kialakítását, ezért minden viszonylat határkitézésének története különbözik egymástól. De ezek közül is a legváltozatosabb események az *osztrák–magyar határ kialakulásában* történtek. *E folyamat főbb állomásai kronológiai sorrendben a következők voltak:*

1918 ősze. Megindult a békeszerződés kidolgozása.

1918. 11. 14. Renner kancellár megfogalmazza Ausztria igényeit Nyugat-Magyarország területére.

1918. 11. 22-én az Osztrák Köztársaság nyíltan kifejezte igényét a nyugat-magyarországi németlakta területekre.

1919. 4. 3. Osztrák–magyar árucserre egyezmény.

²⁹⁵1919. 4. 28. Az osztrák BM kordont állított fel a határon.

1919. 5. 24. Csehszlovák jugoszláv titkos szerződés (a „korridor”).

1919. 6. 2. Az osztrák békedelegáció kézhez kapta a békeszerződés dokumentumait. Osztrák–magyar határként a régi határvonalat rögzítették.

1919. 6. 10. Az osztrák válaszban megfogalmazzák az igényt Nyugat-Magyarországra.

1919. 7. 20. A békekonferencia elismeri az osztrák igényt.

1919. 7. 21. A békekonferencia odaítéli Ausztriának Nyugat-Magyarországot.

1919. 8. 6. Az osztrák végleges igény megfogalmazása.

1919. 8. 8. Vas megyébe osztrák szabadcsapatok törnek be.

1919. 8. 17. Németújváron népgyűlésen a Magyarországtól való elszakadást hangoztatják.

1919. 9. 10. Saint Germain-ben Ausztria aláírja a békét.
1919. 9. 19. Horthy Miklós Sopronban szemlét tart.
1920. 1. 5. Elutazik Párizsba a magyar küldöttség (vezetője: Apponyi Albert).
1920. 1. 10–13. Benes–Renner titkos tárgyalás Prágában.
1920. 2. 13. Magyar jegyzék Ausztriának. A jegyzékben javasolták, hogy az érdekelt lakosság maga döntsön állami hovatartozása felett.
1920. 2. 20. Magyar jegyzék az antantnak.
1920. 5. 6. A „Millerand levél”. „...A szövetséges és társult hatalmak hívek ahhoz a szellemhez, mely őket a béke által megállapított határok kijelölésénél eltöltötte, foglalkoztak azzal a lehetőséggel is, hogy az így kijelölt határ esetleg nem felel meg mindenütt pontosan a néprajzi vagy gazdasági követelményeknek. Lehetséges, hogy egy helyszíni vizsgálat bebizonyítja majd a békeszerződésben vett határok egyes pontokon való megváltoztatásának szükségességét... Ebben az esetben a szövetséges és társult hatalmak hozzájárulnak ahhoz, hogy a szövetség tanácsa, ha a tekintetbe jövő felek egyike azt kívánta, felajánlhassa jó szolgálatait az eredeti határok békés úton való kiigazítására, ugyanazon feltételek mellett, azokon a helyeken, ahol egy határbizottság valamely változtatást kívánatosnak tartott...[14\(14\)](#)
1920. 5. 6. Az antant átnyújtja végleges feltételeit a magyar küldöttségnek.
1920. 7. 4. Trianon. A magyar küldöttség vezetője aláírja a békeszerződést.
1920. 7. 22. A Nagykövetek Tanácsa által kiadott „Általános Utasítások” értelmében megszerveződik az osztrák–magyar határmegállapító bizottság.[15\(15\)](#)
1920. 8. 8. Szentgotthárdi akció. Magyarok osztrák területre hatolnak be, fegyverszerzés céljából. Az akció vezetői Héjjas Iván, Thurzó Lajos, Francia Kiss Mihály.
1921. 2. 15. Gratz Gusztáv külügyminiszter vezetésével kormányküldöttség érkezik Bécsbe, hogy Nyugat-Magyarországról tárgyaljon.
1921. 3. 24–4. 5. IV. Károly megjelenése.
1921. 6. 3. A Nagykövetek Tanácsa kiadja a „Pótutasítások”-at, mely a „Millerand levél”-lel összhangban lehetőséget ad a határok kiigazítására.
1921. 7. 27. Grazban megtartja alakuló ülését az osztrák–magyar határmegállapító bizottság. A magyar kormányt ekkor még Keresztes Artúr vkt. ezredes képviseli.
1921. 8. 1. Az átadási tervezet kibocsátása (Szövetségi Katonai Bizottság).
1921. 8. 3. Bécs, Schober kancellár és Pogatscher osztályfőnök, valamint magyar részről Masirevich nagykövet és Gratz volt külügyminiszter megállapodnak, melynek értelmében Nyugat-Magyarország egyharmada Magyarország birtokában marad. Az osztrák külügyi bizottság ezt elutasította, így nem léphetett érvénybe.

1921. 8. 3. A miniszterelnök fennhatósága alatt Határmegállapító Központ jön létre.

296 1921. 8. 6. Sopron. A Szövetségi Tábournoki Bizottság első ülése. Az ülésen Sigray Antal Nyugat-Magyarország főkormányzó biztosa egy deklarációt olvas fel. *A bizottság tagjai:* Elnök: Carlo Antonio Ferrario olasz tábornok. Tagjai: Philippe Hamelin francia tábornok, Reginald Gorton angol tábornok.

1921. 8. 13. A magyar bizottság Keresztes Artúr vkt. ezredes és Dr. Traeger Ernő miniszteri titkár vezetésével helyszíni szemlét tart az elcsatolandó területeken.

1921. 8. 15. Az 1. (Prónay) csendőr-tartalék zászlóalj Felsőőrre, a 2. (Ostenburg) csendőrtartalék zászlóalj Kismartonba érkezik.

1921. 8. 26. Prónay lemondása.

1921. 8. 28. A katonaság az „A” vonalon megáll, osztrák csendőrök átlépik a magyar határt.

1921. 8. 29. A Nyugat-magyarországi Szövetség fegyverrel támogatja a felkelést.

1921. 8. hó végén Prónay, Héjjas bevonul Nyugat-Magyarországra.

1921. 9. 8. Ágfalvánál visszaverik az osztrák csendőröket.

1921. 9. 8. Prónay formálisan átveszi a parancsnoki beosztást. Kirchschnallnál visszaverik az osztrák csendőröket.

1921. 9. 10. Brucknál és Királyhidánál a nezsideri szabadcsapat visszaveri az osztrákokat.

1921. 9. 15. Rábfüzesnél elfogták Lehár ezredet, a szombathelyi katonai körlet parancsnokát.

1921. 9. 16. Prónay átveszi a nyugat-magyarországi csapatok parancsnokságát.

1921. 9. 24. Az osztrák–magyar határmegállapító bizottság plenáris ülést tart, melyen a következő határozatot hozza: „hogya a két érdekelt delegáció a határkiigazításra vonatkozólag javaslatokat nyújtson be és felosztotta az egész határvonalat 3 szakaszra, amelyek közül az első („A” szakasz) a köpcsényi (Kittsee) hármasponttól Mosonvármegyének a Fertő-tóban tevő hármas (Illmicz, Fertőrákos–Kroisbach és Fertőmeggyes–Mörbisch) találkozási pontjáig terjed, a második („B” szakasz) pedig innen az Írottköig és a harmadik („C” szakasz) a tókai hármashatárpontig”. Ez a három szakaszra való beosztás nagyjában alkalmazkodik a három vármegye közigazgatási határaihoz, amennyiben az első szakasz teljesen Mosonvármegye területére esik és csak a második szakasz vesz a Sopronvármegyébe eső területhez még a vasvármegyei területről egy kb. 10 kilométer hosszúságú vonalat, úgy hogy a harmadik szakasz ezen kis rész kivételével ismét az egész Vasvármegyébe eső részt foglalja magába.¹⁶⁽¹⁶⁾

1921. 9. 26. Benes közvetít Magyarország és Ausztria közt.

1921. 9. 30. Friedrich megszállta Kismartont.

1921. 10. 3. „B” zóna kiürítése befejeződik.

1921. 10. 4. Prónay Felsőőrön proklamálja a Lajta-bánság megalakulását.

1921. 10. 8. Az olasz közvetítés bejelentése.

1921. 10. 11–13. Velencei jegyzőkönyv. Az osztrák kormány hozzájárulását adta, hogy Sopronban és környékén népszavazás legyen. A magyar kormány vállalta, hogy Nyugat-Magyarországról eltávolítja a felkelőket.

1921. 10. 15. Fertőféhéregyházánál a Héjjas-féle felkelők megtámadják a királypárti Friedrich-felkelőket.

1921. 10. 20. IV. Károly második visszatérése (Dénesfa, Sopron).

1921. 10. 27. Az Osztrák Külügyi Bizottság ülése. Ratifikálás helyett újabb feltételeket támaszt a velencei szerződés végrehajtása kapcsán.

1921. 11. 5. Nagykövetek Tanácsa ülés. A határozatok értelmében a népszavazási területen a magyar fegyveres alakulatokat antant erők váltják fel.

1921. 11. 10–12. 3. között Burgenlandot az osztrák csapatok megszállják.

2971921. 12. 1. A magyar delegáció összetétele az alábbi: Határmegállapító biztos: Báró Villani Frigyes dr. I. oszt. követségi tanácsos. Határmegállapító biztos helyettes: Dr. Traeger Ernő miniszterelnökségi osztálytanácsos. Segédbiztos (műszaki) Makay Gyula műszaki tanácsos. Segédbiztos (katonai): Okolicsányi Károly vkt. százados. Egyéb beosztottak a központban: Ullein Antal alkonzul, Papp Gyula kir. mérnök, Szabó Sándor főhadnagy tolmács és fordító, Veress Zoltán főhadnagy segédtszt; külszolgálatban: Zsadányi József műszaki tanácsos, Brumm Theofil főmérnök, Dienes Tibor Tómérnök, Schmidt Károly mérnök.

Ezekon kívül még egy ideig Vaczek Lajos konzuli irodaigazgató és Sárkány Barna tartalékos főhadnagy is tagjai voltak a magyar delegációnak, amely a vízügyi kérdésekben Károlyi Sándor min. oszt. tanácsosnak, a szombathelyi kultúrmérnöki hivatal főnökének közreműködését is igénybe vette.¹⁷⁽¹⁷⁾

1921. 11. 3. Prónay átadta a megszállt területet. A felkelők által okozott károkat a magyar pénzügy két héten belül kifizette.

1921. 12. 10. Nemzetközi különítmény érkezett (450 fő) a népszavazási területre.

1921. 12. 10–12. Magyar katonaság, csendőrség kivonása a népszavazási területről.

1921. 12. 11. Nagykövetek Tanácsa utasítása szerint a népszavazási területre csak az „Általános Utasítás” alkalmazható.

1921. 12. 13. Az osztrák bizottsági tagok visszarendelése Sopronból.

1921. 12. 14–16. Népszavazás.¹⁸⁽¹⁸⁾

1922. 1. 1. A népszavazási területet a Tábornoki Bizottság a magyaroknak átadta.

1922. 3. 2–3; 8–12. Helyszíni kiszállás Moson, Sopron, Vas vármegyei terepszakaszokon.

1922. 3. 28. Az osztrák–magyar határmegállapító bizottság szavazott az „A”, „B”, „C” szakaszok ügyeiben.¹⁹⁽¹⁹⁾

1922. 3. 30. A határozatokat Jocard őrnagy személyesen vitte Párizsba.

1922. 7. 17. Népszövetség Tanácsának titkos ülése.[20\(20\)](#)

1922. 7. 19. Magyar fegyveres erők második eredménytelen kísérlete az elcsatolt Moson, Sopron és Vas megyei területek visszaszerzésére.

1922. 12. 9. A bizottság záróülése, mely után megszülettek a végleges határok.[21\(21\)](#)

A folyamatot nyomon követve, jól látható – a több évszázados kötődés ellenére –, hogy az osztrák–magyar határ megállapítása állandóan nehézségekbe ütközött. Ennek egyik legszemléletesebb megnyilvánulása, hogy több település hovatartozása 1920–22. között dőlt el.

A határmegállapítás eredményeként a Népszövetség Tanácsának döntése következtében visszatért Magyarországhoz Kis- és Nagynarda, Alsó- és Felsőcsatár, Német- és Magyarkeresztes, Horvátlövő, Pornóapáti. A Magyarországnak ítélt Rendek és Rótfalvát osztrák kezdeményezésre elcseréltük Ólmód és Szentpéterfa községekre. A határmegállapítás eredményeként az osztrák–magyar határ hossza: 375 km 517 méter, mely szakaszok szerint a következő[22\(22\)](#): C szakasz 140 km 544 m, B szakasz 126 km 366 m, A szakasz 108 km 607 m.

A határ kitűzésére, az osztrákok részéről természetes, a magyarok részéről műkövet használtak fel, melyeket átlagosan 100 m távolságra helyeztek el egymástól.

Az egész határvonal három szakaszra lett felosztva, s külön e célra modellezett kövekkel elválasztva. Az „A” szakasz a köpcsényi hármás országhatártól a Fertőrákos, Fertőmeggyes, Illmicz községek Fertő-tavában lévő határpontjáig terjed. Innen az „Írottkö”-ig húzódik a „B” s az „Írottkö”-tól a tókai 380 magassági pont, déli hármás országhatárig a „C” szakasz.

[298E](#) szakaszokon belül 1-től folytatólagosan számozva, kb. 1 km távolságra helyeztetnek el a főkövek, s ezeken belül ugyancsak 1-től kezdve folytatólagos számozással átlagosan 100 méterre egymástól a közönséges határvövek.

A munkafolyamat minél célszerűbbé tétele, s a helyszíni költségek arányos elosztása céljából minden egyes szakasz hat alszakaszra osztatott. Az alszakaszokban felváltva működnek a magyar és osztrák felmérési osztályok oly módon, hogy az egész határvonal felét magyar, másik felét osztrák műszaki közegek dolgozzák fel.

Ettől eltérés csak a határvonal bejárásánál és kitűzésénél van, mely műveletet a magyar és osztrák mérnökök együttesen végzik.

A határbejárás és kitűzés alkalmával a községi előljáróságok és birtokolók jelenlétében alszakaszonként határleírási jegyzőkönyv és bemérési kézikönyv szerkesztetik, melyek minden későbbi munkának alapvető okmányait képezik.

A kitűzés befejeztével az 1:2880 méretarányú kat. térkép után készült kitűzési vázlaton történik a határvonal végleges elfogadásának igazolása.[23\(23\)](#)

A határ kitűzése és a dokumentumok elkészítése után a Nagykövetek Tanácsának az alábbi okmányokat küldték meg: 1:2880 méretarányú térképek, 1:25 000 méretarányú térképek, felvételi előrajzok, általános

határleírás, részletes leírás.

A határ kitűzése 1923-ban befejeződött, mellyel egy hosszú korszak lezárult. Egyben új feladatokat jelentett a határ- és rendvédelmi szerveknek. Ugyanis az új határokat már nem lehetett a régi módon és régi diszlokáció szerint őrizni. Ezen kívül a trianoni békeszerződés fegyveres erőket korlátozó cikkelyei is erősen determinálták a fegyveres erők, rendvédelmi szervek mozgásterét.

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Sallai János: A magyar–osztrák határ történetéről a XVIII. századtól napjainkig / Az osztrák–magyar határkapcsolat 1923-tól napjainkig

Az osztrák–magyar határkapcsolat 1923-tól napjainkig

Az első világháború lezárását követő békeszerződések új helyzetet teremtettek Közép-Európában. Új határok születtek. Mivel az új határok döntő többségben nem természetes jellegűre sikerültek, ezért ebből adódóan számtalan új megoldást igényeltek a határ menti gazdasági, közlekedési élet terén. Ilyen speciális helyzet alakult ki az osztrák–magyar határon, ahol az osztrák vasút működtetése csak magyar terület igénybevételével valósulhatott meg. Ezzel kapcsolatban született az 1930. június 30-án aláírt „peage szerződés”, pontosabban Jegyzőkönyvi Megállapodás. Ennek következtében az osztrák vasutak jogosulttá váltak, hogy Baumgarten/Sopron, Loipersbach–Schattendorf/Ágfalva, Deutschkreutz/Magyarfalva és Pamhagen/Fertőújlak melletti államhatár közötti vonalakon, a magyar területen át, Sopron pályaudvaron keresztül, vasúti zár alatt átmenő forgalmat bonyolítsanak le.

Az osztrák–magyar kapcsolatot ez időben meghatározta ugyan az a tény, hogy (ellentétben a többi új szomszédos állammal) a közös határ kialakítása kompromisszum eredménye volt, ám a tradíció ellenére a kapcsolatot inkább hűvösnek lehetett minősíteni. Ezt bizonyítják az 1928-ban Szentgotthárd (Rábafüzes) határállomáson történtek is. (Az Olaszországból Magyarországra tartó hadianyag-szállítmányokat az osztrák vámőrség feltartóztatta.)

Az 1930-as évek végére tért nyert revíziós politika azonban az ismert geopolitikai és történelmi helyzet miatt az osztrák–magyar határ gyakorlati felülbírálatát nem tette lehetővé.

A II. világháborút lezáró párizsi békeszerződés Magyarország számára az 1938. évi határokat állapította meg, valamint a pozsonyi hídfőt elcsatolta. Így az osztrák–magyar határ (melyet 1923-ban jelöltek ki) nem változott. Kivétel az osztrák–cseh–magyar hármashatárkő, melyet új hármashatárpontra helyeztek. Változott azonban a határviszony. A II. világháború után az osztrák–magyar határ igen veszélyessé vált. A háborús bűnösök, csempészek, valamint az [299](#)eltérő társadalmi berendezkedettség kialakulása a középpontba helyezte Magyarország nyugati határát. Politikai döntést követően 1949–50-ben lerakták az aknazárat, drótsort, magasfigyelőrendszert telepítettek a magyar oldalon, azaz felhúzták a „vasfüggönyt”. A „vasfüggöny” felépítése a következő volt:

„... ha valaki belülről kifelé akarja a vasfüggönyt átlépni, akkor először a letarolt sávra bukkan. Ez körülbelül 10–15 m szélességű és egyetlen rendeltetése a megfigyelési lehetőség növelése és a rejtőzés lehetetlenné tétele.

Ezután következik a jelző rakéták sorozata. Ezt azért telepítették, hogy az óvatlan határátlépő belekavarodva a rakétadrótokba, az örs figyelőjét a drót meghúzásával, illetve a rakéta működésbe hozatalával figyelmeztessék. Ezeket a rakétákat általában egy vonalba telepítik, egymástól átlag 20–25 m

távolságra, úgyhogy a drótok közvetlenül fedik egymást. Ezek a rakéták az eddigi megállapítások szerint csak a fontosabb határszakaszokon található és rendszerint botlódrótokkal keverik. Különösen az erdős-dombos, kevésbé megfigyelhető határszakaszokon lehet ezzel az akadállyal számolni. A rakéták több színben ismeretesek és minden színnek más és más jelentősége van.

A rakétaövtől kb. 1 m távolságra következik az úgynevezett nyomsvá. Ez egy 5–10 m mélységű frissen szántott és boronált földterület, amelyen minden lábnyom tisztán látható. Természetesen jelentősége csökken, mihelyt kemény fagy lép fel hóesés nélkül. A megfigyelő sávot azonban mindenesetre növeli.

Ezután újra egy letarolt földsvá következik, átlag 10 m szélességben. Rendszerint akadálymentes, feladata csapán a rejtőzés lehetőségétől megfosztani a határátlépőt.

Csak ezután következik a félelmetes drótakadály. Ez rendszerint kétsoros. Az egyes sorokat tartó karók egymástól kb. 2–4 m-re vannak. A drótakadály sem egyforma. Vannak határszakaszok, ahol csak három drótból áll egy öv, míg máshol keresztül-kasul szegdelt és olyan sűrű, hogy drótvágó olló nélkül lehetetlen alatta átbújni.

A két drótsor közötti sávban vannak az aknák elhelyezve. A legutóbbi megállapítások szerint azonban nincsen mindenhol akna. Csakis a fontosabb helyeken vannak aknák telepítve.²⁴⁽²⁴⁾

Az aknamezőre szovjet tányéraknákat, majd cövekaknákat telepítettek. Az aknák egymástól kb. 3–10 m-re voltak.

A határövezetben letelepített őrtornyok ekkor még fából készültek és 6 m magasak voltak. Egymástól különböző távolságra voltak, melyet a terep és a láthatóság határozott meg. Az aknazárat 1955–56-ban felszedték, majd 1957-ben újratelepítették.

Ausztria államszerződésének aláírására 1955. május 15-én került sor, melynek 5. cikkelye meghatározza az állam határát: „Ausztria határai azok, amelyek 1938. január 1-jén fennállottak.”

Az államszerződés nem teremtett új helyzetet az osztrák–magyar határ tekintetében. Az tény viszont, hogy a szovjetek elhagyták Ausztriát, és ez a határ szerepét felértékelte. Így Magyarország nyugati határa egyben a Varsói Szerződés tagállamainak határa is lett. Ez erőösszpontosítást, erőátcsoportosítást, új diszlokációt jelentett hosszú ideig a magyar fegyveres erők részére.

A korszak jellemzője volt, hogy a hivatalos érintkezéseken túl a szomszédos határőrizeti szervek végrehajtó személyi állományának kapcsolattartása a kölcsönös tiszteletadásra korlátozódott. A gazdasági, földrajzi helyzetből adódóan vízügyi, vasúti, kereskedelmi megállapodásokon túl 1964-ig jelentősebb határszerződésről nem beszélhetünk.

Az 1964. év október 31-én aláírt és 1965. év 10. sz. tvr.-ként beiktatott Osztrák–Magyar Határszerződés az államhatár láthatóságáról és az ezzel összefüggő kérdések szabályozásáról szól.

300Fő fejezetei: I. az államhatár menete, II. a határjelek megóvása és az államhatár menete láthatóságának biztosítása, III. az államhatár felmérése és megjelölése, IV. a vegyesbizottság, V. határutak, határvizek és lelőhelyek, VI. zárórendelkezések.

A szerződés aláírásával egy minőségileg új kapcsolat vette kezdetét. Létrehozták a „Magyar–Osztrák Vegyesbizottság a Közös Államhatár Felmérésére és Megjelölésére”, valamint a „Határeseményeket

Kivizsgáló Magyar–Osztrák Bizottság” elnevezésű bizottságokat, melyek ügyrendjét rögzítették. Ennek következtében 1966–69-ben sor került a közös határ első időszakos megjelölési, ellenőrzési és felújítási munkálataira. Ezzel kb. 40 éves elmaradás pótlását kezdték meg.

Ezzel párhuzamosan az 1960-as évek végére az aknamezőt felszedték és a jóval humánusabb elektromos jelzőrendszert telepítették le a magyar oldalon. 1968-ban feloldották a határövezetet és csak 2 km határsáv emlékeztetett a régi időkre.

Az osztrák–magyar határforgalom ellenőrzésének könnyítéséről az 1967. évi 21. sz. tvr. intézkedett, melynek alapját a Bécsben 1965. április 9-én aláírt osztrák–magyar egyezmény jelentette.

Az Osztrák–Magyar Határbizottság első ülésére 1966. március 8–16. között került sor. E bizottság az ügyrendnek megfelelően azóta is folyamatosan ülésezik.

Az osztrák–magyar viszonylatban meglévő „peage szerződés” felújítására 1980. 9. 13-án került sor. Ekkor a tapasztalatokat felhasználva, a kialakult új helyzetre tekintettel újjátették fel az 1930-ban aláírt szerződést.

Az elektromos jelzőrendszer által elzárt települések közül 1982-ben Szentpéterfát, 1986-ban Brennbérgbányát „kikerítették”.

1987. 4. 29-re datálható a határszerződés módosítása, melyet a megváltozott körülmények kényszerítettek ki (A határjelek karbantartása, határutak használata...).

A Közép-Európában elindult társadalmi változások egyik legemlékezetesebb eseménye volt az osztrák–magyar határon az elektromos jelzőrendszer lebontása. A próbabontásra 1989. május 2-án Hegyeshalomnál került sor, melyet a teljes határszakaszon követte az EJR felszedése. Ezzel új határőrizeti helyzet állt elő, melynek eredményeként megtörtént a magyar határőrség minőségi átszervezése.

A fenti esemény pozitív folyamatot indított el, melynek eredményeként a Fertő-tó körül kerékpárút született; a rönki Szent Imre templom, mely közvetlen a határ mellett van, mindkét oldalról látogatható; több új ideiglenes és állandó határátkelőhely épült...

Ma pedig már új probléma – az Európai Unióhoz való csatlakozás – foglalkoztatja a két állam vezetőit. Ennek fő kérdése, hogy a magyar állampolgárok részére „külső határrá” válik-e az osztrák–magyar határ, vagy az utóbbi két évtizedben példaként emlegetett jó viszony eredményeként, továbbra is könnyebben léphetjük át a határt.

* * *

Az 1990-es évek végére teljesen új osztrák–magyar kapcsolatnak lehetünk tanúi. Eltűnt az aknamező, az elektromos jelzőrendszer. Ám ez nem jelenti azt, hogy nincs többé közös probléma. Az igazi nagy kihívás ma a migráció kezelése és az Európai Unió-tagsággal járó kötelezettségek, melyet Ausztria ma már a saját bőrén tapasztal és reméljük ez hamarosan Magyarországot is érinteni fogja.

Tanulmányomban azokat a főbb eseményeket, leírásokat, jogszabályokat, térképeket és egyéb forrásokat dolgoztam fel, melyek az évszázadok óta közös határként funkcionáló határszakasszal kapcsolatosak. Megállapítható, hogy a határ kitűzésében, birtokok, területek hovatartozásában minden időszakban voltak viták a szomszédos birtokosok és a két állam között is. Az államhatár az ismert történelmi okok miatt időszakonként tartományi határként diszlokált, de mindkét állam vezetői, állampolgárai fontosnak tartották

a pontos határ kitűzését.

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Sallai János: A magyar–osztrák határ történetéről a XVIII. századtól napjainkig / Felhasznált irodalom:

301 Felhasznált irodalom:

1. A Magyar Országos Levéltár térképeinek katalógusa Bp. 1976. (Kézirat)
2. A magyarság évkönyve (Magyarság Lapkiadó) Bp. 1925.
3. Az osztrák államszerződés Bécs, 1955.
4. Balogh Albin: Ország és nyelv a magyar történelemben (Apostoli Szentszék) Bp. 1928.
5. Bellér Béla: Az osztrák–magyar viszony és a burgenlandi kérdés. Soproni Szemle, 1983. 1–4. szám.
6. Cartographica Hungarica I–IV. Novafeltria, Tatabánya, 1992; –1993; –1994.
7. Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára Pesten, 1851.
8. Fogarassy László: A nyugat-magyarországi kérdés katonai története. Soproni Szemle, 1971. 1–4. sz.
9. Gáspár László: A magyar határőrizet története ZMKA jegyzet, Bp. 1992.
10. Gróf László: Carta Hungarica Bp. 1988.
11. Hadak útján, 1955. V. évfolyam 53. sz.
12. Kéziratos térképek az OSZK Térképtárában I–II. OSZK, Bp. 1984.
13. Koczor Ferenc: Osztrák–magyar határ 1920–22. Sopron, 1995.
14. Kring Miklós: A magyar államhatár kialakulása. Bp. 1934.
15. Nagy Imre: A Lajta, mint határfolyam. Századok, 1871.
16. Nagy Júlia: Kéziratos határtérképek a Bécsi Levéltárban.
17. Paldus József: Katonai térképek készítése II. József idején. Hadtörténeti Közlemények, Bp. 1917.
18. Papp-Váry Árpád: Teleki Pál a kartográfus.
19. Parády József: A dualista Magyarország határőrizete. Bölcsész doktori disszertáció, Bp. 1986.
20. Rahm Frigyes: Nyugat-Magyarország az 1789. évi Német Atlaszban.
21. Rendezett határ – Jósomszédság. Határőrség, Bp. 1994.
22. Rónai András: Az 1918–20. évi közép-európai területrendezés kritikája földrajzi szempontból, Bp. 1943.

23. Ruhmann Jenő: A brennbergbányai Ilona-akna története.
24. Sallai János: Magyarország történelmi határai a térképeken. Püski, Bp. 1995.
25. Soproni Hírlap, 1919–23. évfolyamai.
26. Sorsdöntések. Göncöl, Bp. 1989.
27. Sótér Ágost: Indítvány a Magyarország és Alsó-Ausztria közötti határok helyreállítása tárgyában. Magyaróvár, 1897.
28. Stessel József: Jogszabályok a szarvkői uradalomban. Századok, 1908.
29. Szamota István: Régi utazások Magyarországon. Bp. 1891.
30. Térképészeti Közlönyök, Bp. 1929–48.
31. Villani Frigyes: Jelentés a soproni népszavazásról és a magyar–osztrák határ megállapításáról. Sopron, 1923.
32. Zsiga Tibor: Cummunitás fidelissima Szentpéterfa. Corn Kft. Szombathely, 1992.

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Tóth Sándor: Légítámadások a GYSEV ellen 1944/45-ben

302 Tóth Sándor: Légítámadások a GYSEV ellen 1944/45-ben

Az alábbi tanulmány célja a Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút (GYSEV) és a kezelésében álló Fertő-vidéki helyiérdekű vasút (FHÉV) ellen 1944/45-ben végrehajtott szövetséges légítámadások, azok előzményeinek és következményeinek ismertetése. A tanulmány alapját a GYSEV üzemtörténeti gyűjteményében található korabeli dokumentumok képezik.

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Tóth Sándor: Légítámadások a GYSEV ellen 1944/45-ben / 1. A GYSEV helyzete a II. világháború kitörésekor

1. A GYSEV helyzete a II. világháború kitörésekor

Az I. világháborút követő Párizs környéki békék Magyarország vasúti közlekedésére is katasztrofális hatással voltak. A magánvasúti hálózathoz a Déli Vasút jogutódjának a Duna–Száva–Adria Vasútnak (DSA) 1932. 07. 01-i megváltásával utolsó számottevő magánvasútként a Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút (GYSEV) és a kezelésében álló Fertővidéki Helyiérdekű Vasút (FHÉV) maradt csak fenn¹⁽²⁵⁾.

A GYSEV jogi státusa is alapvetően megváltozott. Az antanthatalmak Ausztriával kötött és 1919. október 19-én aláírt békeszerződésének 320. paragrafusa kimondta ugyan, hogy a két önálló ország területére kerülő GYSEV üzeme egységes szervezet irányítása alatt marad, de a Magyarországgal egy évvel később, 1920. június 4-én megkötött trianoni békeszerződés már arra kötelezte Magyarországot, hogy nyugati területeinek nagyrészt átadja az újonnan létrejött Osztrák Köztársaságnak. Ezzel Északnyugat-Magyarország politika- és közlekedés-földrajzi egysége kettéhasadt. A döntés értelmében a

GYSEV vonalából 27 km, a FHÉV-ből pedig 45 km került Ausztriához. A GYSEV vonalon az új határállomás Sopronkertes, volt hadiforgalmi kitérő, a FHÉV-en pedig Pomogy lett.

Míg az I. világháború végéig Sopron közlekedéspolitikai szempontból jelentős vasúti csomópont volt (Déli Vasút, GYSEV, Sopron–Pozsonyi HÉV, Fertővidéki HÉV, Sopron–Kőszegi HÉV), addig a két világháború közötti időszakban jelentősége erősen visszaesett.

A GYSEV és a FHÉV osztrák vonalai ugyan a budapesti székhelyű részvénytársaság tulajdonában maradtak, de az új osztrák engedélyokirat értelmében osztrák jog szerinti magánvasutakká váltak. A menetrendek kétnyelvűvé váltak, a járműveken (1924-től) megjelent a GYSEV német neve: Raab–Oedenburg–Ebenfurter Eisenbahn (ROEE). Az osztrák vonalak mentén az állomások és megállóhelyek épületeire német nyelvű névtáblák kerültek.

A két világháború közötti kiegyensúlyozott, gazdaságos üzemeltetés elsősorban a motoros üzem bevezetése jellemezte. Az 1924/25. évi első próbálkozás után 1928-ban már napi 8 motorvonatpár közlekedett a GYSEV és FHÉV vonalain. (Ezzel a két vasút [303](#) teljes személyforgalmának 52%-át motorkocsik látták el!) 1932. április 1-jétől a GYSEV motorkocsijai az Osztrák Államvasutakkal (BBÖ) együttműködve közvetlenül bejártak Bécsbe.

Ausztria bekebelezése a Német Birodalomba [2\(26\)](#), majd a készülődő II. világháború már 1938 késő nyarán éreztette hatását.

„Vasutunk elmúlt évi (1938) forgalmának alakulását az 1938. év nagy kihatású történelmi, politikai és gazdasági eseményei nagy mértékben befolyásolták. Első sorban Ausztriának Németországhoz történt csatolása, majd a szudétakérdéssel kapcsolatban kialakult rendkívüli feszültség, de az elszakított Felvidék egy részének Magyarországhoz történt visszacsatolásával beállott kivételes viszonyok is áruforgalmunkat hosszabb-rövidebb időre megbénították.

E rendkívüli, a gazdasági életre kiható viszonyok dacára vasutunk elmúlt évi forgalma végeredményében mégis kielégítően alakult ami annak tulajdonítható, hogy a megélénkült személyforgalom mellett az év második felében, de különösen az őszi hónapokban áruforgalmunk fellendült. [3\(27\)](#)

A megnövekedett személy- és áruszállítási igények lebonyolításához a GYSEV 1939 végén a következő forgalmi eszközökkel (vontatójárművek) rendelkezett:

Típus	Rendeltetés	Pályaszám	Darab
Gőzmozdony	vegyesvonati	111–117	7
		121–123	3
	tehervonati	10–20	11
		301–305	5
személy- és gyorsvonati	201–206	6	
Összesen:			32
Motoros jármű	Sínautóbusz	M1–M2	2
	Motorkocsi	M11–M16	6
		M18	1

Gyorsmotorkocsi	Ma4–Ma5	2
Lokomotor	LM1	1
Összesen:		12
Mindösszesen		44

Ahogy a II. világháború eseményei majd bizonyítják, ezzel a motoros üzemre berendezkedett elavult járműparkkal (a kocsállomány sem mutatott jobb képet) a GYSEV szinte kilátástalan feladatot vállalt magára.

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Tóth Sándor: Légítámadások a GYSEV ellen 1944/45-ben / 2. A nemzetközi vasútforgalmi helyzet és hatása a GYSEV-re

2. A nemzetközi vasútforgalmi helyzet és hatása a GYSEV-re

A II. világháború kezdeti szakaszában a GYSEV és Sopron város szerepének és jelentőségének, mint számottevő vasútvonal, ill. vasúti csomópont, nemzetközi [304](#) megítélésében két gazdaságpolitikai lépés játszott döntő szerepet. Egyrészt az Olaszországnak küldendő német szén esetleges Magyarországon át történő irányítása, ill. másrészt a Német Birodalom hadiipara (repülőgépipara) számára a GYSEV vonalán szállított érc, elsősorban bauxit- és – kisebb mértékben – olajszállítmányok.

Mussolini Olaszországának gazdasági megsegítése és egyben a Német Birodalomtól való függőségének fokozása érdekében 1940. március 18-án Hitler Mussolinival a Brenner-hágón történő találkozása alkalmával 1940. április 1-jétől havi egy millió tonna német szén szállítására tett ígéretet.⁴⁽²⁸⁾ A hatalmas mennyiségű szén továbbítására a tengeri útvonal bizonytalansága (angol blokádnak) és rendkívüli hajótér igénye miatt kizárólag csak a vasúti szállítás jöhetett szóba. A hatalmas szénmennyiség megbízható továbbítása és nem utolsósorban a szóba jöhető vasútvonalak „rendes” vasútforgalmának fenntartása rendkívül szigorú berakodási-, szállítási- és kirakodási menetrendet követelt meg.

10 nappal később, március 28-án Augsburgban az Olasz Államvasutak, a (még) Jugoszláv Államvasutak, a m. kir. Államvasutak, a GYSEV, a Szlovák Államvasutak, a Cseh, Morva Vasutak és a Német Birodalmi Vasutak szerződés keretében rögzítették⁵⁽²⁹⁾ a szénszállítások lebonyolításának mikéntjét.

Az egyezmény értelmében a Ruhr-vidék bányáiból naponta 550 000 t, a Saar-vidékiekből naponta 50 000 t és a felső-sziléziai bányákból naponta 400 000 t szenet kellett az Alpokon keresztül Olaszországba szállítani. Csak a Felső-Sziléziából útnak indított havi 400 000 t szén elszállításához havonta 26 munkanapra volt szükség. Ez napi 15, egyenként bruttó 1650 t-s (nettó 1080 t) szénvonatot jelentett! A szénvonatok menetrendszerinti útvonala a következő olasz, ill. jugoszláv határállomásokat érintette:

Brennero:	napi 2 vonat
San Candido:	napi 2 vonat
Tarvisio:	napi 12 vonat
Jesenice-Piedicolle:	napi 6 vonat
Maribor-Postumia:	napi 8 vonat

A Német Birodalmi Vasutak kívánságára az érintett vasutak a felső-sziléziai bányákból indított vonatok számára szükségútvonalakat is kijelöltek. (A Ruhr-, ill. Saar-vidék sűrű és jól kiépített vasúthálózata miatt ott erre nem volt szükség.)

A kidolgozott tartalékútvonalak a következők voltak:

a) Bécs-környéki vasútvonalak használhatatlansága (zsúfoltság, háborús károk) esetén: napi 4 vonat Pozsonyig:

Pozsonyban a 4 teljes vonatból 8 félvonatot rendeznek össze:

4 félvonat Engerau–Szombathely–Fehring–Maribor–Postumia

4 félvonat Galánta–Komárom–Nagykanizsa–Murakeresztúr–Postumia

b) A Semmeringen átvezető vasútvonal használhatatlansága (zsúfoltság, háborús károk) esetén: napi 4 (á 825 t) vonat Ebenfurthon keresztül: Sopron–Szombathely– 305Nagykanizsa–Murakeresztúr–Postumia. Napi 4 vonat Wiener Neustadton keresztül: Szombathely–Fehring–Maribor–Postumia.

A megállapodás olasz, ill. német bérmozdonyok rendelkezésre bocsátását is kilátásba helyezte a MÁV részére.

A GYSEV vonalán saját járműveivel olasz szénvonatot egyet sem továbbított. A GYSEV üzletjelentései alapján vonalán 1940 és 1943 között a szénzállítások aránya az összforgalomhoz viszonyítva a 8%-ot nem haladta meg (1. melléklet). A MÁV az ebenfurthi, wiener neustadti, ill. a pozsonyi elkerülő útvonalon át irányítandó szénvonatokhoz 20, ill. 28, összesen 48 darab 56³⁴⁻³⁵ (volt BBÖ 270 \cong MÁV 403) sorozatú négycsatlós tehervonati német mozdonyt⁶⁽³⁰⁾ igényelt.

A tapolcai medencéből, a Bakonyból származó magyar bauxit a II. világháború előtt a MÁV vonalán Komáromon át Szlovákia felé hagyta el az országot. A Felvidék visszacsatolásával⁷⁽³¹⁾ járó bizonytalan helyzetet kihasználva a GYSEV saját vonalára⁸⁽³²⁾ irányította a magyar bauxitexport jelentős részét. Míg 1937-ben a GYSEV magyar vonalszakaszán 34 249 t ércet és bauxitot szállított (az osztrák vonalrészén pedig egy dekát sem), addig a szállított bauxit mennyisége 1940-ben már 409 768 t volt, amely a GYSEV német vonalán át teljes egészében elhagyta az országot. Három év alatt a bauxitszállítás a tizenháromszorosára nőtt. A GYSEV által 1940-ben továbbított teljes árumennyiség 27%-a bauxit volt. Ez az arány 1942-ben – dacára a szállított bauxit abszolút mennyisége 286 694 t-ra csökkenésének – 40%-ra növekedett (ld. melléklet).

Az 1939. március 23-án megkötött román–német gazdasági megállapodás alapján a román olaj javarészt a Győr–Hegyeshalom útvonalon hagyta el Magyarországot. A tervek szerint a GYSEV a hegyeshalmi vonal tehermentesítése érdekében napi két rakott és egy üres olajvonatot eresztett volna át vonalán.

A GYSEV és az általa kezelt FHÉV tehát a háború első évétől kezdődően jelentős gazdaságpolitikai és így katonapolitikai szerepet játszott. A bauxit és az esetleges szénvonatok továbbítása mellett a GYSEV Győr–Sopron–Ebenfurth kelet–nyugati és a FHÉV Celldömölk–Parndorf dél–észak irányú vonalvezetése rendkívül előnyös felvonulási útvonalnak is minősült.

Sopron 1944/45 évi bombázásaira tehát nem a soproni laktanyák, a soproni ipar, vagy a részben

Sopronba települő Szálasi-kormány és az 1945. december 7-ére a soproni városháza nagytermébe meghirdetett országgyűlés a magyarázat, hanem a Bécshez, mint fő vasúti csomóponthoz való közelség és a GYSEV, ill. Sopron a fentiekben részletezett közlekedéspolitikai és így katonapolitikai (stratégiai) szerepe a kelet-nyugati vasúti forgalomban.

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Tóth Sándor: Légítámadások a GYSEV ellen 1944/45-ben / 3. A háború és a GYSEV

3063. A háború és a GYSEV

„A gazdasági és politikai viszonyok közismert alakulása vasutunktól az elmúlt évben (1940) fokozottabb mérvű teljesítményeket követelt. A személy- és áruforgalom mindkét vonalon rendkívüli arányban emelkedett...”⁹⁽³³⁾

„A háborúnak a gazdasági élet összes ágazataira gyakorolt kihatásai üzemünket, forgalmunk alakulását és az elért pénzügyi eredményeinket a számadási évben (1941) is döntően befolyásolták. Úgy a magyar, mint a német vonal személyforgalma nem várt emelkedést ért el, a magyar vonal áruforgalma pedig – a hadiszükségleti cikkek tekintélyes mennyiségben történt szállítása révén – teljesítőképességünk határáig fokozódott.”¹⁰⁽³⁴⁾

A GYSEV járműparkjának bővítésére 1941-ben megvásárolta és 306 pályaszámmal forgalomba állította a DRB 34 7001^{II} mozdonyát. Kocsiparkját pedig 29 fedett-, 1 élőállatszállító és 40 nyitott teherkocsi megvásárlásával bővítette.

A megnövekedett forgalmi igények kielégítését nehezítette, hogy a GYSEV fővonalán az engedélyezett tengelynyomás csak 14 t, míg a FHÉV vonalán csak 12,5 t volt. A forgalmi igények kielégítése érdekében¹¹⁽³⁵⁾ a tengelynyomást rendeleti úton felemelték a fővonalon 16 t-ra, míg a mellékvonalon 13,5 t-ra anélkül, hogy az ehhez szükséges pályarekonstrukcióra sor került volna.

„Az elmúlt üzletévben (1942) vasutunk forgalmának alakulását és üzemvitelét a háborús helyzet nagy mértékben befolyásolta. Az 1941. évben is már lényegesen emelkedett személyforgalmunk a számadási évben oly mértékben fokozódott, hogy a rendelkezésükre álló forgalmi eszközök az igények kielégítésére már alig voltak elégségesek. Áruforgalmunk az előző évi csúcsteljesítménnyel szemben az 1942. évben kereken 11%-kal visszaesett ugyan, azonban még mindig oly nagy, hogy e forgalom lebonyolítására berendezéseink teljes kihasználására volt szükség. ...Vasútüzemi tevékenységünket természetesen teljes mértékben a háborús helyzet kívánalmaihoz idomítottuk és legfontosabb feladatunknak tekintjük, hogy az üzemünkkel szemben támasztott követelményeknek teljes erőfajtafeljével megfeleljünk.”¹²⁽³⁶⁾

1942-ben 217 GYSEV alkalmazott katonai szolgálatot teljesített. Számosan megsebesültek, két alkalmazott pedig hősi halált halt. Egy fő eltűnt.

„... forgalmi teljesítményeink a folyó évben is folytonosan emelkedtek és emellett a német vonalon a nehezebb tehervonatok továbbítására a két vonógépen kívül még egy tologépre is szükség van, úgy hogy kívánatos volna a lehetőséghez képest mozdonyok beszerzése. A Deutsche Reichsbahn – vele folytatott ez irányú tárgyalásaink során – hajlandónak mutatkozott két darab 56. sorozatú használt, négycsatlós tehervonati compound gép átengedésére, illetve eladására. Ezek a mozdonyok oly nagy teljesítő **307**képességűek, hogy a német vonalon egyedül is alkalmasak még a nehezebb vonatok továbbítására is.”

(3916/1943 üi. sz. eng.)¹³⁽³⁷⁾

A német vonali forgalomnövekedés oka a hirmi (félszerfalvi) volt cukorgyárba¹⁴⁽³⁸⁾ 1943 februárjában betelepülő „Gesellschaft für Luftfahrtbedarf mbH unter Wr. Neustädter Flugzeugwerke” volt. Sőt a neufeldi szénbányát is reaktiválták.

„Az elmúlt üzletévben (1943) is vasutunk forgalmának alakulása és üzemvitele a háborús helyzet befolyása alatt állott. Személyforgalmunk mindkét vonalon a számadási évben tovább fokozódott, míg áruforgalmunk csak a magyar vonalon emelkedett, a német vonalon ellenben visszaesett.”¹⁵⁽³⁹⁾

„...A győr–soproni vonalon 1 pár gyorsmotorvonat, 3 pár személyvonat, 1 pár kezelő tehervonat közlekedett napokig. Ezen kívül a bauxit és német utánpótlási szállítmányok továbbítására szükeleti tehervonatok közlekedtek. ...A Fertővidéki HÉV-en 2 pár motorvonat és 1 pár vegyesvonat közlekedett naponként. Tehervonatok a kőszállítások, a répaforgalom és az egész éven át tartó bauxit-szállítások alatt szükség szerint közlekedtek...”¹⁶⁽⁴⁰⁾

1943-ban 210 GYSEV alkalmazott katonai szolgálatot teljesített. Számosan megsebesültek, egy alkalmazott pedig hősi halált halt. 10 fő eltűnt.

„...az állandó nagy teherforgalom akadálytalan lebonyolítására meglévő mozdonyállagunk nem bizonyult elegendőnek, miert is a folyó év folyamán két darab négycsatlós, tehervonatu mozdonyt kölcsönbe vettünk a német birodalmi vasutaktól. A kölcsöndíj mozdonyonként és naponként 115,-RM. A német birodalmi vasutak kilátásba helyezték ezen mozdonyoknak – ugyanazon kölcsöndíj mellett – még nagyobb teljesítőképességű, ötcsatlós mozdonyokkal való kicserélését.”¹⁷⁽⁴¹⁾

A megnövekedett hadiforgalomra való tekintettel a GYSEV wulkaprodersdorfi német üzletvezetősége 1944. január 25-én kiadott 1. sz. közlönyében¹⁸⁽⁴²⁾ újra szabályozta a német birodalmi közlekedési miniszter 1940. február 5-i, a vasúti csapatmozgások titokban tartásáról szóló rendeletét. Ugyanennek a közlönynek az 1944. évi 4. száma¹⁹⁽⁴³⁾ tartalmazta Hitler 1944. július 25-én kiadott, a totális háborút hirdető parancsát.

A GYSEV 1944 januárjától 1945 januárjáig a német vonali forgalom lebonyolításához összesen 13 db német mozdonyt vett bérbe. A hadiforgalom **308**növekedésével a GYSEV kölcsönmozdonyok igénybevételével sem tudott lépést tartani. 1944. november 30-tól a DRB saját mozdonyaival és személyzetével közlekedett a GYSEV és a FHÉV vonalán.

A német vonali fokozott teljesítmények miatt „...a forgalom biztonságának fokozására vonatjelentő helyek és előjelzők berendezése vált szükségessé. Vonatjelentő helyeket az 56., 59. és 65. számú őrháznál létesítettünk, előjelzőket pedig Neufeld a/L., Müllendorf és Baumgarten állomásokon szereltünk fel.”²⁰⁽⁴⁴⁾

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Tóth Sándor: Légítámadások a GYSEV ellen 1944/45-ben / 4. Légítámadások a vasút ellen

4. Légítámadások a vasút ellen

A GYSEV a többi magyarországi vasutakhoz hasonlóan különösebben nem készült fel a várható légitámadásokra és azok lehetséges elhárítására. Elsősorban a m. kir. belügyminiszter 180 000/1936 BM.

számú a tűzrendészettel kapcsolatos utasításában²¹⁽⁴⁵⁾ foglaltak voltak a mérvadóak. Az utasítást a következő években több más hasonló témájú, a MÁV-tól átvett vasúti belső utasítás, országos szakfolyóirat, újságcikk stb. egészítette ki. A teljesség igénye nélkül néhány a GYSEV üzemtörténeti gyűjteményéből:

Gázvédelmi első segítségnyújtás. MÁV 55 500/1938 sz. utasítás. – Hogyan kell védekezni légitámadás ellen. Magyarország, 1938. 09. 25. – Hogyan védjük meg lakóházunkat légitámadás ellen? Pesti Hírlap, 1938. 09. 25. – Az elsősegítségnyújtás vázlata MÁV Igazgatóság Főorvosi Hivatala, évszám nélkül. – Riadó! A Légtalmi Liga Hivatalos Lapja, Budapest 1937-től. – Irányelvek a házcsoportóvóhelyek kijelölésére és a meglévő óvóhelyek minőségi javítására. Légtalmi Közlemények különszáma, Budapest 1943 (m. kir. honvédelmi miniszter 175/100/el. 36.–1936. H. M. számú rendelete alapján). – Légtalmi Közlemények. A szaklégtalom szervezési, műszaki és tudományos hírei a Honvédelmi Minisztérium VI. Csoportfőnökség közvetlen irányítása alatt. Budapest 1939-től. Támponok a romok alóli mentés (műszaki mentés) végrehajtására. Különlenyomat a Légtalmi Közlemények 1944. évi 2. és 3. számából. Budapest, 1944.

A GYSEV felkészülése a várható bombázásokra már 1941-ben, igaz egyelőre csak elméleti síkon, megkezdődött. A soproni üzletvezetőség illetékes Légo-parancsnoka 1941. május 1-jén részt vett a Mérnöki Továbbképző Intézet „A légitámadás hatása jelen háború tapasztalatai alapján”²²⁽⁴⁶⁾ című előadáson.

A m. kir. honvédelmi miniszter 168 578/el. 35. – 1943 számú rendelet²³⁽⁴⁷⁾ alapján a m. kir. kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter a légitámadások által okozott károkról szóló jelentések szerkesztését és továbbítását 1944. március 18-án kiadott 507.915/Om. számú rendeletével²⁴⁽⁴⁸⁾ újra szabályozta. A rendelet 3 fő pontban foglalta **309**össze a tennivalókat: 1. A károk megállapítása és számbavétele, 2. A jelentések szerkesztése, 3. A jelentések továbbítása.

A GYSEV igazgatósága 1944. március 24-i hatállyal 744/Om szám alatt adta ki szolgálati helyei számára a rendeletet, amely egyidejűleg hatályon kívül helyezte a GYSEV 1942. október 14-i hasonló témájú 461/Om számú belső utasítását.

Sopron, mint vasúti csomópont, ill. a Sopron környéki vasútvonalak jelentősége 1944 tavaszától kezdődően, a háborús események magyar területre érésével mutatkozott meg. Hegyeshalom tehermentesítése érdekében a „Pfeil”, „Sturm”, „Schwert” fedőnevű német katonavonatok mellett a GYSEV vonalán megjelentek az ország belsejéből nyugati irányba távozó menekültek, hadi- és egyéb menekítendő anyagokat szállító vonatok is.

A GYSEV-et első ízben 1944. április 13-án, a szomorú emlékü győri bombázás²⁵⁽⁴⁹⁾ napján érte először légitámadás. A 11 óra 45 perckor kezdődő és 15 percen át tartó légitámadás során a 15. USAAF 180–200 vadász- és bombázógépe két hullámban támadta Győr városát. (A légiriadó 11.19-től 13.25-ig tartott.) A GYSEV Győr és Ikrény közötti 34/35. szelvényében a pályatest jobb oldalán, a pályától mintegy 200 m-re amerikai vadászgép, baloldalt, a pályától mintegy 100 m-re pedig egy bombázó zuhant le²⁶⁽⁵⁰⁾. A bombázó mellett talált fel nem robbant „bombákról” kiderült, hogy üres pótbenzintartályok²⁷⁽⁵¹⁾.

A FHÉV vonalát első ízben 1944. április 23-án érte légitámadás. 14 óra 15 perctől kezdődően 55 percen át 5 hullámban 100–125 bombázógép és kísérő vadász repülte át az Eszterháza–Pamhagen vonalszakaszt. A két állomás közötti 560/561 szelvényben a pályatestet két, valószínűleg 250 kg-os bomba találta el. „... A bombák egy sínmezőt teljesen felszakítottak, két sínmezőt megrongáltak, a távíró- és távbeszélővezeték megszakították és a vezeték szigetelőkkel együtt felvágták a fölöttük elhúzóódó magasfeszültségű villamos

távvezetésekre. Az F13 sz. őrház két ablaka betört, az istállóépület földeme kis felületen megrongálódott. A vonatforgalom 14 óra 32 perctől 19 óra 40 percig volt megzavarva: a 413 és 418 sz. motorvonatok forgalmát átszállással kellett lebonyolítani, a 462 sz. tehervonat Eszterháza állomásról 306 perc késéssel indult. Embersérülés nem történt.”[28\(52\)](#)

A támadás talán az 1943-ban a Fertő tó partján telepített magyar légvédelmi löiskola (és 1944. március 19. után német légvédelmi egységek) erős elhárító tüzére volt válasz. 13 bomba a széplaki ütegre esett. Az eszterházi állomásfőnök 20 l bort és 10 üveg szódát fizetett a helyreállításban közreműködőknek.

A vasúti pálya mentén a pályaörök elszórtan gyújtófiolákat is találtak. Így 1994. június 13-án a 4. sz. vonalór Győr és Ikrény között az 55/56 sz. szelvényben „...a jobb [310](#) pakán 2 db kb. 5/7 cm hosszú és 1 cm átmérőjű fiolát talált, amelyek egyik vége piros, a másik vége fekete volt. ...”[29\(53\)](#)

Győr-GYSEV állomásfőnöke 1944. június 26-án jelentette, hogy „...folyó hó 26-án 9 órától állomásunk ellenséges légitervekenység hatósugarába esett, amely tartott 10 óráig. ... Három hullámban kb. 110–120 db gép lett megolvasva, bombázó és vadász egyaránt ...” Ikrény közvetítésével Rábapatoná 10 óra 10 perckor jelentette, hogy a 143–146 szelvények között a vasúti táviróvezetésekre a délelőtt ledobott üres benzinpóttartályok okozta kárról tett jelentést a soproni üzletvezetőségnek.[30\(54\)](#) A károkat a délután folyamán a vonalfelügyelő megszüntette. Ugyanezen a napon a vonal mentén több üres benzinpóttartályról érkezett jelentés.

Ugyancsak Győr-GYSEV állomásfőnöke számolt be Győr 1944. július 2-i bombázásáról[31\(55\)](#). A MÁV rendező-pályaudvart ért támadás mellett a 11. 16-tól 11. 21-ig tartó légitámadásban részt vevő, észak-északkelet felől két hullámban érkező mintegy 50 amerikai bombázó- és kísérő vadászgép a GYSEV rábaparti raktárában okozott kisebb kárt. A bombák által felszakított közút szétrepülő macskakövei mintegy 1/2 m² területen átszakították az áruraktár tetejét.

Az amerikai bombázó- és vadászgépek az állomások, rendezőpályaudvarok bombázása mellett a nyár folyamán már közlekedő vonatokat, sőt mozdonyokat is támadtak. „...szombaton, folyó hó 9-én (1944. július 9.) délelőtt a légi riadó alatt Szárföld község felett észak-déli irányban átvonuló ellenséges repülőgépek egyike a 82. sz. vonat közlekedésekor a 399 + 56 szelv.-nél a pálya jobb oldalán, a pálya tengelyétől 36.50 m-re egy nagyobb méretű bombát dobott le. A ledobott és felrobbant bomba a vasúti felépítményben és tárgyokban semmiféle kárt nem tett. Szabó szárföldi kiadóőr szerint a 82. sz. vonatot géppuskázták is, azonban sem a vonaton, sem a pályatesten annak nyoma nem volt. ...”[32\(56\)](#)

1944. augusztus 22-én a 161–162 szelvényben a pálya baloldali anyagárkába két bomba esett. Az egyik bombatölcsér átmérője 5,5 a másiké 2,5 m volt. A vágányzatban kisebb vágányhiba keletkezett.

A GYSEV-vonat elleni júliusi szerencsés kimenetelű támadásnál komolyabb volt a Pinnyén veszteglő 72. sz. tehervonat mozdonya (10 óra 25 perc), ill. az Enese–Kóny közötti pályaszakaszon elleni 1944. október 13-i légitámadás. Ezen a napon az ellenséges repülőgépek délről észak felé több hullámban repültek át a győr–soproni vonalszakaszt, erős vadászkísérettel. A visszatérő gépek közül négy vadászgép 10 óra 20 perckor Pinnye állomás felett repült át dél felé. Közülük egy vadászgép leereszkedett és megtámadta az éppen az állomáson tartózkodó tehervonat mozdonyát. A GYSEV soproni üzletvezetősége még aznap este jelentette az eseményt a „M. kir. Kereskedelem- és Közlekedésügyi Miniszter Úr OM. osztályának, M. kir. Honvédelmi [311](#) Miniszter úr 35. osztályának”[33\(57\)](#). „Jelentem ... Pinnye állomáson veszteglő 72 számú tehervonatunk mozdonyát egy alacsonyan repülő ellenséges vadászgép géppuska tüzzel megtámadta. A mozdony több találatot kapott és szolgálatképtelenné vált. Ennél a támadásnál egy fékező a lövésektől

felcsapódó kavicsból könnyebben megsérült.”

A támadás során a mozdony 20 találatot kapott és szolgálatképtelenné vált. „Ugyanebben az időben (11 óra 5 perc) Enese–Köny állomások között a pálya jobb oldalán a közelben 6 bomba esett, közülük egy a pályától 40 m-re esett és nem robbant fel. ... A pálya nem rongálódott meg. A forgalom ezen a helyen is lépésben fenntartható.”

Hasonló légitámadás érte 1944. november 1-jén Vitnyéd–Csermajor megálló-rakodóhelyen a 97/II. számú üres német kórházvonal (katonai irányítási száma: 160.984) mozdonyát és Kapuvár állomást is. A támadás után a kórházvonal Kapuvárról küldött segélymozdonnyal folytathatta útját. A GYSEV üzletvezetőség ismét precízen jelentette az eseményt³⁴⁽⁵⁸⁾. „...Vitnyéd–Csermajor megálló-rakodóhelyen egy ellenséges vadászgép 13 óra 21 perckor géppuskatűzzel megtámadta a 97/II. számú üres német kórházvonalat. A vonat mozdonya több találat folytán szolgálatképtelenné vált.³⁵⁽⁵⁹⁾ Találatot kapott a szolgálati kocsis is, embersérülés nem történt.

Kapuvár állomást 14 óra 11 perckor 15 kéttörzsű amerikai vadászgép gépfegyvertűzzel megtámadta és a támadást 14 óra 25 perckor megismételte. A támadásnál egy 40 éves asszony, aki nem ment óvóhelyre, halálát telte. Megsérült egy mozdony³⁶⁽⁶⁰⁾, több kocsi³⁷⁽⁶¹⁾, néhány épület³⁸⁽⁶²⁾ és lakásberendezés. 1 kocsi katonáruval rakva kigyulladt³⁹⁽⁶³⁾. ...”

1944. november 14-én 14 óra 00 perckor támadás érte a FHÉV csapodi ún. „Ganz-vágányán” tárolt vasúti járműveket is⁴⁰⁽⁶⁴⁾. A 8–10 kéttörzsű vadászból álló támadó kötelék 2 motorkocsit lángba borított, 15-öt könnyebben megrongált.

1944. december 29-én légitámadás érte a FHÉV Celldömölk és Vönöck közötti szakaszát. 12 óra 30 perckor 1–2 perc leforgása alatt több hullámban nagyobb számú ellenséges repülő repült át a vasútvonal felett. A repülőgépek közül egy 3 darab robbanóbombát dobott az 5–7 számú szelvények közé. Az ezen a vonalszakaszon tárolt kocsik közül négy kisiklott; a pálya használhatatlanná vált⁴¹⁽⁶⁵⁾. A pályatestet az ³¹²erős fagy ellenére a GYSEV saját erejéből, ill. a MÁV által rendelkezésre bocsátott („ruszin”) munkaszolgálatosokkal a siklott rakott kocsik eltávolítása után helyreállította.

Győr-GYSEV elleni utolsó légitámadás időpontja 1945. február 22. 19 óra 50 perc volt „...egy ellenséges zavaró repülőgép Győr-GYSEV állomásunk fordítója melletti csonkvágánya mellé egy kb. 150 kg-os bombát dobott. Az ide esett bomba a csonkvágányt 10 m hosszúságban eltüntette, a főjavításra váró GYSEV 113 pályaszámú mozdony elejét széttroncsolta és az itt álló 25.151 számú francia D-kocsi szekrényét teljesen elvitte, amelyben egy 6 tagból álló német őrség volt elhelyezve. A szilánkoktól ez őrség 4 tagja meghalt, 2 súlyosan megsebesült. A forgalomban fennakadás nem volt. ...”⁴²⁽⁶⁶⁾

Pinnye állomás közelében, az állomástól északra 1945. február 22-én 18 óra 43 perckor esett 4 darab kisebb, 50–100 kg-os bomba.

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Tóth Sándor: Légitámadások a GYSEV ellen 1944/45-ben / 5. Sopron bombázása

5. Sopron bombázása

1944 őszén az amerikai és angol légi hadvezetés is változtatott stratégiáján⁴³⁽⁶⁷⁾. Míg 1944. szeptember

25-én Carl Spaatz tábornok (az Egyesült Államok Stratégiai Légierőjének [United States Strategic Air Forces – USSTAF] főnökeként a 8. és a 15. amerikai légi hadsereg parancsnoka) Henry H. Arnold tábornok (az USA egyesített légierőjének főparancsnoka), valamint Sir Norman H. Bottomley, légi marsall és Sir Charles Portal légi marsall, a Royal Air Force (RAF) törzsfőnöke a légitámadások fontossági sorrendjét a következőképpen határozták meg: 1. Olajipar és olajszállítmányok, 2. Fegyver- és lőszergyárak, 3. Páncélos és gépjármű gyárak, 4. Közlekedési hálózat, 5. Német légierő, addig alig egy hónappal később, Eisenhower helyettese, az angol A. Tedder légi marsall október 25-én már a vasúti hálózat és a vízi utak bombázásának fontosságát hangsúlyozta. 1944. október 28-án a szövetséges légierők főparancsnokainak találkozásánál már elfogadták Tedder érvelését. Az 1944. november 1-jével a légi hadviseléssel kapcsolatban kiadott közös utasításban ugyan az első helyen még mindig az olajipari célok szerepeltek, de a második helyen már a közlekedési hálózat, elsősorban a vasút szerepelt. Az utasítás alapján létrehozták az „Egyesített stratégiai célpontbizottság”-ot és a „Közlekedési útvonalak munkabizottság”-ot (Combined Strategic Targets Committee, ill. First Communication Plan). A bizottságok 1944. november 7-én már előterjesztették a közlekedési útvonalak elleni első összefüggő támadási tervet. A tervzet taktikai célként egyrészt a szövetséges haderő hadműveleteit kívánta elősegíteni a nyugati fronton, valamint támogatni kívánta az olasz, ill. a szovjet frontok hadműveleteit. Másrészt stratégiai célként a német hadi gazdaságra gyakorolt szövetséges nyomást kívánta fokozni. A tervzetben kiválasztott vasúti csomópontok és műtárgyak elleni támadások legnagyobb részét az Angliában állomásozó 8. (James H. Doolittle tábornok) és az olaszországi 15. amerikai légi hadsereg bombázói repülték. Az olaszországi 313 támaszpontokról felszálló 15. amerikai légi hadsereg feladatai közé tartozott többek között a Duna elaknásítása is.

Sokáig úgy tűnt, hogy Sopron – dacára közlekedéspolitikai szerepének⁴⁴⁽⁶⁸⁾ – a szövetséges légierők megkímélik. A Sopron felett Wiener Neustadt irányába húzó bombázókötelékek 1944 végére már nem mentek esemény számba. Az emberek megszokták, hogy a város felett megjelenő légierődök célja nem Sopron.

Ilyen körülmények között érte 1944. december 6-án, egy szerdai napon Sopront az első légitámadás⁴⁵⁽⁶⁹⁾. Az eseményekről a GYSEV üzletvezetője 1945. január 9-i jelentésében tájékoztatta a M. kir. Kereskedelem- és Közlekedésügyi minisztert⁴⁶⁽⁷⁰⁾: „... a december 6-i ellenséges bombatámadás alkalmával a Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút Sopron állomás területét 74, a kijáratnál váltók közelében pedig a pályát további 8 bombatalálat érte⁴⁷⁽⁷¹⁾. Az állomásról a riadó folytán a nyílt vonalra kimenekítettünk három vonatot⁴⁸⁽⁷²⁾, az állomáson maradt forgalmi eszközök további kiszállítására gőzben álló több mozdony nem állott rendelkezésre⁴⁹⁽⁷³⁾. Az ellenséges bombatalálatok az állomás összes vágányait érték, úgyhogy a támadás után egyetlen vágány az állomáson nem volt használható, ezenkívül a Győr felőli bejáratnál váltók és keresztezések közül négy csoport teljesen tönkrement.

Az egyes vágányok sérülésének mérve a következő: I. sz. vágány mintegy 320 fm, II. sz. vágány mintegy 137 fm, III., IV., V. és VI. sz. vágány mintegy 159 fm, VII. sz. vágány mintegy 117 fm, VIII. sz. vágány mintegy 102 fm, raktári vágány mintegy 320 fm, raktári csonkavágány mintegy 230 fm, többi vágány összesen mintegy 257 fm hosszban súlyosan megsérült.

A Sopron GYSEV állomást ért támadás 1944. december hó 6-án 11.25-kor kezdődött, a légi tevékenység 49 percig tartott, míg a riadót 14.19-kor oldották fel⁵⁰⁽⁷⁴⁾. A riadó lefűvése után a mentési és helyreállítási munkálatokat azonnal megkezdtük és pedig az állomás nyugati részén, mert a keleti részen a raktári vágány mellett az előző napokban már kirakott ott tárolt lőszer (többek között tányéraknák, kézigránátok) állandóan robbant és ezt a területet a katonaság veszély miatt le is zárta⁵¹⁽⁷⁵⁾. Akadályozta 314a keleti

részen a helyreállítási munka megkezdését a mellékelt helyszínrajzon jelölt területeken a járművekben és az anyagkészletben keletkezett tűz⁵²⁽⁷⁶⁾.

Az állomási vágányzat, ill. a pálya helyreállítási munkálatait Morvay Károly ig. helyettes osztálymérnök vezette, aki a rendelkezésre állott 54 szakképzett pft. munkással az állomás nyugati részén munkához fogott. Ez a munkacsoport a riadó lefűvése után azonnal – 15 órakor munkába állott.

Az állomáson a riadó után megjelent vitéz Karvay Mihály m. kir. alezredes, a 105. sz. vp. parancsnoka, aki a jelenlevő szakosztályvezetőkkel, állomásfőnökkel, s pályaudvarparancsnokkal helyszíni szemlét tartva, megállapította a helyreállítási munka menetét.

Ugyanakkor intézkedtünk a szükséges munkaerő kiállítása iránt is. Vitéz Karvay alezredes úr az állomás parancsnokságtól december 7. reggelére 500 katonát kért és kapott. Ezenfelül berendelte a Fertőbozon tartózkodó 108. sz. vasúti rakodó és építő század két szakaszát⁵³⁽⁷⁷⁾. A szomszédos pinnyei pft. szakasz munkatársait ugyanezen időre munkába állítottuk. A Deutsche Reichsbahn-képviselő Wr. Neustadtól kért és kapott dec. 7. reggelére segélycsapatot (Organisation Todt) Sopron állomás részére, amely dec. 7-én szintén munkába állt. A munka december 6-án csak a sötétség beálltáig folytatható – tehát összesen két órán át, mert semmiféle világítási eszköz nem állott rendelkezésre, a robbanás pedig dec. 7-én délig folytatódagosan tartott. Tisztelettel jelentjük, hogy december 6-ától dec. 7-ére virradó éjjel semmiféle idegen munkás-, segély-, vagy katonai csapat az állomás területén nem dolgozott.

Az első feladat az volt, hogy egy átmenő fővágányt helyreállítsunk, a roncsoktól megszabadítsuk. Ez volt a III. sz. vágány, amely dec. 8-án délig el is készült. Ugyanekkor a nyílt vonali rongálást is helyreállítottuk, hogy Győr felől az állomásra bejárni lehessen. Az első vonat, amely Győr felől Sopron GYSEV állomásra bejárt a dec. 9-i munkásvonat volt, amely 8 órakor érkezett az állomásra. Utána Győr felől bejárt a MÁV-bizottság motorkocsija⁵⁴⁽⁷⁸⁾, mely egy Sopronba egybehívott értekezletre hozta a MÁV-igazgatóság megbízottait.

315A személyforgalmat addig, míg a bejáratot helyreállítottuk, az állomás kijáratától mintegy 1 km-re fekvő 52. sz. őrházig, a Győr felől érkezett személyvonattal és onnan vissza, ingaforgalommal tartottuk fenn. A helyreállítás dec. 7-én reggel teljes erővel megindult, úgy az állomási vágányok helyreállítása, a romok eltakarítása és különösen a sérült üzemi vízvezeték javítása terén, mert a vízdaruk vízzel való táplálása sem a vezetékből, sem a tartályokból nem volt lehetséges.

Miután a ... segélyvonatunkat dec. 7-én sikerült az állomáshoz közelebb hozni, az akkumulátor és kőolajfáklya-világítás rendelkezésre állott, úgyhogy a kocsiltakarítási munkálat december 7-étől 8-ára virradó éjjel váltott műhelyi személyzetünkkel folytatódhatott. Egyéb munkát éjjel, miután további világítási eszközök rendelkezésre nem állottak, végezni nem lehetett. Dec. 8-án ugyanazok a munkások dolgoztak, mint dec. 7-én. A helyreállítási munka folyamatát a vasút részéről illetékes szakszolgálati közegek és a 105 sz. vp. parancsnoka vezették és ellenőrizték. December 9-étől kezdve az állomásparancsnokság katonai erőt már nem adhatott, ezért a 105. vp. parancsnoka az időközben Sopronba irányított felépítményi századot rendelte ki, amely a mai napig állandóan – ünnepnapon is – dolgozott. A Sopron GYSEV állomáson át való rendszeres átmenő forgalom december hó 9-én indult meg⁵⁵⁽⁷⁹⁾.

A munka rendszeres folytatását hátráltatták a dec. 6-a után majdnem mindennapos – a nappali órákra eső – riadók, különösen dec. 8-án 12.15–12.54-ig, dec. 9-én 11.44–13.20-ig, dec. 11-én 11.03–14.10-ig és 14.26–15.10-ig, dec. 13-án 11.24–13.54-ig, dec. 15-én 11.40–13.50-ig, dec. 17-én 11.15–14.22-ig, dec. 18-án 10.10–14.12-ig (a Löverek és a MÁV állatrakodó bombázása, mely utóbbinál a helyreállítást és

romeltakarítást a vp. rendeletére a GYSEV osztagai végezték), dec. 19-én 10.32–14.45-ig (Sopron város keleti részének bombázása)⁵⁶⁽⁸⁰⁾.

Összefoglalóan tisztelettel jelentjük, hogy a Sopron állomást ért bombakárok oly nagymérvűek, hogy a megfeszített munka dacára az állomás összes vágányzatát még máig sem sikerült helyreállítani, nem említve a biztosító és értekezési berendezéseket, az elpusztított fűtőházat, a motorszint, áruraktárt és a nagy részben sérült, főleg tetőkárt szenvedett műhelyi épületeket. Ezek helyreállítása folyamatban van.

Példaképpen tisztelettel jelentjük, hogy az üzemi vízszolgáltatást, dacára az Org. Todt részéről nyújtott szaksegítségnek, a rombolás után csak négy hét múlva sikerült teljes üzemképes állapotba helyezni, addig is egy motoros szivattyúval láttuk el mozdonyainkat vízzel.

Teljesítőkéességünket az állomás jelenlegi állapota nem korlátozza, sokkal inkább az a körülmény, hogy a DRB az ő vonalán fennálló torlódások és nehézségek miatt lényegesen kevesebb vonatot képes átvenni, mint amennyit vasútunk szállíthatna.

316 Vasútunk forgalmát és üzemszolgálatát ellenőrzi a 1054. sz. vp. parancsnokán kívül Sümeghy Adorján m. kir. alezredes úr, a H. M. részéről kirendelt katonai parancsnok, aki december 12-én kezdte meg működését. Ezenkívül ellenőrzést gyakorol a Sopronban székelő német katonai vasutas alakulat parancsnoksága és személyzete (Feldeisenbahnabteilung) is.

Tisztelettel jelentjük végül, hogy felelőségünk és kötelességünk tudatában úgy vezetőségünk, szakközegeink, mint személyzetünk mindent elkövet, hogy állomásunkat ért súlyos rombolással járó üzemzavart – dacára az időközben beállott és a munkát nehezítő téli időjárásnak – a rendelkezésre álló eszközökhöz képest az emberileg lehető legrövidebb idő alatt megszüntessék.

Sopron, 1945. évi január 9-én

Mély tisztelettel:

Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút
üzletigazgatósága
Dr. Hartmann sk.
m. kir. kormányfőtanácsos, igazgató”

Az 1944. december 6-i bombázásról és következményeiről a GYSEV ügyvezetése részvényeseinek is beszámolt: „... a folyó hó (december) 6-ára Sopront ért ellenséges bombatámadás alkalmával Sopron állomásunk, valamint az üzletigazgatósági épület is súlyos károkat szenvedett. A személyzet közül hatan áldozatul estek a bombatámadásnak. Az állomási vágányzat tizenkét helyen felszakított, a raktárépület, műhely, motorszín és fűtőház megrongálódott. A legnagyobb kárt a műhely szenvedte. A felvételi épület csak könnyebben sérült meg. Nyolc mozdony és mintegy 300 kocsi – köztük sok idegen – megrongálódott, illetve elpusztult. A rombolást fokozta az állomáson kirakott öt kocsi különféle katonai lőszer, melynek sorozatos robbanása 7-én reggelig tartott. Emiatt a helyreállítási munkálatokat csak 7-én lehetett teljes erővel megindítani.

Az üzletigazgatósági épület északi részének mind a három szintje kiégett, minek folytán az üzletigazgatóság vezetőjének⁵⁷⁽⁸¹⁾, valamint a forgalmi osztály és pályafenntartás hivatalos helyiségei tönkrementek. Emellett az egész épületben az ajtók és ablakok kivétel nélkül megrongálódtak.

Tekintettel a fenti károkra és a rendkívüli viszonyokra az üzletigazgatóság vezetője a Sopronban tartózkodó m. kir. kereskedelem- és közlekedésügyi, valamint m. kir. pénzügyminiszter úrtól 1 500 000,- pengő hitelkeret rendelkezésre bocsátását kérte a Magyar Általános Hitelbank soproni fiókjánál, aminek megadása kilátásba is helyeztetett...”⁵⁸⁽⁸²⁾

Sopron és Hegyeshalom egyidejű bombázásával a szövetségesek – ha átmenetileg is – elérték céljukat; jelentős zavart okoztak a határszéli határforgalomban. Mire az átmenő forgalom mindkét vasútállomáson többé-kevésbé helyreállt (Sopron: 1945. december 9.), addig december 12-én Wien Ostbahnhof, Achau és Parndorf (repülőtér) ³¹⁷bombázásával Bécsnél akasztották meg ismét a kelet–nyugat irányú hadiforgalmat. A FHÉV vonaláról Parndorf állomás (Neusiedlben egy kórházvonal, míg Mönchhofon egy kiürítési vonat rekedt), míg a soproni MÁV-vonalon Wiener Neustadt nem tudott vonatokat átvenni Bécs bombázása miatt. Csornán a MÁV akart 3 vonatot a GYSEV-nek átadni. A vonalon és Sopronban a vonatok összetorlódtak.

A GYSEV 1945 januárjától már csaknem kizárólag hadi- és menekülőforgalmat bonyolított le⁵⁹⁽⁸³⁾. Az evakuáló szerelvények mellett jelentős élőállat és gabonaszállítmányok, valamint a Nagykanizsa körüli olajmezőkről származó olaj hagyta el nyugat felé az országot. 1945 decemberében/januárjában a MÁV több javításra szoruló mozdonyát is kiléptették Sopronnál a Német Birodalom még működő járműjavítói felé. Ellenkező irányba 1945. február 7-étől a Sopron–Csorna–Pápa, ill. Sopron–Győr útvonalon utánpótlás, csapat és páncélosokat szállító szerelvények haladtak⁶⁰⁽⁸⁴⁾ német mozdonyokkal és személyzettel. A „Pfeil” fedőnevű szerelvények⁶¹⁽⁸⁵⁾ közlekedésének akadályozása érdekében február 15-én szőnyegbombázás érte Wiener Neustadtot, Marz-Rohrbachot, Mattersburgot, a Sopron-Wiener Neustadt vasútvonalat és Bécset. Már csak napok kérdése volt, mikor kerül megint a soproni pályaudvarokra a sor. A bombázások miatt ismét sok vonat torlódott össze Sopronban és Sopron előtt. 17-én éjjel, miután Wiener Neustadtban két vágányt helyreállítottak, ismét megindultak a „Pfeil” fedőnevű vonatok az ország belseje felé.

Az 1945. február 21-i légitámadás során egy hullámban támadó 7 gép 13 óra 45 perckor kilenc bombát dobott a GYSEV soproni állomására. A bombák azonban jelentős károkat okoztak. Az állomás kijárati váltóit Ebenfurth, ill. Sopron Déli irányba egy nagy bomba a vízház előtt robbanva teljesen tönkretette. A telitalálatot kapott (4 bomba) mozdonyszereldében újabb 4 mozdony vált használhatatlanná. A déli vasúti vonalra is két bomba esett a mozdonyszerelde mellett. Elpusztult az áruraktár és az alatta berendezett óvóhely is. Vasutas áldozat nem volt. Még aznap 23 órakor a IV., míg február 22-én hajnali 3 órakor már a III. vágányra be lehetett járni. A forgalom alig 10 órán át szünetelt.

Sopron vasúti berendezéseit 1945. március 4-én érte a legsúlyosabb légitámadás⁶²⁽⁸⁶⁾. A több hullámban támadó mintegy 200 repülőgép 13.40 és 14.25 között a vágóhíd melletti vasúti hídtól kezdődően módszeresen végigbombázta a GYSEV-állomás (92 bomba) mellett Sopron Déli állomást is egészen az ágfalvi kijárati váltóig (280 bomba). A Déli pályaudvaron nyolc mozdony, két motorkocsi, több mint 200 vasúti ³¹⁸kocsi, kb. 4000 fm vágány, a fűtőház, kereskedelmi és forgalmi létesítmények pusztultak el.

„... Sopron állomásban 11 épület, Sopron-Marha p. u.-on 1 db épület súlyosan, Sopron p. u.-n 2 db épület, a 18 sz. őrház, Sopron Marha p. u.-n a 19 sz. őrház könnyebben rongálódott meg. Sopron Déli pályaudvaron az alépítmény, felépítmény az Ágfalva felőli bejárati líra kivételével az állomás teljes szélességében, a Szombathely felőli bejáratig jól irányzott tömeges szőnyegbombázás következtében teljesen elpusztult A 322–323 szel.-ben a 18. őrháznál az útátjáró 40 vgfmm hosszban pusztult el. Sopron-Marha pályaudvaron teljes hosszban és szélességben, szőnyegbombázás következtében

elpusztult.”[63\(87\)](#)

A GYSEV állomásáról a nagyriadó és a tényleges légitámadás között kimenekítettek 8 mozdonyt Harka–Kópháza felé. A helyreállítási munkákra jellemző, hogy március 5-én már 492 katona és pályafenntartási munkaerő dolgozott legalább egy átmenő vágány szabaddá tétele érdekében. 7-én már 2050 ember takarította el a romokat. Az első – jellemző módon – bauxittal megrakott vonat, amely Harka–Kópháza felől március 8-án 10 óra 40 perckor érkezett, 9-én hajnalban (0 óra 25 perc) hagyta el Ebenfurth felé Sopront.

A GYSEV soproni üzletigazgatóságának Mátyás király utcai épülete az 1944. december 6-i tűzvész[64\(88\)](#) után most kapott közvetlen találatokat. „... az épület Csengery utcai frontját két telitalálat és a fölépcsőházat egy telitalálat érte amerikai bombáktól, az épület Csengery utcai frontját három orosz bombatalálat érte, a Mátyás király utcai front fele a padlásig felégett, a Deák téri front fele a II. em.-ig felégett belső tűz folytán...”[65\(89\)](#). A kár mértéke 50%-os volt.

A GYSEV ügyvezetése részvényeseinek az 1944/45 üzletévről megbízható adatokkal már nem szolgálhatott: „Az elmúlt üzletévben (1944) is vasútunk forgalmának alakulása és üzemvitele teljesen a háborús helyzet és az összeomlást megelőző események befolyása alatt állott. A forgalom mikénti alakulása tekintetében ez alkalommal nem adhatunk számszerű adatokat, mert a statisztikai anyagunk a soproni üzletigazgatósági épület bombázása folytán teljesen elpusztult. A személyforgalom tekintetében jelentjük, hogy az utasforgalom az egész éven át folyton emelkedett és az év utolsó három hónapjában, főleg az ország keleti részének kiürítése miatt, eddig nem tapasztalt mérvet öltött. Az áruforgalomban a polgári forgalom fokozatosan csökkent, ellenben a hadiforgalmi szállítások emelkedtek.”[66\(90\)](#)

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Tóth Sándor: Légitámadások a GYSEV ellen 1944/45-ben / 6. Összegzés

3196. Összegzés

Győr 1945. március 25-i és Sopron 1945. április 1-jei eleste után a GYSEV vonalának utolsó állomásaként Ebenfurth 1945. április 2-án került orosz kézre. Az orosz csapatok bevonulása előtt a német robbantó csapatok 1945. március 25. és 31. között Győrtől Ebenfurthig és Celldömölkötől Pandorfig a pályát és járműveket módszeresen elpusztították. Győr állomáson az épületeket, a vonalon úgyszólván az összes hidat és állomási vágányzatot, főleg a váltókat felrobbantották.[67\(91\)](#) Az 1945 elején rendelkezésre álló 33 darab mozdonyból a bombatámadások, robbantás és vonatból kilövés következtében megsérült 14 darab, amelyek közül: helyre nem állítható 8 db és javítható: 6 db volt. A GYSEV 8 darab 2 tengelyes motorkocsija kisebb-nagyobb mértékben mind megsérült. 1946-ban 3 darabot a hozzá tartozó egy-egy pótkocsival újjáépítettek. A két 4 tengelyes gyorsmotorkocsi kijavítása 1946, ill. 1947-ben fejeződött be. Az 50 darabos személykocsiparkból a háborús károk miatt 9 darabot selejtezni kellett. 1946 során 10 darabot a GYSEV műhelye kijavított. A teherkocsik nagy része a háborús cselekmények következtében elveszett, vagy eltűnt, a megmaradottakból 1946-ban 27-et kijavítottak, 6 darabot pedig újjáépítettek.

Az orosz csapatok bevonulása előtti hetekben a GYSEV vonalán összetorlódott menekítésre hozott vasúti gördülőanyag a forgalom megindításakor komoly gondokat okozott, mivel szinte az összes rendelkezésre álló vágány tele volt üzemképes, vagy roncs vasúti kocsival. 1945. május 12-én Mekszikópuszta vontatóvágányán 239 kocsit és roncsot írtak össze. Ezeknek egy része olyan állapotban volt, hogy

számukat és cégjelüket sem lehetett megállapítani. Egy részük a Hanság-csatorna felrobbantott hídján túl volt, így ezeket csak a híd ideiglenes helyreállítása után lehetett kihozni onnan. A MÁV több részletben vitt el innen kocsikat, de 1947. március 31-én még mindig 143 kocsi állt Mekszikópusztán. Ugyancsak nagymennyiségű kocsironcsot, kocsit tároltak a csapodi vontatóvágányon is. 1949-ben még 64 kocsi állt Csapodon, 14 Baumgartenben, 7 a nagyecenki iparvágányon, 20 a kőszegi vonalrészén és 60, legnagyobb részt kiegészítő roncs a fertőbozi erdei vágányon. 1950-ben és 1951-ben a MÁV daruskocsival szedte fel a saját kerekein nem továbbítható roncsokat.

A GYSEV és a FHÉV teljes háborús kára 22 millió 1938. évi aranypengőt tett ki. A GYSEV soproni pályaudvara 80%-ban, míg a MÁV Sopron Déli állomása 100%-ban pusztult el. A GYSEV pályafenntartási osztálya által 1947. szeptember 1-jén összeállított „A Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút vonalán beállott háborús károk”⁶⁸⁽⁹²⁾ részletesen felsorolja a magyar és az osztrák vonal állomásain, megállóhelyein, a pályában, a műtárgyakban stb. bekövetkezett háborús károkat és azok helyreállítási költségeit. A magyar és osztrák vonal teljes helyreállítási költségét a szakemberek 16 696 050,- Ft-ban határozták meg.

A visszavonuló német robbantóalakulatok által okozott pusztulás gyors helyreállításának volt köszönhető, hogy 1945. május 6-án megindulhatott a menetrend ³²⁰szerinti forgalom Sopron és Celldömölk között⁶⁹⁽⁹³⁾. Május 14-étől Sopron Déli és Wiener Neustadt között indulhatott meg a forgalom⁷⁰⁽⁹⁴⁾. Június 28-án a GYSEV 204 pályaszámú mozdonyából és 2 Cn III. osztályú személykocsiból álló vonattal vonalmegnyitási különmenet volt Sopron és Kóny között, amelyen a rendőrség, a megye, a pártok, a Nemzeti Szövetség, a vasútigazgatóság, munkások és Kapuvár község képviseltette magát. Július 4-én a 15/14 sz. vonatpárral végre megindulhatott a személyforgalom Sopron és Csorna között. Július 20-án már Eneséig és augusztus 10-én a győri Rábahídig lehetett menetrend szerint utazni. 1945. november 30-án járt be először GYSEV-személyvonat Győrbe. Osztrák oldalon az első tehervonat 1945. december 22-én ért Ebenfurthba, az első személyvonat pedig 1946. március 4-én. Utolsóként 1946. június 4-én a FHÉV osztrák vonalrészén indult meg a forgalom⁷¹⁽⁹⁵⁾.

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Tóth Sándor: Légítámadások a GYSEV ellen 1944/45-ben / Szövetséges légítámadások a GYSEV és a FHÉV ellen⁷²

Szövetséges légítámadások a GYSEV és a FHÉV ellen⁷²⁽⁹⁶⁾

1943. 08. 13.	Wiener Neustadt bombázása (első átrepülés Sopron és egyben Magyarország felett).
1943. 08. 17.	Titkos megállapodás (Magyarország elősegíti a németországi hadicélok elleni légítámadásokat végrehajtó szövetséges légierők átvonulását Magyarország felett).
1943. 11. 28.–
12. 01.	Teheráni konferencia: célpontként kijelölik Budapest/Csepel és Győr hadiiparát, valamint a dunántúli olajfinomítókat.
1944. 04. 13.	Győr (repülőtér és Waggongyár): 532 halott és 1132 sebesült (15. USAAF). – Győr–Ikrény közötti 34–35. szelvénynél lezuhant gépek.
1944. 04. 22.	Győr-GYSEV állomás (15. USAAF; alacsony vadászgépes légítámadás).

1944. 04. 23. Eszterháza–Pamhagen közötti 560–561 szelvény (15. USAAF; alacsony vadászgépes légitámadás).
1944. 05. 24. Légiharc Sopron és Szombathely légterében (15. USAAF)
1944. 06. 13. Győr és Ikrény közötti 55/56. sz. szelvényben gyújtófiolák,
1944. 06. 26. Győr-GYSEV állomáson károk. Rábatona – 143/146 sz. szelvényben károk.
1944. 07. 02. Győr MÁV-rendező (15. USAAF) bombázása.
1944. 07. 09. 399+56 sz. szelvényben (Szár föld mellett): 82. sz. GYSEV vonat megtámadása.
1944. 08. 09. Győr (repülőtér, ágyúgyár, Waggonyár) (15. USAAF),
1944. 08. 22. Csorna (15. USAAF),
1944. 09. 20. Győr (Waggonyár) (15. USAAF) megtámadása. A MÁV-létesítményekben bekövetkezett rombolások miatt 1994. 09. 22. és 26. között a Bécs-Budapest közötti gyorsvonat Wien–Sopron–Csorna–Pápa–Kisbér–Komárom–Budapest útvonalon közlekedett.
1944. 10. 07. Győr (15. USAAF),
1944. 10. 12. Győr (15. USAAF; alacsony vadászgépes légitámadás); alacsony vadászgépes légitámadás),
1944. 10. 13. Győr (15. USAAF; alacsony vadászgépes légitámadás). Kapuvár (15. USAAF), Bük (15. USAAF; alacsony vadászgépes légitámadás a vasútállomáson várakozó szerelvény ellen), Kóny–Enese (15. USAAF; alacsony vadászgépes légitámadás), Pinnye: 72. sz. tehervonat elleni támadás.
1944. 10. 21. Győr (15. USAAF),
- 321 1944. 11. 01. Győr (15. USAAF; alacsony vadászgépes légitámadás), Kapuvár (15. USAAF; alacsony vadászgépes légitámadás), Vitnyéd–Csermajor (15. USAAF; alacsony vadászgépes légitámadás), Ágfalva (15. USAAF egy gépe 7 bombát dobott a községe).
1944. 11. 14. Győr–„Ganz”-vágány (15. USAAF; alacsony vadászgépes légitámadás).
1944. 11. 17. Győr (15. USAAF),
1944. 11. 19. Győr (15. USAAF),
1944. 12. 02. Győr (15. USAAF),
1944. 12. 06. **Sopron** (15. USAAF), Nagycenk (15. USAAF),
1944. 12. 17. Győr (15. USAAF),
1944. 12. 18. **Sopron** (15. USAAF) bombázása.
1944. 12. 19. **Sopron** (15. USAAF; alacsony vadászgépes légitámadás).
1944. 12. 24. Győr (15. USAAF),
1944. 12. 26. Celldömölk (15. USAAF),
1944. 12. 29. Celldömölk–Vönöck közötti pályaszakasz bombázása.
1945. 01. 04. Győr (szovjet légierő),
1945. 01. 16. Győr (szovjet légierő),

1945. 01. 19. Győr (15. USAAF),
 1945. 02. 04. Győr (szovjet légierő),
 1945. 02. 16. Győr (szovjet légierő),
 1945. 02. 19. Győr (15. USAAF),
 1945. 02. 20. Győr (15. USAAF), Petőháza (cukorgyár, szovjet vadász),
 1945. 02. 21. **Sopron** (15. USAAF) bombázása,
 1945. 02. 22. Győr–GYSEV, Pinnye,
 1945. 02. 26. Sopron (15. USAAF),
 1945. 03. 04. **Sopron** (15. USAAF)⁷³⁽⁹⁷⁾ bombázása,
 1945. 03. 18. 56. sz. őrház és Baumgarten között szovjet légierő zsákmányolt német gépekkel (13.50–14.45) megtámadta a 9223. sz. Wehrmacht ukrán munkásvonatát (32 halott). **Sopron** Déli: szovjetek alacsony támadással kilőttek (18.55–19.55) egy tolató mozdonyt (1 halott 4 sebesült).
 1945. 03. 25. Csorna (szovjet légierő),
 1945. 03. 27. Csorna (szovjet légierő),
 1945. 03. 28. Eszterháza (szovjet légierő), **Sopron** (szovjet légierő), 20.00 óra,
 1945. 03. 29. **Sopron** (17. szovjet légihadsereg), 01.15 óra, ill. 13.45 óra támadása,

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Kubinszky Mihály: A Károly kilátó ismét a Soproni Városszépítő Egyesületé

Kubinszky Mihály: A Károly kilátó ismét a Soproni Városszépítő Egyesületé

Sopron város önkormányzatának közgyűlése 1996. március 26-án döntött a Károlymagaslat kilátótorony tulajdonjogáról és egyhangúan úgy szavazott, hogy az kerüljön vissza a Soproni Városszépítő Egyesület tulajdonába.

Jeles esemény ez Egyesületünk életében. Eszmeileg és de facto egyaránt. Az Egyesület egyik legjelentősebb volt ingatlan vagyontárgyának a visszaszármaztatása a város részéről a városért szeretettel és lelkesedéssel tevékenykedő tagság megbecsülését, elismerését jelenti. Az Egyesület és tagsága köszönettel méltányolja ezt ^{322a} tényét. A jóleső érzést, amit az egyhangú szavazat jelentett

számára, igyekszik a jövőben is a város érdekében végzett munkára váltani.

A 60 éves épületen sebet ütöttek az elmúlt évtizedek „idegen uralma” idején elhelyezett vezetékek és antennák, az idő is rágott rajta. A javítások és karbantartások összegei meghaladják az Egyesület jelenlegi anyagi képességeit, ezért a kilátótornyot bérbe, illetve használatba kívánja adni. A lehetséges üzemeltető a környező erdőterületeken gazdálkodó Tanulmányi Erdőgazdaság, melynek szép fejlesztési terveibe beleillik a Károlymagaslat idegenforgalmának kulturálttá alakítása. Egyesületünk a kilátó egyik helyiségében, illetve a kilátótorny tövében levő épületben természeti kiállításokat kíván helyezni, s ezzel az épületet felújító munkához megfelelő kiegészítést jog nyújtani.

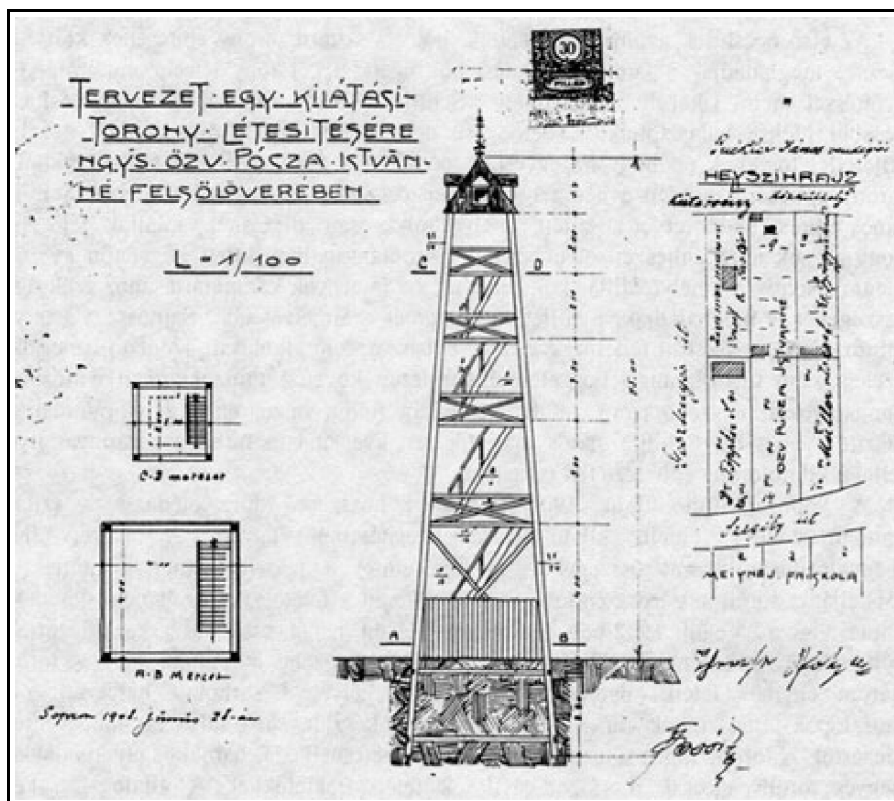
Az Egyesület tagsága egy a városát tisztelő és megbecsülő családias közösség. Célunk, hogy ez az épület fűzze szorosabbra a tagság emberi kötelekeit is. Ennek inkább jelképes, mégis a hovatartozandóságot hangsúlyozó megnyilvánulása, hogy az Egyesület tagjai a jövőben díjmentesen látogathatják saját épületüket. És vigyázni is fognak rá.

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Winkler Gábor: Kilátótorny Sopron felett A Károly kilátó építéstörténete

Winkler Gábor: Kilátótorny Sopron felett A Károly kilátó építéstörténete

„Régi terv valósul meg a közeli hetekben: megépül az új károly-magaslati kilátótorny modern formában, vendéglővel, turistaszobákkal, erkélyekkel, kilátókkal. Egy idegenforgalmi nevezetessége készül Sopronnak, a remek szép Károly-magaslat tetején” – tájékoztatta a Soproni Hírlap olvasóit 1935 júniusában¹⁽⁹⁸⁾: „a munkások már lehordták a régi megszokott tornyot, hogy helyére felépítsék az új, ragyogó, modern kilátótornyot”. A kőtornyot kerek hatvan éve, 1936. június 14-én, ünnepélyes keretek között adták át rendeltetésének²⁽⁹⁹⁾. Építésének története Sopron legújabbkori építészetének fontos eseménye volt: megérdemli, hogy az évfordulón felelevenítsük megvalósulásának fontosabb mozzanatait.

A Sopront koszorúzó magaslatokon az 1870-es évektől kezdve egyre-másra létesültek kilátótornyok. A legkorábbiak egyike a Károly-magaslat volt (1876), melynek megvalósítási költségeit nagyjából Romwalter Károly nyomdász és társai fedezték³⁽¹⁰⁰⁾. Az 1890-es években Gloriettet emeltek a Vashegyen, a Várhelyen pedig menedékházat építettek kis toronnyal (1885). „Ezekhez csatlakozott 1900-ban az Ultra-hegyi” – számolt be a Soproni Városszépítő Egyesület évkönyve⁴⁽¹⁰¹⁾. A Muck kilátó a Nyíresen 1905-ben épült fel szilárd alépitménnyel, faszervezetű, magas, karcsú 323toronnyal⁵⁽¹⁰²⁾. De nemcsak a város közönsége számára emeltek kilátótornyokat: a Lőverekben több magánkilátó is épült: közülük özv. Pócza Istvánné „kilátási torony tervezete” rajzát a levéltár őrzi: a karcsú, magas, sátozottós építmény terveit Boór Nándor készítette 1908-ban⁶⁽¹⁰³⁾.

Boór Nándor kilátótervezete 1908-ból

A tornyokat kivétel nélkül fából ácsolták: érthető, hogy eredeti formájukban már egyikük sem létezik. Az időjárás viszontagságai következtében állapotuk gyorsan romlott, javításuk, karbantartásuk jelentős összegeket emésztett fel és nagy figyelmet, szakszerű munkát kívánt. A Károly-kilátó helyreállításának kiadásai is gyakran terhelték a Városszépítő Egyesület költségvetését: érthető volt tehát a tagok lelkesedése, amikor 1896-ban dr. Printz Ferenc elnök állandó kilátó építését javasolta a Károly-magaslaton, a meglévő fatorony helyén. Sietve építészeti pályázatot írtak ki: a pályaművek közül aztán Schiller János tervét javasolták felépítésre⁷⁽¹⁰⁴⁾. Jellemző a kor közízlésére, hogy nem csupán kilátó és menedékhely létesítésére gondoltak: a 324 pályázóknak feltételként írták elő a létesítendő kilátóhoz csatlakozó „romutánzat” megtervezését is, mely úgymond „az egész környék képét regényessé tette volna”. Schiller János pályaterve mindenben megfelelt e követelményeknek: nyertes tervét közszemlére bocsátották és gyűjtést indítottak az építéshez szükséges költségek előteremtése céljából.

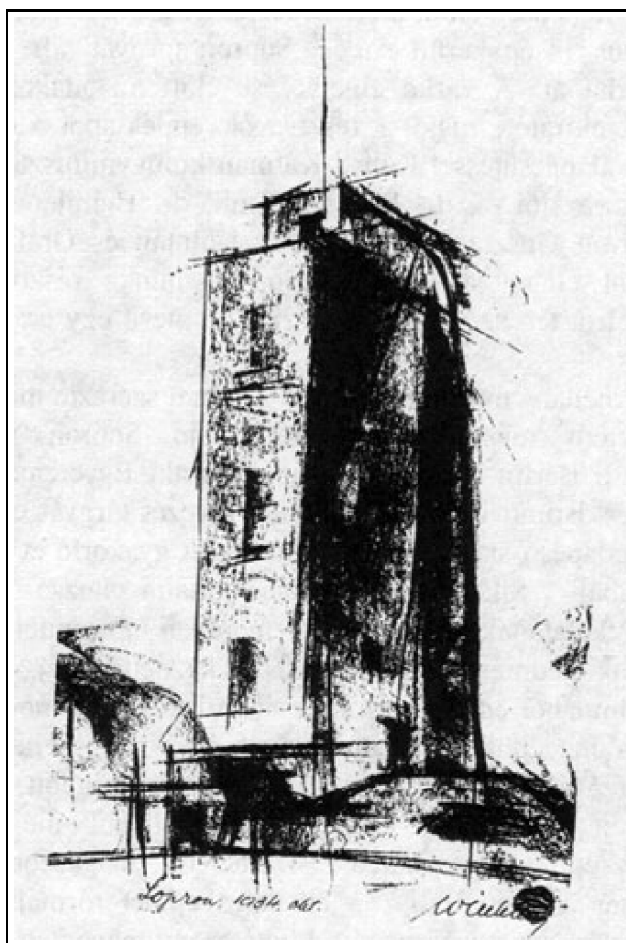
Az első becslések aztán megmutatták, hogy a szilárd torony építésének költségei messze meghaladják a fatornyok építési költségeit: a kőtorony létesítésének árát így gyűjtéssel nem sikerült előteremteni. Schiller Károly-kilátójának megvalósítását későbbi időkre halasztották. E kényszerű döntést a soproni városszépítők azzal a feltétellel fogadták el, hogy az egyesület pénztárába évenként befolyt összegekből a torony építésére minden évben nagyobb pénzösszeget félretesznek. Közben Schiller János építész újabb tervet készített⁸⁽¹⁰⁵⁾, melyet túlságosan „díszesnek” találtak; félő volt, hogy a sok apró építészeti elem az idő viszontagságainak kitett hegytetőn gyorsan meghibásodik és a helyreállítás költségei még a fatornyok karbantartásához szükséges összegeket is meghaladják. Schiller újabb tervét ezért elvetették. Sajnos ezt a tervet mindmáig nem sikerült fellelni. Az építész más soproni alkotásait azonban ismerjük⁹⁽¹⁰⁶⁾: ezek a késő

historizmus jellegzetes elképzeléseit követik; tömegük igen változatos, hangsúlyozottan szoborszerű, felületüket pedig finom rajzú, gazdag, vibráló hatású díszítés vonja be. Schiller János második tervjavaslatában minden bizonnyal ilyen jellegű kilátótorony építésére tett javaslatot.

A Soproni Építő Bank 1901-es bukása hosszabb időre elodázta a szilárd építőanyagokból emelt kilátó-torony létesítésének ügyét. A Károly-kilátó megvalósítására szánt összegeket ugyanis ennél a pénzügyintézetnél gyűjtötték: a csődeljárás során a Városszépítő Egyesület csupán a letétbe helyezett pénz töredékét kapta vissza. Végül 1902-ben a korábbi helyen ismét csak faszerkezetű tornyot építettek. Az építményről több fotó és levelezőlap-ábrázolás is fennmaradt¹⁰⁽¹⁰⁷⁾. A torony három egymás feletti, nyolcszög alaprajzú erkélyét a sarkokra helyezett, öles faoszlopok támasztották alá; a látogatókat fából készült, sűrű, átlós rácsháló védte a kieséstől. A torony lapos sátorfedést kapott, ívesen emelkedő, barokkos élgerendákkal, hegyes toronycúccsal, a szabad nyílások felett fióktetőkkel. A kilátó – a késő historizmus épületideáljának megfelelően – festői kompozíció volt, finoman formált, áttetsző részletekkel, gazdag, csipkézett körvonalakkal.

1918-ban ismét napirendre került a toronyépítés: a költségek fedezésére most részjegyeket bocsátottak ki, a város önkormányzata pedig ingyen fát, követ és homokot ajánlott fel az építkezéshez¹¹⁽¹⁰⁸⁾. A terveket Kunt Mihály építész készítette, aki gipszmodell bemutatásával igyekezett igazolni elképzeléseinek helyességét¹²⁽¹⁰⁹⁾. Az építkezés mégsem indulhatott meg, hiszen többek javaslatára tartalékkolták a pénzt azokra az időkre, amikor az építőanyagok ára csökken. Az építőanyagok ára azonban később sem mérséklődött, az építkezési alapra összegyűjtött pénz ellenben a várakozás alatt, a gyors infláció hatására elértéktelenedett.

325A károly-magaslati, szilárd anyagú torony építésének gondolata az első világháború utáni években sem merült feledésbe: 1923-ban kisorsolták a Károly kilátó építésére jegyzett részjegyek első 1/25-öd részét¹³⁽¹¹⁰⁾ és hamarosan ismét elindult a tervezés is. Az 1902-ben épített fatorony időközben ismét életveszélyessé vált: a szilárd anyagú torony építése többé nem tűrt halasztást. A Városszépítő Egyesület az akkori idők szokása szerint tervpályázatot hirdetett megfelelő elképzelések beszerzésére.¹⁴⁽¹¹¹⁾ A pályázatot helyi szakember, Winkler Oszkár építész nyerte, akit ezután megbíztak az engedélyezési tervek elkészítésével: az időjárás viszontagságainak és az erős szélnek kitett magaslat egy sor bonyolult statikai számítás és ellenőrzés elvégzését is megkövetelte: ezeket ugyancsak a felelős építész tervező végezte el.

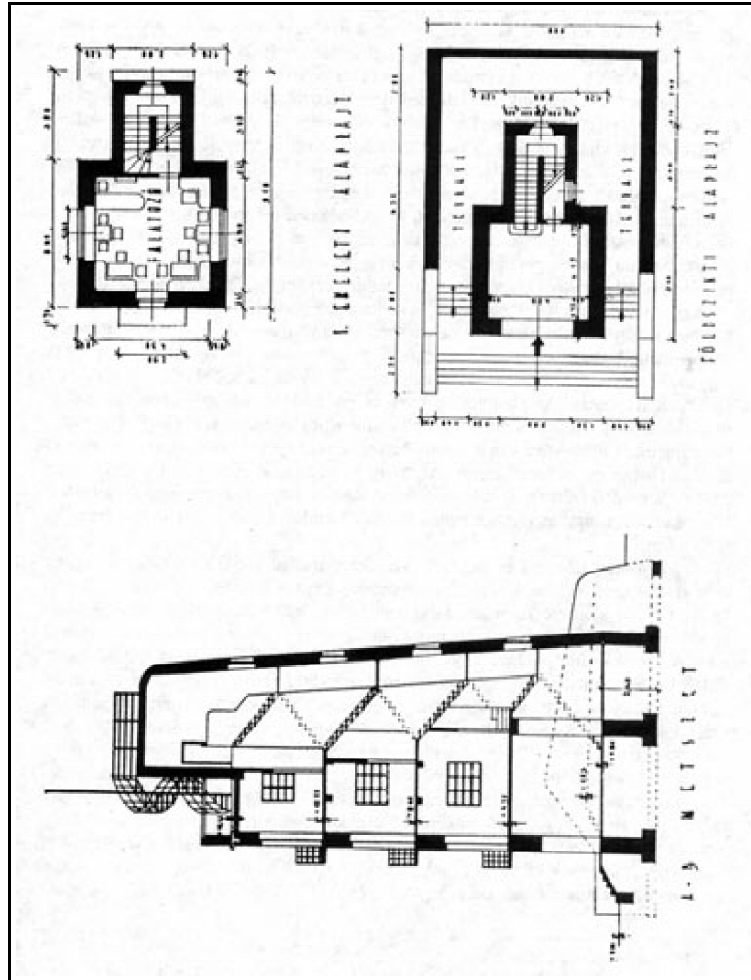

Winkler Oszkár: A Károly kilátó térvázlata 1934-ből

A régi fatorony bontása¹⁵⁽¹¹²⁾ után a nagyméretű épület bámulatosan rövid idő alatt, 1935 őszére felépült. A toronyhoz szükséges kőanyag biztosítására a Ritzingi úti kőbányától sínpályát építettek ki: ezen lovas vontatású csillék segítségével hordták fel a ³²⁶követ az építkezés színhelyére. Az építéshez a város közönsége ötezer pengő értékű kő- és faanyagot adományozott és a törvényhatóság további húszezer pengő kölcsönrel is támogatta az építkezést. A hiányzó összeg előteremtésére a Városszépítő Egyesület sorsjátékot rendezett, mely közel három ezer pengővel gyarapította az építkezéshez felhasználható pénzalapot – számolt be az 1935. május 29-i közgyűlésen Chiodi Károly választmányi tag¹⁶⁽¹¹³⁾. A soproni műkedvelő színészek április 7-i két előadásuk bevételeit ajánlották fel a Károly kilátó építésére¹⁷⁽¹¹⁴⁾. A kilátót még 1935 őszén megnyitották a nagyközönség előtt, az ünnepélyes avatásra azonban csak közel egy év múltán, 1936. június 14-én került sor¹⁸⁽¹¹⁵⁾. „Sopron tornyát” dr. Heimler Károly, az egyesület elnöke adta át. A zárkó elhelyezése előtt az adakozó soproni polgárok aláírták az alapító okiratot, majd a résztvevők emléklapot kaptak ajándékba. Az alapkövet egy-egy kalapácsütéssel Kánya Kálmán külügyminiszter és a közreműködő polgári egyesületek vezetői – dr. Brunner Emil, dr. Heimler Károly, Told Dezső, Östör József, Thirring Gusztáv, dr. Szilvássy Kálmán és Gráf Samu – zárták le megfelelő jelmondat elhangzása kíséretében. A munka résztvevői emléklapok kaptak: közöttük volt a tervező Winkler Oszkár is; neve egy csapásra ismertté vált a városban.

Winkler Oszkár néhány évvel korábban, 1930-ban szerezte meg építész oklevelét a Budapesti Műegyetem műszaki osztályán, majd Sopron város ösztöndíjával, vendéghallgatóként a Berlin Charlottenburgi Műszaki Egyetemen tanult, ahol Hans Poelzignél a tervezés, Bruno Tautnál a településtervezés tárgyát vette fel. Olaszországi tanulmányútja és budapesti statikus irodákban töltött gyakorló évei után 1934-ben tért vissza szülővárosába¹⁹⁽¹¹⁶⁾. Sikeres pályaműve juttatta hozzá első középületének megtervezéséhez. Feladatának megoldásához merőben új szemlélettel, a korai modern építészeti mozgalmak eredményeinek ismeretében kezdett hozzá.

A tervezés stádiumából egy tömegvázlat és érdekes papírmodell fényképfelvételei maradtak ránk²⁰⁽¹¹⁷⁾; a megépült építmény terveit és a tartószerkezeti számításokat a Soproni Levéltár őrzi²¹⁽¹¹⁸⁾. A modell és az engedélyezésre beadott, végleges terv között néhány apró, de a kompozíció egésze szempontjából mégis fontos változást fedezhetünk fel. Az építész korábban fsz + 4 emeletes, magasabb tornyot tervezett: a modell azonban már a felépült, fsz + 3 emeletes épület formáját mutatja. A kilátó alaprajza látszólag igen egyszerű: maga a kilátótorony magas, négyzet alaprajzú, 5,60×5,60 méter alapterületű, szabályos téglatest, mely 9,60×14,50 méter befoglaló méretű, kő támfalakkal határolt talapzaton áll. Főbejárata a város felé néz: a fekvő formájú, felfelé keskenyedő kapunyíláshoz termésköböl rakott előlépcső vezet, mely teljes szélességében kitölti a két oldalsó támfal közötti helyet; a podeszt várossal ellentétes oldalán földszinti terasz kapott helyet, a torony oldalára szerelt, egyszerű padokkal.

327A Károly kilátó metszete és alaprajza

328A toronyba belépve négyzetes előcsarnokba jutunk, innen indul az egyszerű, egyenes, kétkarú lépcső a kilátóba. A lépcsőkarok érkező szintjéről egy-egy szoba nyílik, ezek mérete – rendeltetésüknek megfelelően – felfelé fokról-fokra csökken. Az első emeleten falatozó, a másodikon egyesületi helyiség, a harmadikon kilátószoba kapott helyet²²⁽¹¹⁹⁾. A negyedik emeleti, fedetlen teraszról csigalépcső vezet a legfelső kilátó-emelvényre. A szobákat két oldalról jellegzetes, hálós osztású, széles, kilenc mezős ablakok világítják meg, a város felőli apró erkélyekre spalettás ajtón keresztül lehetett kijutni. A lépcső közbelső pihenőit három osztású, álló ablakok világították be. A torony főfalait helyi kőből, sárgásbarna, kemény gnájszból falazták, a főfalakat emeletenként vasbeton koszorú merevítik ki. A födémekek vékony vasbeton lemezből, a helyszínen készültek, a felső emeletre vezető lépcső acél járólappjait a magas zászlórúd és csigavonalú, széles pofafal közé építették. A mellvédrácsok sűrű osztású, hálós elrendezésű laposacélból készültek: az íves felületeket horganylemezzel borították be.

Az épület belső terei részben vakoltak: a kő, vasbeton és fa tartószerkezetek azonban a maguk természetes megjelenésével érvényesülnek. Ami az épület alaprajzi és metszeti kialakítását illeti, az építési program által megkövetelt, különböző nagyságú helyiségek egymás fölé helyezése, szintenként csökkenő alapterülettel szellemes megoldás. Az alaprajz egyszerű és gazdaságos, az épület rendeltetésének

mindenben megfelel. Az őszinte és következetes anyaghasználat is hálásnak bizonyult: bár napjainkra időszerűvé vált a torony helyreállítása, egészében az építmény sikerrel állta ki hatvan év viszontagságait. A torony mai állapotát gondosan felmértük²³⁽¹²⁰⁾: az épületet a rendelkezésre álló dokumentumok alapján, mindenképpen eredeti formában kell restaurálni, úgy ahogy azt fontos építészeti emlékek esetében mindenképpen el lehet várni.

A jellegzetes alaprajzi és metszési elrendezés mellett döntő fontosságú az épület tömegformájának sajátos kialakítása. Összehasonlítva a korábbi, faszervezetű kilátó tornyokkal, itt alapvető kompozíciós különbségeket fedezhetünk fel. Ez csak részben adódik az eltérő építőanyagok alkalmazásából. A XIX. század során emelt, szilárd anyagú tornyokkal összehasonlítva ugyancsak jelentős eltéréseket tapasztalhatunk. Talán kevésbé ismert, hogy az 1800-as évek derekától Sopronban több olyan szilárd anyagú torony is épült, amely részben vagy egészben a kilátás céljait szolgálta. A szélmalom tornyát Salzman Károly mérnök 1846-ban tervezte²⁴⁽¹²¹⁾: az épület középtáján magas kőkonzolokra állított köerkélyt tervezett, ami azt bizonyítja, hogy a malomépületnek kilátótorony szerepet is szántak. Salzman kör alaprajzú, csonka kúp formájú tornyot tervezett, nyersen hagyott vegyes – téglá és kőfelülettel, a torony síkjába mélyen belevágó, apró, félkörös ablakokkal. A Szent Orsolya-rend iskolájának udvarában Schármár Károly²⁵⁽¹²²⁾ 1908-ban épített csillagvizsgálót, szabályos, négyzet alaprajzzal, pártázatos kilátó erkéllyel. Mindkét épület szigorú „torony” jelleggel épült, szimmetrikus elrendezéssel, belső lépcsőházzal. A szélmalomnak a felfelé szűkülő **329**csonkakúp forma, a csillagvizsgálónak pedig az asszimetrikusan elhelyezett, apró, hegyes sisakú torony adott bizonyos felfelé irányuló jelleget, a két torony mégis statikus nyugalmat, mozdulatlanságot mutat.

A zárókő elhelyezése előtt Winkler Lajos mint adományozó aláírja az emléklapot. Jobbra tőle Mühl Nándor

Az új károly-magaslati kilátótorony főtömegét ugyancsak szabályos, négyzet alaprajzú, kiegyensúlyozott tömegű, magas téglatest alkotja, erre azonban a várossal átellenben a lépcsőház magasabb, téglalap alaprajzú tömege takar rá: az épület így a fő kilátási irány, a város felé fordul. Ezt a hatást a torony tervezője a lépcsőház déli homlokzati síkjának a város felé történő megdöntésével fokozta. A hátfal megdöntésének azonban egy másik fontos oka is volt. Bár a lépcső maga nem látható, az elkeskenyedő melléktömeg a felfelé törekvést szimbolizálja. A kilátás mellett tehát a mozgás – az emelkedés térbeli és időbeli kifejezése – vált a torony fő alkotó motívumává. Ezt az érzést a torony más részletformái is erősítik. Már a modellről is le lehetett olvasni, hogy az építész a földszinti teraszra vezető lépcsők emelkedését követve az oldalfalak megferdítését tervezte: az engedélyezési terv készítése során aztán az emelkedő pofafalaknak erőteljes ellenlejtést is adott. Mindezzel az épület [330](#) „áramvonalas”²⁶⁽¹²³⁾ jellegét erősítette, melyet az apróbb részletek – a modellen a hátsó támfal, a kivitelezett épületen a terasz korlátjának – és a

lépcsőház tömegének lekerekítése tett egyértelművé.

Az összkép mozgalmasságát a legfelső teraszra induló csigalépcső hangsúlyos elhelyezésével fokozta: a lépcső ugyanis kitüntetett helyre, a legfelső kilátóterasz elé, a város felé néző főhomlokzat tengelyébe került. A szokatlan tömegkép és az újszerű formák szabad alkalmazása – szemben a korábbi, XIX. századi példákkal – igen mozgalmas – dinamikus – összhatást eredményezett, melyet a csigalépcső tömegének a kompozíció központba helyezése tovább erősített. Az építész e törekvéseiben világosan felismerhetők az 1920-as évek német expresszionista építészetének sajátos jellemvonásai²⁷⁽¹²⁴⁾. Hogy a Károly kilátó szerkesztésének művészi rugóit jobban megértsük, az európai építészet e kevésbé ismert, rövidéletű közjátékáról meg kell emlékeznünk.

Az első világháború előtti években lassan kibontakoztak a modern építészet különböző törekvései: a világháború zaklatott, tragikus évei után azonban a nyugat-európai építészet jelentősebb képviselői közül többen hosszabb-rövidebb időre eltávolodtak korábbi elképzeléseiktől. A szigorú, geometrikus formálás, a funkcionalizmus és anyagszerűség elveit egyfajta személyes hangú, szenvedélyes – a szecesszióval rokon – festőibb formálás váltotta fel. E korszak egyik legjelentősebb képviselője a német Erich Mendelsohn volt, akinek Potsdamban felépített „áramvonalas” Einstein-tornya (1920–1921) a vasbeton szabad formálását használta ki. Winkler Oszkár berlini mestere, Hans Poelzig a berlini színház belső terének cseppkőszerű „fénybarlang” díszítésével (1919) hasonló hatást kívánt elérni. A fiatal soproni építész visszaemlékezéseiből tudjuk²⁸⁽¹²⁵⁾, hogy Fritz Hoeger Chile-háza (1923) hajóorr szerű formájával, merészen emelkedő sarokmegoldásával, homlokzatának lendületes tagolásával, sajátos, egyéni részleteivel nagy hatást gyakorolt rá.

Az elmondottak ellenére a Károly kilátó igazából a német példák egyikével sem hozható közvetlen kapcsolatba. A különbségek eredetét egyfajta sajátos magatartásban kell keresnünk. A német építészek a festői forma, a mozgalmas, egyéni kifejezőmód kedvéért feláldoztak egy sor fontos művészeti elvet, így mindenképp a díszítésről és a díszekről való lemondást, a tömegek tiszta, mértani megjelenítését, a rendeltetés elsőbbségét és az anyagokkal és szerkezetekkel kapcsolatos őszinteséget. Ha a Károly kilátó fiatal tervezőjének első, lendületes vázlatait nézzük²⁹⁽¹²⁶⁾, nyilvánvalóvá válik, hogy ő is expresszionista hatásokra törekedett. Ő azonban – szemben idősebb német kortársaival – úgy alkotta meg személyes hangú, különös épületét, hogy közben hű maradt a korai modern mozgalmak szigorú elveihez, a tiszta, kubusos tömegformáláshoz, az anyagszerűséghez és dísztelenséghez. Modern gondolkodásmódját bizonyítja, hogy példásan figyelembe vette a helyszín – Sopron és a Soproni hegység – adottságait: a választott tömegelrendezés a várossal való szoros kapcsolatáról árulkodik. Külön ³³érdeme, hogy az addig megformálhatatlannak tartott, merev és alig alakítható helyi kőből, a gnájszból dekoratív falstruktúrát alakított ki, melyet a homlokzat síkjába mélyen belemetsző, apróbb-nagyobb ablakokkal tett változatossá. E különös, meggyőző épület joggal váltotta ki a hazai kortársépítészek szimpátiáját³⁰⁽¹²⁷⁾. Napjaink építészettörténeti kutatása ugyancsak a korai modern mozgalmak fontos dokumentumaként tartja számon a kilátó épületét³¹⁽¹²⁸⁾. A Károly kilátó egyéni és megismételhetetlen alkotás, megépítése után – a Tűztorony mellett – hamarosan a város másik fontos jelképévé vált.

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Boronkai Szabolcs: Arcképek Sopron XIX. sz.-i német nyelvű irodalmi életéből

Boronkai Szabolcs: Arcképek Sopron XIX. sz.-i német nyelvű irodalmi életéből

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Boronkai Szabolcs: Arcképek Sopron XIX. sz.-i német nyelvű irodalmi életéből / A sorozat elé

A sorozat elé

Közismert tény, hogy századunk elejéig Sopron lakosságának zöme német anyanyelvű volt. Ha valaki városunk kultúrtörténetét kutatja, óhatatlanul német nyelvű forrásokkal találkozik. Az itt következő sorozat megpróbálja bemutatni Artner Teréz, Rummy Károly György, Petz Lipót, Kolbenheyer Mór, Király József Pál és Dóczy Lajos portréján keresztül Sopron múlt századi német irodalmát. Nem elsőrangú írókról lesz szó, nem ismeretlen remekműveket tárok fel. A nemesi származású, osztrák kötődésű író, az elnémetesedett közép-európai polihisztor, a tősgyökeres soproni, inkább német író evangélikus lelkész, a Felvidékről elszármazott, ügybuzgó szervező és hazafi lelkész, a németül és latinul verselő líceumi tanár és a zsidó származású bárósított műfordító élete és művei végigkísérik a XIX. századot. Céлом segítségükkel érzékeltetni azt a kultúrát, mely városunkban létezett, de mára már nyoma veszett. A sorozat végén megkísérlem összefoglalni és általánosan megfogalmazni a folyamatosságot és a változásokat, a magyarországi német nyelvű irodalmi élet szerepét és szerepvesztését, céljait és sokszínűségét. Lectori salutem!

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Boronkai Szabolcs: Arcképek Sopron XIX. sz.-i német nyelvű irodalmi életéből / 1. Therese Marie von Artner (Artner Teréz) 1772–1829

1. Therese Marie von Artner (Artner Teréz) 1772–1829

Therese Marie von Artner 1772-ben született Semptén német nyelvű, evangélikus nemesi családban, Georg Leopold von Artner százados és Magdalene Hubert legidősebb lányaként. A család 1781-ben költözött Sopronba, ahol a későbbi költő vallást, rajzot, zenét, nyelveket tanult olyan magántanároktól, mint Laurenz Pillich vagy Samuel Töppler. Tizenkét évesen kötött életre szóló barátságot Marianne Tiell-lel, akivel később verseskötetet is adtak ki. Szüleit fiatalon veszítette el, 1796-ban [332](#) meghalt anyja, 1799-ben apja. Az 1803-as évet hűgánál töltötte Freiburgban, ahol Johann Georg Jacobi irodalmi köréhez csatlakozott. Az 1811. évi devalváció az Artner családot teljesen tönkretette. Therese a Zay családhoz költözött Zay-Ugróczra. Itt nem csak a magyar arisztokrácia köreiben mozgott, hanem találkozott a korabeli irodalmi élet több képviselőjével is. Így, amikor a Zay családot Széchényi grófék meghívták

Nagycenkre, Artner megismerkedhetett a kor egyik legdivatosabb osztrák költőjével, Caroline Pichlerrel¹⁽¹²⁹⁾. 1819-ben ismeretséget kötött Grillparzerrel is, aki Therese húgának esküvőjére érkezett Zay-Ugrócra. A soproni értelmiségi körből Gottlieb Gamauffal (Gamauf Teofil) és Karl Georg Rummyval (Rumy Károly György) állt közelebbi kapcsolatban. 1821-ben Artner Zágrábba költözött. Darabokat írt a zágrábi német nyelvű színház számára és könyvet a Horvátországban és a katonai határőrvidéken tett utazásáról. Itáliai útja után 1829-ben halt meg. Therese Artner – mint azt költeményeiből látni fogjuk – könnyedén verselt a korabeli német irodalom divatos formáiban. Életrajzírója szerint már gyermekkorában olvasott irodalomelméleti munkákat, többek között Boileau-tól, Batteux-tól, Sulzertől és Eschenburgtól.²⁽¹³⁰⁾

Therese Artnernek három verseskötete jelent meg. Az első a már említett Marianne Tiell-lel közösen írt mű: *Feldblumen auf Ungarns Fluren gesammelt von Nina und Theone*³⁽¹³¹⁾ (Magyar mezők vadvirágai. Gyűjtötte Nina és Theone. Mivel Jénában jelent meg, hamar eljutott a német könyvesboltokba és ráadásul kielégítette a német divatlapok olvasóközönségének szentimentális és morális igényeit is, meglepően nagy sikert aratott, igazából a múlt századelő legismertebb magyarországi könyvévé vált Németországban. Hat év múlva jelent meg második, immáron önálló kötete *Neuere Gedichte von Theone*⁴⁽¹³²⁾ (Theone újabb versei) címmel. Előszavában utal az előző kötet sikerére:

*Sie (azaz a Feldblumen – B. Sz.) wurden weniger in unserm Vaterland, als in Deutschland bekannt, wo man diese kunstlosen Kinder eines fremden, noch wenig kultivirten Bodens mit Nachsicht – ja mit Beyfall aufnahm.*⁵⁽¹³³⁾

1813-ban adta közre harmadik kötetét: *Gedichte. Gewählt, verbessert, vermehrt*⁶⁽¹³⁴⁾ (Válogatott, javított és újabb versek), mely címe ellenére igen kevés új verset tartalmaz, inkább csak válogatás az előző két könyvből, forma vagy tartalom szerint fejezetekbe rendezve.

Artner lírájának vizsgálatakor most csak két szempontot szeretnék kiemelni: szerzőjük magyarországi születését és női mivoltát. Mindkettő érdekes kontextusban bukkan fel a *Feldblumen* előszavában:

Aber in unserem Vaterlande sind poetische Originalwerke noch so selten, (..) daß Anfangs auch unvollkommene Versuche hiezu nützlich seyn können.

³³³Illetve: *Sollten sich Sprachfehler und Provincialismen finden, so bitten wir es mit unserm Geschlecht und Vaterland (..) zu entschuldigen.*⁷⁽¹³⁵⁾

Nagyot csalódik az olvasó, ha e mentegetőzés után egzotikus magyar helyszíneket és eseményeket vár. A *Feldblumen*-ben egyetlen vers az *An die Waag bey P.*⁸⁽¹³⁶⁾ (A Vághoz P-nél) szól Magyarországról, azonban a Vág és a Nyitra említésén kívül ebben sincs semmi helyi színezet. A *Neuere Gedichte*-ben már három magyar témájú verset találunk: *Trennung von Bucsán* (Búcsú Bucsántól), *Die Felsen von Szulyo* (A szulyói sziklák) és *Schifferliedchen. Auf der Blava zu singen*⁹⁽¹³⁷⁾ (Blávai hajósdal). Itt már a hazai táj szeretete is hangot kap:

*So reich an Wundern bist du, o Vaterland,
Die Niemand kennt! Dürft' ein benachbart Reich
Sich ihrer rühmen, lange schon hätt' sie
Fama Verbreitet
(Die Felsen von Szulyo)*

Sopron környékéről szóló költeményt csak egyet találtam: *An Jakobi und Pfeiffel zum Abschied* (Búcsú Jakobitól és Pfeiffeltől):

*Aus ihrem lieben Vaterland,
Von Fertő's traubenreichem Strand
Mußt' einst ein Mädchen ziehen.*[10\(138\)](#)

Talán érdemes megemlíteni a Sopron környéki nyelvjárásban írt alkalmi versét is: *Glückwunsch zu dem fröhlichen Ehrentag des Wohlehrwürdigen geistlichen Herrn Samuel Schiller*[11\(139\)](#).

(Évfordulói jókívánság Samuel Schiller tiszteletes úr számára.)

Mi az oka annak, hogy Magyarország így háttérbe szorul egy soproni költő életművében? Szerepet játszhat ebben származása. A német nyelvű, nemesi rangú Armer család, mint az apa foglalkozása is mutatja, az ún. katonanemességhez tartozott. Ez a réteg nem népcsoporthoz kötődött, hanem a birodalom egészéhez, Ausztriához. Így a haza szerepét Artnernél Ausztria tölti be. Kitűnő témákat biztosítanak ehhez az éppen zajló napóleoni háborúk. A *Die Schlacht bei Maynz* (A maynzi ütközet) c. versben a költő a csatát a romantika szabályai szerint egy a nemzeti múltban aratott diadallal, Arminius (Hermann) germán törzsfő teutoburgi győzelmével hasonlítja össze:

*Reihet dankbar die Schlacht, was der Triumph uns ward,
An den blutigen Kampf Hermanns mit Roms Gewalt,
Singet Austria'n Heil, welche uns Helden giebt,
334Wie sie vormals Cheruska gab.*[12\(140\)](#)

Bár a szükséges sémákat a német kultúrkincsből men'ti, a jelenkor Ausztriáját a valóságnak megfelelően soknemzetiségű államként ábrázolja. Ennek része a magyarság is, bár őket a nyugati irodalom toposzaival bátor, különös fegyverzetű, kissé barbár lovasokként mutatja be, pl. a *Die Volksbewaffnung Oesterreichs im April 1797* (Az osztrák népfelkelés 1797 áprilisában) c. versben:

*(...) rechts von Pannonier,
Der die Klinge schon wetzt, schwingt den Bozogan,
Und mit wehrloser Ferse
Sonder Kissen, das Roß bezähmt.*[13\(141\)](#)

A nemzethalál romantikus motívuma is megjelenik, mely a XIX. sz.-i magyar irodalomban, különösen Herder jóslata után, nagy súlyt kapott. Az osztrák irodalomban is létezik ez a kép, mely melankolikus alaphangulatát a barokktól kölcsönözte, és az egész múlt századon végighúzódik. Az *Oesterreich, im Juli 1798* (Ausztria 1798 júliusában) c. költeményhez antik mintákat vesz alapul:

*Und will's des Schicksals Rathschluß, den Göttern nicht
Noch Menschen wenden, daß sie erliegen soll:
So sinkt sie, wie der edle Hektor,
Gros, und betraur't von den Göttern selber.*[14\(142\)](#)

Másik szempontunk Therese Artner női mivolta. Először is tisztázni kell, hogy a XVIII. és XIX. sz.

fordulóján már nem ritka kivétel a női író. Dolgozatunkban említettük már Tiell és Pichler nevét. Nyilvánvaló azonban, hogy a férfitársadalom még nem ismeri el a másik nemet egyenrangú intellektuális partnerként. Erről árulkodnak Therese Artner versei is. Különösen a nők művelődését tartja fontosnak, mint azt *Mann und Weib* (Férfi és nő) c. költeményében írja:

*Nein Schwestern! Bleibet nicht zurück!
Dringt bis zum Mittag vor!
Nur bey dem Dämmerchein umflirrt
Das Irrlicht uns, und grausend schwirrt
Der Zweifel um das Ohr.*

*Dringt vor, bis uns der Weisheitsonn'
Die Scheitel ganz umstrahlt,
Und nicht mehr riesenlang und breit
Das schiefe Licht der Eitelkeit
Uns unsern Schatten mahlt.*[15\(143\)](#)

Lehren für Weiber (Tanulások asszonyoknak) c. versében gúnyos-lemondóan nyilatkozik arról, hogy a szerelemben nem az okos, művelt nő, hanem a butácska, „nőies”-nek tartott leányzó érvényesül:

*Willst du leiten den Mann, bist du ihm Aug' gegen Auge
(...)
Dann, gebildetes Weib, philosophire, vernünftele,
[335](#)(...)
Aber willst du mit Zauber der Lieb' den Jüngling umstricken,
O, dann hüte dich klug, geistiger Zwitter zu seyn!
(...)
Reine Weiblichkeit nur raubet dem Manne des Herz.*[16\(144\)](#)

Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy a költőnő életében ne játszott volna fontos szerepet a szerelem. Szellemesen és öníronikusan ír az érzés különös, szorongató hatásáról *Das Wettergespräch* (Beszélgetés az időjárásról) c. versében:

*Kömmt ein läst'ger Besuch von leerem Kopfe und Herzen,
Muss den Mangel des Stoffes füllen ein Wettergespräch;
Kömmt der Freund, der mein Herz geheim, doch allmächtig beherrschet,
Muss den Drang des Gefühls bergen ein Wettegespräch.*[17\(145\)](#)

Három verseskötetén kívül Therese Artner színdarabokat is írt, melyek közül a magyarországi könyvtárakban négy található meg. A *Das Fest der Tugend* (Az erény ünnepe) és a *Rettung und Lohn*[18\(146\)](#) (Menekvés és jutalom) egy-egy pártfogó (gr. Zay Mária, ill. Radivojevich Franciska) tiszteletére írt hasonló jellegű, egyfelvonásos pásztorjáték, ill. tanmese. Morális mondanivalója mindkettőnek a család szentsége, valamint a feleség és családanya erénye és dicsősége, mely utóbbi szerepébe nem túl nehéz az éppen aktuális pártfogó alakját beleképzelni. Komolyabb igénnyel íródott a *Die That*[19\(147\)](#) (A tett) c. sorstragédia. Terjengősségén és modorosságán túl a mű élvezhetőségéből sokat vesz el

az, hogy az író e drámáját Adolf Müllner *Die Schuld* (A bűn) c. darabja első részének szánta. A korban oly divatos sorstragédiák arra épültek, hogy egy a szereplők és a nézők előtt ismeretlen esemény vagy kapcsolat (itt a vérrokonság) végzetes fejleményekhez vezet. Az ilyen tucatdarabok egyetlen csattanója éppen az, hogy csak a végén derül fény az előtörténetre. Artner azzal, hogy „A bűn” elé megírta „A tett”-et, pontosan erről a homályban hagyandó előtörténetről, lebbentette fel a fátylat és tette Müllner darabját (vagy a sajátját) feleslegessé. A *Stille Größe*²⁰⁽¹⁴⁸⁾ (Csendes nagyság) c. történelmi színmű a *Der arme Franz*²¹⁽¹⁴⁹⁾ (Szegény Franz) c. balladában már felvetett kérdéssel foglalkozik: lehet-e sikeres a szerelem származási különbségek ellenében. A megoldás mindkét esetben felemás, a szerző ugyan igenlő választ ad, hiszen fontosabbak a lelki és szellemi értékek, mint a születési előjogok, végül mégis kiderül, hogy az alacsonyrangú személy valójában nemesi származású.

A XVIII. és XIX. század kedvelt irodalmi műfaja az úti beszámoló. Az utazás még nem volt általános, tehát maguk a konkrét élmények is érdeklődésre tarthattak számot, de az írók gyakran illesztettek gondolati, lírai vagy éppen politikai betéteket is könyveikbe. Artner fiktív levelek formájában ír Horvátországban, a katonai határőrvidéken és Itáliában tett útjairól *Briefe über einen Theil von Croatien und 336Italien an Caroline Pichler*²²⁽¹⁵⁰⁾ (Levelek Horvátország és Itália tájairól Caroline Pichlerhez) címmel. Az író hol a mai turista szerepébe bújva számol be a megtekintett műemlékekről, hol irodalmi vagy történelmi tudnivalókat közöl az olvasó okulására, hol pedig éles szemű etnográfiai és politikai megfigyeléseket tesz.

Therese Marie von Artner mai szemmel nézve ugyancsak gyenge drámaíró és közepes lírikus. Nem volt, nem lehetett dolgozatomból célja méltánytalanul elfeledett költőnőt felfedezni. A lokálpatriotizmuson túl kultúrtörténeti szempontból is érdemes városunk provinciális irodalmárait felkutatni. Hiszem, hogy pl. Artner Teréz műveinek ismerete sokat elárul arról, hogyan gondolkodtak németnyelvű eleink a nemzeti identitásról vagy a nemi egyenjogúságról. Végül nem szabad elfelejtenünk, hogy a múlt század elején Magyarország jobbára német ajkú városai sajátos kulturális központként működtek. Akkoriban, az irodalom piacodásának idején sem volt jellemző a magaskultúra tömeges befogadása. A polgárság mégis működtetett valamiféle irodalmat (helyi lapokat és színházat, alkalmi költeményeket) létrehozó réteget, és terjesztett egyfajta műveltségi eszményt az olvasgató, irodalom pártoló, esetleg versfaragó polgárról.

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Nyárády Gábor: Hol az Aranykakas? – Bónis Lajos és Pákey Margit a soproni színpadon –

Nyárády Gábor: Hol az Aranykakas? – Bónis Lajos és Pákey Margit a soproni színpadon –

Alighanem kevesen mondhatják el, hogy négy nagyszülőjük közül három színész volt. Én igen, én elmondhatom. Apám anyja, Eszéki Emmi a múlt század nyolcvanas éveiben a nyíregyházi, a debreceni, az eperjesi, a nyitrai színpadok ünnepelt dívája volt, róla már írtam a Magyarországon (1981/1); bronzportréja a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház emeleti társalgóját díszíti. Itt tehát csak két anyai nagyszülőmről szólok, Bónis Lajosról és Pákey Margitról. Bónisról csak röviden, mert nagyívú, a budapesti Nemzeti Színházba vezető pályája terjedelmesebb tanulmányt érdemelne, egyébként egy s más apró történetet már közöltem róla is ugyancsak a Magyarországon (1981/51–52) és az új Tükörben (1979/6). S hogy miért éppen ezeken a hasábokon emlékezem nagyapámra és nagyanyámra? Mert mindkettőjük pályakezdésének fontos állomása volt a soproni színház, mi több, nagyanyám itt debütált. Minderről persze fogalmam sem volt, amikor a harmincas években a Rákóczi Intézet növendékeként

diákelőadások nézője voltam, s a Liliomfi, a Piros bugyelláris, a Bob herceg előadásain ismerkedtem a színház varázslatos világával. (Emlékszem, egy téli estén az embermagas hóba vágott ösvényen lehetett csak a színházat megközelíteni, a gyenge utcai világításban is tündéralomként csillogott a tér, s a hó ropogott a talpunk alatt – szinte hallom most is.)

* * *

337 Bónis Lajos 1881-ben a pesti Népszínháznál kardalosgént kezdte; tehetsége hamarosan kitűnt, s kisebb szerepeket is rábíztak. Három év után már többre vágyott, Szegedre szerződött, s túl a szárnypróbálgatásokon egyre nagyobb feladatokkal birkózott, míg 1885 áprilisában a színház leégése megtörte szép indulását. Vidéki vándorlás kezdődött: Nagyvárad, Kolozsvár, Debrecen, majd 1888-ban a virágvasárnapi színészvásártól Pécs. Somogyi Károly, a színészből lett jeles színigazgató szerelmes és énekes szerepkörre szerződtette kiváló tagokból álló társulatához, a Pécs–Balatonfüred–Kaposvár–Győr–Sopron városokat felölelő színterületbe. A társulat mindig az év kezdetén látogatott Sopronba, s az évad végéig, Virágvasárnapig maradt. Így érkezett Bónis 1889 és 1890 januárjában a városba, s lépett a két szezonban talán százánál is többször az igényes soproni közönség elé.

Bónis Lajos (1898)

Barátságos, az elismeréssel sem fukarkodó fogadtatásban részesült. A *Sopron* (a továbbiakban ezt a hetente kétszer megjelent lapot idézem) 1889. január 9-i és január 12-i számaiban a *Suhanc*, a *Nebáncsvirág* és a *Komédiás hercegnő* című operettekben nyújtott alakítását dicsérte, „Bónis éneke – írta – élvezetes volt”. Március 9-én a *Tündérlak* Magyarországon előadásáról közölt bírálatot. Honti Mariskáról

és Pintér Imréről szól elismerően, majd: „Felemlítendő még a két délceg huszártiszt, Bónis és Komjáthy, kik úgy külső alakjukkal, mint játékkal hódítottak. Sőt, ha már benn vagyok a dologban, megvallom azt is, hogy a szomszédban mellettem azt suttogták az előadás alatt, hogy a legszebb két huszártiszt ma a színházban a színpadon van” – jegyezte meg a Justus álnév mögé bújó színbíráló. Március 16-án a lap Vass Kornél levelét tette közzé a Kókay-ház előadásáról: „Bónis Lajos szép, fiatal férj volt, s oly kedves és szeretetreméltó, mint fiatal neje: Szép Olga.” Április 10-én a Handet Laerteseként kapott biztató sorokat. Az április 17-i számban a színévad végén rendezett Jászai-estékről (Medea, Stuart Mária, Lucretia Borgia) olvashatunk beszámolót, s ez kiemeli Bónist, „aki nagyszerűen tud meghalni”. Megjegyzendő, Bónis – saját, gondosan vezetett szereplője szerint – még számos más darabban **338** is fellépett: a Trónkövetelőben Sámson, a Tót leányban Czobort, a Vasgyárosban Octavot, a Liliben Renét, a Cigányban Várszegit alakította és így tovább.

(Érdeemes ideszúrni a *Sopronból* a Jászai Mari vendégszerepléséhez kapcsolódó epizódot: „Jászai kedélyének igazgyöngyeit csak akkor élvezhetjük, ha kartársak körében látjuk, mint ahogy vasárnap előadás után Szabó Károly kir. tanfelügyelő vendégszerető házában össze is gyűltek a társulat nő- és férfitagjai majdnem teljes számmal, meg a háziúr ismerősei közül többen. Kedélyes estély volt. Pintér, Kozma és Komjáthy énekeltek, vidám élc és kedélyes csevegés jó otthonra talált minden sarokban. Dobó rímeket kovácsolt, Bónis epekedett, de mindenek felett Jászai Mari uralta a társaságot. Adomázott, énekelt, nevetteget, és elragadott mindenkit. Valódi művészestély volt.”)

1890 januárjában a lap újra üdvözölhette a városba érkező társulatot. Január 22-i számában Justus a Suhancban Bónis Emiljét és Szilassi Irén Elizét találta kitűnőnek, „második felvonásbeli duettjüket ismételni kellett”. Január 29-én Dóczi Utolsó szerelem című verses történeti vígjátékának előadásáról szólva feljegyezte: „Bónis szép haladást tanúsított”; február 15-én pedig Tóth Kálmán A király házasodik című vígjátékában ismerte el kifejező beszédmodorát és az érzelmi fokozatok érzékeltetését a Király szerepében („de kardjának merev tartása bántólag hatott”). K. Hegyesi Mari vendégszereplésekor A vasgyáros került színre, s „Magyarország legszebb színésznője” mellett Dezső József, Szepessy Gusztáv, Szilágyi Berta, Szép Olga és Bónis Lajos játékát vélte „kiváló elismerésre érdemesnek” (március 22.). Április 5-én számolt be Justus az utolsó előadásról, a Dóráról, s ebben ugyancsak tetszéssel regisztrálta Bónis alakítását. Mellesleg, az említett szereplőből még sok egyéb, a lapban nem tárgyalt fellépéséről tudunk: Ahol unatkoznak – Roger, Ingenyélők – Balogh, Csikós – Asztolf, Proletárok – Klimóczi, Szigetvári vértanúk – Nagyvezér, Buborékok – Béla, Pry Pál – Frank stb.

A *Sopron* február 12. és március 22. között megjelent számaiban „színházi karikatúrákat” is közölt „Gonosz Pista” tollából a társulat szinte minden tagjáról, Honti Mariskáról, Szép Olgáról, Laczkó Arankáról, Margó Zelmáról, Dálnolcy Jánosról, Beczkói Józsefről, Pintér Imréről, Dezső Józsefről, Dezséri Gyuláról, Somogyi Károlyról és másokról; évődő, csipkelődő, mulatságos írásokat, amelyeket – a „gonosz” szerző szerint – „nem kell komolyan venni”. A február 22-i számban Bónist pécézte ki. „Ez aztán a szép gyerek; kár, hogy kissé hízásnak indult. Ménkö jó koszt lehet a piculában (krajcáros vendéglő), hogy ilyen eredményeket mutathat fel!... Az előleges színi jelentésben úgy áll, hogy ő szerelmes és énekes. És ez neki nagy szerencséje, mert mikor egy szerelmes szerepe nem egészen sikerül, s szidni kezdem, azt mondja a nagybajúsú mentora: »Hja, barátom, hisz az énekes«; mikor pedig a Kertészlányban falsul énekel, s szidni kezdem, azt mondja a nagybajúsú mentora: »Hja, barátom, hisz az szerelmes«; így azután nem lehet hozzáférni sehonnan sem! No, de nem is akarok, nem akarom bántani, először: mert szeretem kedves, szerény megjelenését, szép, őszinte szemeit, másodszer: mert hisz ő még nem bevégzett színész, csak pályájának elején van, még pedig szép természeti adományokkal. Ha a fogait összeszorítani nem fogja, ha

több természetességre és rutinra tesz szert, lehet belőle még hősszerelmes is, azzal azonban már nem bíztatom, hogy valamikor [339](#)tenorista is lehessen! Esztendőre megválnak tőlünk, tudom, hogy sok női szem könnyezi meg, de hát hiába, mikor olyan szörnyű ember az a Somogyi, akinek százezer hibája közül csak azt az egyet nem tudom megbocsátani, hogy jobb színészt még csak valahogy, de szebb embert önmagánál már semmiképp sem tűr meg sokáig a színészei között!” Efféle bolondos, szellemes, barátián kötözködő karikatúrák jelentek meg mindenkiről. Vajon ki lehetett a szerzőjük, Gonosz Pista?

Áprilisban Bónis csakugyan megvált a társulattól, s – jó emlékeket hagyva maga után és szívmenlengető emlékeket víve magával – elbúcsúzott Soprontól, ahová kacskaringós és egyre emelkedő pályáján tizenhárom évvel később látogat majd vissza.

* * *

Legkorábbi emlékeimben nagyanyám madárcsontú, törekeny, öszülő, szelíd és örökösen aggódó idős asszonyként él, csipcsip-csókat játszott velem, és gyönyörű meséket mondott. Már rég lelépett a színpadról. A fényképek emlékezete azonban messzebbre nyúlik: szép alakú, bájos ifjú teremtést ábrázolnak, fűzőbe szorított darázsderékkel, hosszú ruhában; maga volt a kicsattanó fiatalosság, amikor 1892 januárjában Sopronba jött. Zsenge művészpálántaként itt mutatkozott be először a közönségnek, még színiakadémiai vizsgája előtt.

Tizenöt éves korában, 1888 szeptemberében lett színinövendék, miután apja – a nevezetes kolozsvári Pákey családból – tragikus körülmények között elhunyt, s a gyereklány sorsának irányítását anyai nagynénje, Beksics Gusztávné Bogdanovics Krisztina vette kezébe. Mi sem természetesebb, mint hogy a kis Margit Kriszti néni példáját akarta követni, tudniillik Bogdanovics Krisztina a hatvanas évek közepén felállított színtanoda első végzős osztályának büszkesége volt, Egressy Gábor tanítványa, 1868-tól a Nemzeti Színház ifjú tagja; házasságkötése után azonban búcsút mondott a „festett világnak”, íróként és szerkesztőként vált ismertté, irodalmi kört alapított és jótékonyági szervezetekben osztogatta szét szíve melegét.

Ez évben összesen 47-en jártak a drámai szakra. Az I. osztályba egy évi próbaidőre 27 fiút és leányt vettek fel, köztük Ábray Arankát, Hahnel Arankát, Horváth Paulát, Pákey Margitot, Piller Margitot stb. – ismert és elismert nevek a későbbiekben. Margit közepes eredménnyel végezte az első osztályt, a vizsgán Szász Károlytól az Angyal és ördög című verset szavalta. A II. osztály záróvizsgáján a Csongor és Tünde néhány jelenetét és a Szigetvári vértanúk első felvonását adták elő, Máriát Pákey, Juranicot Ráthonyi Ákos, Csákyt Hegedűs Gyula alakította. Ekkor végzett Pethes Imre dicséretes osztályzattal. Margit a III. és a IV. osztályban is derekasan szerepelt, képességei egyre inkább kibontakoztak, s elérkezett az idő, hogy szerződés után nézzen. Bizonyára a jóságos nagynéni, Kriszti néni keze volt abban, hogy – már a negyedik osztály félidejében – Somogyi Károly szerződötési célból meghívta bemutatkozó vendégszereplésre Sopronba.

Bár csak ott lehettem volna a nézőtéren, bárha személyes élményként írhatnék fellépéséről! S mindjárt jövőendő igazgatójával! De hát még anyám is csak édes álom volt akkor. Elsárgult színlapok, foszló újságkivágások segítségével kell tehát felidézmem életének nagy eseményét, és elképzelnem az első hangütés torokszorító izgalmát.

[340](#)1892. január 21., csütörtök, este 7 óra. A színlapon nagybetűkkel szedve ez áll: „Pákay Margit kisasszonynak, az orsz. színésziskola végzett növendékének felléptével – A nemzeti színház kitűnő műsordarabja – A vasgyáros. Francia színmű 4 felvonásban. Írta: Ohnet György. Fordította: Fái J. Béla.

Személyek: Beaulieu marquisné Kőműves Anna, Claire, a leánya Pákay Margit, Octav, a fia Pethes Imre, Bligny herceg, az unokaöccse Szilágyi Vilmos, Derblay Philippe Somogyi Károly...”. Mellesleg, a szedő kétszeresen is tévedett a névírásban, s ezért a sajtó is hibásan írta a nevet Pákey helyett (a továbbiakban javítva említem).

Szín: szalon a Beaulieu-kastélyban. Teraszra nyíló ajtók, ablakok, amelyeken át a Jura-hegység látszik világos éggel. XV. Lajos korabeli szürke bútorzat, szürke faburkolat, balra magas kandalló. Claire nagy karosszékben ül a nyitott ablak előtt.

Marquisné (miután lányát egy pillanatig némán nézte): Claire... Claire...

Claire (lassan visszafordul, kezében nyitott könyv): Anyám?...

Marquisné: Mit csinálsz ott oly szomorúan és magányosan? Ugyan gyermekem, ne vonulj úgy félre...

Szó szót követ, s kiderül, hogy Claire már egy éve nem kapott hírt jegyesétől, Bligny hercegtől, aki diplomáciai küldetésben volt távol. Valójában már hat hete megérkezett Párizsba, s klubjában baccaraton elvesztette egész vagyonát. Moulinet, a dúsgazdag, sznob gyáros húzza ki a bajból, s kvázi hozományként kínálja fel, hogy szabadon rendelkezék a pénzével. Félreérthetetlen ajánlat, a hercegnek el kell vennie a gyáros leányát. Amikor a büszke Claire megtudja ezt, első felindulásában kezét nyújtja a rangkülönbség miatt hozzá közeledni nem merészkedő rajongójának, Derblay vasgyárosnak. Megtartják az esküvőt, de már az első órában csúnyán összecsapnak. Derblay megsejti, hogy imádott asszonya még mindig a herceg után epekedik. S hogy féltékennyé tegye, engedi, hogy Moulinet lánya, azaz Bligny neje körülzsongja őt kedveskedéseivel, Bligny viszont Claire-t környékezi meg újra. Az ifjú asszony azonban fejére olvassa bűnét és elkergeti. Beaulieu marquisné megpróbálja összebékíteni a haragtartó házasségeket, s Claire megtörik, amikor megtudja, hogy egy pörben minden vagyonát elvesztette és Derblay önzetlenül szereti. Amikor a vasgyáros és a herceg sértéseket vágnak egymás fejéhez, már egyértelműen férje oldalára áll, igyekszik megakadályozni a párbajt, s ahogy Derblay védelmére odarohan, Bligny lövése őt találja el. Szerencsére csak könnyebben sebesül meg, él, összeborul Derblayval, a párbaj félbemarad. Fügöny.

Sekélyes, érzelgős háromszögtörténet, a francia társalgási dráma gyengébb vonulatából, de néhány jól megkomponált, hatásos jelenettel, amelyekben a színész széles skálán játszhat az indulatokkal; a múlt századvég kasszadarabja egész Európában. A Nemzeti Színházban 1884 februárjában mutatták be, és csaknem kétszázszor játszották, vidéken pedig – ki tudja, hányszor.

De most már vegye át a szót a színikritikus. A *Sopron* 1892. január 24-i vasárnapi számában írta „-i” szignóval jegyezve:

Pákey Margit (1892)

„Csütörtök este bemutató előadás volt: Pákey Margit k. a., a színésziskola végzett növendéke lépett föl, úgy látszik, szerződtetési célból. A vasgyárost adták, Ohnet e nagyon gyöngé, de nagyon hatásos társadalmi drámáját. Ha emlékezésem nem csal, Somogyi társulata Sopronban legalább is 3-szor adta A vasgyárost bemutató 341színésznek kívánságára. Hogy Pákey kisasszony is ezt a darabot választotta, nincs mit csodálni. Hiszen Claire-t elkoportatni nem lehet, és a siker egy csekély színészi talentum birtokában is eléggé biztos. Pedig Pákey Margit nem éppen csekély színészi talentummal megáldottan lép a világot jelentő deszkákra: van szép termete, tud a színpadon mozogni, és abból a jó iskolából, amelybe járt, sok jót hozott magával. Azután elegánsak a tolettjei és ízlésesen tud öltözködni. Persze, osztatlan tetszést azért nem aratott, mert hangja gyöngé, és Claire vívódásait inkább átérezni látszott, de a lelki affekciókat kifejezésre juttatni nem tudta. Igaz ugyan, nem szabad elfeledni, hogy a kisasszony most lépett először színpadra, ez pedig nevezetes dolog! Azok a lámpák, 342az a sok szem, az a sok gukker, hej, ezek veszedelmet rejtő

dolgok, ezek torkába szorítják az embernek a hangot, és bizonytalanná teszik legbiztosabb tudását! És ha ezeket számba vesszük, a legtisztességesebb sikernek kell betudnunk Pákey k. a. első próbálkozását, mert láttuk, hogy sok készültséggel lép pályájára, van értelme és distingváló képessége. Sok olyan finom vonással tudta Claire jellemét feldíszíteni, melyek a chablonszínésznők kezei alatt elmosódnak. Jutalmul és bátorításul egy szép virágcsokrot is kapott.”

Bravó, Pákey! Ez igazán kedvező kritika, tárgyilagos és jó szándékú egyszerre, mégpedig egy – láthatólag – felkészült és jó szemű színbíró tollából. Siker. Legfeljebb abban vitázhatnék „-i”-vel, hogy Pákey számlájára írja a darabválasztást. Ez képtelenség. Somogyi nyilvánvalóan kész helyzet elé állította vendégét, a társulat által betanult, már sokszor előadott darabot vett elő, annál is inkább, mert Derblay kedves szerepei közé tartozott. De mindegy, az a fontos, hogy a virágcsokor méltán kijárt a debütálónak, aki ekkor még le sem tette a záróvizsgáját. Vegyüljön bele az unoka száz évvel későbbi elfogult tapsa is az első nagy izgalmon túlesett ifjú művész ünnepelésébe.

A kritika megjelenésének napján, tehát vasárnap este Pákey másodszor lépett a közönség elé. Ezúttal Szigligeti Cigánya került színre; Somogyi népszínműben is próbára akarta tenni az újoncot. Márton gazdát Dezséri Gyula, Zsiga cigányt Dálnoky János, gyermekeit, Petit és Rózsit Pethes Imre és Pákey Margit játszották. Két nappal később a *Sopron* színbírója megint a legalaposabban Pákeyvel foglalkozott.

„Rózszi szerepét hálás dolog, de nehéz dolog eljátszani. Amit kezdő színésznőtől várni lehet, azt megadta, mégpedig meglepő hatással Pákey játéka. De az egyénítés, az általános emberi mellett a különös, karakterisztikus vonások nem tűntek föl alakításában, ezt a gyakorlat hozza meg, a tapasztalás, ennek megszerzésére pedig, úgy látszik, élénk érzékkel bír. Ebből folyik, hogy kifogástalan korrektséggel játszotta el Rózszi kétféle jelenetét meg a lakodalomra jött örült lányt; itt már szép pózai is voltak, egyebütt azonban, ahol a lány mellett a cigánylányt kellett volna adnia, halványabb volt a színezés. Két hibájáról azonban jó lesz minél előbb leszoknia. Az egyik, hogy szemét szüntelen behunyja, a másik meg, hogy nem tud lélegezni, s ezért hosszabb dikciónál kapkodnia kell levegő után, s kellemes árnyalatokban gazdag hangja meztagsadja a szolgálatot. A levegő jó beosztását nem könnyű, de nem lehetetlen dolog megtanulni, meg nem tanulni veszedelmes.”

Más véleményt is idézhetünk Pákey Rózsijáról, noha háromnegyed évvel későbből, Kaposvárról, ahol Dálnoky János jutalomjátékként került színre a *Cigány*. *Somogy*, 1892. szeptember 18.: „...Rózsit Pákey Margit játszotta. A kisasszony meghatóan ábrázolta az ártatlanul ravaszsággal gyanúsított cigánylányt, eltalálta a szívhez szóló hangot. A 4. felvonásbeli jelenetét azonban, midőn Gyuri hűtlensége fölötti fájdalmában megőrül, kissé elhibázta, mivel fájdalma és sírása egy teljesen épelméjű, szerelmében megcsalatott leányé volt, akkor pedig Rózszi még örült, nincs gondolkozási ereje, s így játékanak inkább borzadályt kellett volna keltenie. A kisasszonyban van drámai tehetség, s a színpadi gyakorlat, szorgalom még elsőrendű színésznővé képezheti.”

343E két összecsengő bírálathoz tegyük hozzá, hogy Szigligeti romantikus népszínműve – amelyet a Nemzeti Színház 1853-ban mutatott be, vagy ötvenszer játszott, még 1926-ban is, s amelyet vidéki, sőt szerb társulatok is gyakran előadtak – a műfaj minden ismert gyengeségét magán viseli, a színészekre azonban rendkívül nehéz feladatot ró. Színműirodalmunkban ugyanis ez az első darab, s tán máig egyetlen, amely a cigányokat nem komikus mellékfigurákként hanem mint drámai hősöket, mint a cselekmény fő alakjait mutatja be.

Zsiga cigány fia, Peti és Márton parasztgazda leánya szeretik egymást. Ám Mártonné gazdag

unokaöccsének, Gyurinak szánta a lányt. Gyuri viszont Peti húgát, Rózsit szereti. S az urasági hajdú is szemet vet rá. A bonyodalmat növeli, hogy Mártonné rossz hírbe hozza Rózsit Gyuri előtt, aki erre úgy határoz, hogy mégis a gazda leányát veszi el. S a menyegző vidám hangulatát a megcsalt Rózsit szinte az esztét vesztett Ophéliaként dúlja fel... Itt nem elegendők a cigányélet romantikájának külsőséges eszközei, a cigánylány örjögésbe torkolló szerelmének átélése kivételes művészi erőt kíván. Ehhez képest a kezdő Pákey jelesre vizsgázott Rózsit szerepében.

S mint a mesében, a harmadik próbát is ki kellett állnia. A francia szalondarab és a népszínmű után egy vígjátékban. Másnap, tehát január 25-én Murai Károly Huszárszerelem című, kedves komédiáját tüzték műsorra, Anna szerepében Pákey Margittal (másfél éve a Nemzetiben mutatták be először olyan utolérhetetlen művészekkel, mint Gabányi, Szigeti, Újházi, Vízvári, Annát a korszak páratlan naivája, Csillag Teréz alakította).

Dióhéjban a történet: két gazdag agglegény felnevel egy lányt, Annát, akiről mindketten azt hiszik, hogy a másiknak törvénytelen gyermeke bizonyos Hüppigné nevű énekesnőtől. Betoppan a házukba Hüppigné a férjével, majd egy huszárcapitány. Ügyes fordulatok után kiderül, hogy Anna a kapitány gyermeke, születése előtt ugyanis apja a harctérre ment, anyja pedig később meghalt, s a gyermeket Hüppigné kérésére az agglegények vették gondjaikba. Közben Hüppignében is feltámad a féltékenység, már ő is azt kezdi hinni, hogy Anna a feleségének eddig eltitkolt gyermeke. Végül is az összekuszált szálak kibogozódnak, s Anna az agglegények unokaöccséhez, Kálmán huszárhadnagyhoz (Pethes Imre) megy nőül. Jól pergő, jellem- és helyzetkomikumokra épülő vígjáték, találóan megrajzolt alakokkal; a közönség annak idején szívesen fogadta, nemcsak nálunk, hanem Bécsben és Berlinben is. De maradjunk Sopronban, s hallgassuk meg a kritikus véleményét Pákey harmadik fellépéséről.

„A pompás humorú kis darab elég jó előadásban került színre, bár Pákey kisasszonynak Anna nem megfelelő szerep. Anna vidám, pajkos, mondhatni kicsapongó jellemét nem tudta a kisasszony élethűen előadni, bár maszkja és tolettjei most is kitűnőek voltak. Pákey kisasszony – ezt ismételhetjük – értelmes, distingvált, derék színésznő, aki számottevő tagja lehet minden társulatnak, de meg kell választania a szerepeket, melyekben tehetségét és tanulását érvényesítheti; ilyen szerepek lesznek valószínűleg a társasági vígjátékokban” (Sopron, 1890. január 29.).

A névtelen bírálónak valószínűleg igaza volt. Anna virgonc, szeles, csupatűz bakfisfigurája nemigen felelhetett meg Pákey vérmérsékletének, naiva alkatának, nem az a típus, aki nevelőszüleit, sőt még a papját is megugráltatja-megkacagtatja. Mindazonáltal – úgy látszik – elég jól bele tudott bújni az egyéniségétől idegen [344](#) „bőrbe”, s elfogadható Annát teremtett a színpadra. Somogyi direktor szigorúbb kritikus volt akárhány zordon műbírálónál, neki minden bizonnyal tetszett Pákey Annája és a három este összteljesítménye, mert Virágvasárnaptól érvényes szerződéssel bocsátotta el vendégét, aki most már összecsomagolhatott, s boldogan indulhatott vissza Pestre, a színiiskolába, ahol még abszolválnia kellett a záróvizsgáját.

* * *

Február utoljában a végzős drámai osztály Újházi Ede tanár rendezésében még egy „estélyt” tartott, majd április 10-én az Ármány és szerelem IV. felvonásával köszönt el az alma matertől; Pákey Lady Milfordot alakította. Megkapta oklevelét, s ifjú reményekkel és buzgalommal vágott neki a gyönyörű és keserves pályának, a bohém és nyomorúságos vándorlásnak városból városba, az ország megannyi tájára. Ugyanezekben a napokban Somogyi Károly színigazgató nyílt levélben fejezte ki hálóját a soproni

közönségnek, szerződése lejárt, hat szезon szép emlékével távozott – ezúttal végleg – a városból. Ősztől megkapta Szegedet, s első nyári állomásként a pécsi színikört vette bérbe.

Pákey tehát vizsgálja után rögtön felülhetett a pécsi gyorsra. Április–július folyamán mintegy húsz alkalommal lépett színpadra a legkülönbözőbb műfajú darabokban. *Pécsi Figyelő*, 1892. május 4.: „Pákey úgy látszik a társalgási szerepeknek lesz ügyes személyesítője” (Sardou: *Agglegények*). Augusztus–szeptember: Kaposvár. A sajtókritikákból ítélve Pákey különösen *A kis molnárnében* és a *Cigányban* jeleskedett; ez utóbbiban a Rózsiját méltató bírálatot már idéztük. Majd következett az igazi próbakő: Szeged. November végén Rákosi Jenőtől *A szerelem iskolája* került színre, Stella szerepében – főszerep – Pákeyvel. *Szegedi Híradó*, 1892. november 30.: „Meglepő biztonsága, értelmes, átgondolt, mondhatni kidolgozott előadása, egyes kitörések közvetlen melegsége amellet tesznek tanúbizonyságot, hogy ilyen kezdet után csak szép művészi jövő következhet.” Itt már olyan meghívott színész nagyságok partnereként is helyt kellett állnia, mint Jászai Mari (*Medea*), Vízvári Gyula (*Válás után*), Molnár László (*Aranyember*). Még egy váratlan beugrás is növelte szakmai elismerését: az Aranyemberben „a szép Pákey egy próbára játszotta el *Timea* szerepét” (*Szegedi Híradó*, 1893. március 18.).

A színészsztársáron Kömley Gyula szatmári igazgató „vette meg” Pákeyt a következő évadra, amely bár szerencsétlenül kezdődött, de annál sikeresebben fejeződött be. Kömley nyárra megkapta az óbudai színikört, s innen akarta volna a fővárosi publikumot meghódítani. Hogy, hogy nem, mégis Rakodczay Pál foglalta el társulatával az előző évben felépült színházat. Így azután Kömleynek pánikos sietséggel kellett gondoskodnia nyári állomásokról, hogy színészeit foglalkoztatni és fizetni tudja.

Cikcakkos program alakult ki: néhány nap Dés, május Szabadkán, június–július: Szentés, augusztus és szeptember folyamán Kiskunfélegyháza és Nagykőrös. Nagykőrös nevezetes hely Pákey életében. Itt találkozott először Bónis Lajossal, aki – az előző években a székesfehérvári társulattal járta a Dunántúlt, majd Aradon és Nagyváradon töltött egy évadot – a Városligeti Színikör idényének végén ekkor csatlakozott már nemcsak színészként, hanem rendezőként is a viszontagságos turné kis csapatához; két évet nyertek volna, ha a szerencse már Sopronban összehozza őket.

345 November 1. – végre Szatmár. Patinás, kedves kisváros a Szamos mellett, az előző évben felavatott, gyönyörű új színház, műértő és vendégszerető publikum. Pákey beérkezésének színhelye a következő évi Virágvasárnapig tartó téli szезonban. Mindjárt az első fellépésével – *A dolovai nábob* leányában Vilmát alakította – belopta magát a szatmáriak szívébe. A *Szatmár* című hetilap 1893. november 18-án ezt írta: „Az est hőse a nők közül feltétlenül Pákey Margit volt... kedvence lesz közönségünknek.” A december 2-i számban *A király házasodik* előadásáról: „Banilla szerepében újra messze kiemelkedett, rokonszenves alakja, szerepe és játéka hódított.” 1894. február elején Pákey jutalomjátékául Meilhac és Halévy *Frou-frou* című drámája került műsorra; a Nemzeti Színház csak pár éve mutatta be a darabot fényes szereposztásban, Gilberte szerepében Márkus Emíliával. Ismét a *Szatmárt* idézzük: „Mint mikor hosszú szárazság után eső hull alá az égből... (Pákeynek) Gilberte volt a legjobb alakítása, a lelkesült közönség viharos tapsokkal és éljenekkel jutalmazta. Az idei szезonban a társulat tagjai közül még senki sem részesült ilyen szép jutalomjátékban” (1894. február 3.).

* * *

Nem követem tovább nagyanyám művészi fejlődését, csak idáig akartam eljutni, privát élete – és virtuálisan az enyém – sorsfordító pillanatáig. A *Szatmár* ugyanis 1894. február 17-én a következő hírt közölte: „Hymen. Bónis Lajos jeles tehetségű színész a múlt héten jegyet váltott Pákey Margit

kisasszonnyal, ki mint ambiciózus színész nő szintűgy kedveltje közönségünknek. Tartós boldogságot s meglepedést kívánunk a megkötendő frigyhez!” Majd március 24-én ezt jelentette: „Esküvő. Bónis Lajos tehetséges színész a napokban tartotta esküvőjét Pákey Margit színésznővel, közönségünk egyik kiváló kedvencével.”

Az esküvő valójában március idusán Kolozsvárt történt. Családi legenda fűződik hozzá. Nagyanyám nagybátyjának és nevelőapjának, Pákey Lajosnak – aki a város századfordulós arcukatát meghatározó építóművész volt – Majális utcai villájában készült a nagy eseményre. S mivel a nagybácsi még ekkor is makacsul ellenezte a házasságot, bezárkózott a fürdőszobába, beült a hideg vízzel telt kádba (márciusban!), s kiszólt az aggódo hozzátartozóknak: addig nem jön ki a kádból, míg Lajos bácsi bele nem egyezik a házasságkötésbe. Lajos bácsi persze végül ráhagyta, s Margit boldogan repült az esküvői szertartásra. Tüdőgyulladással fenyegető „szerep”, de – happy end.

Azután vissza Szatmárra, éppen a szezon végére. Március 18-án férj, feleség búcsúzóul együtt lépett fel három egyfelvonásosban, köztük Beksicsné Bogdanovics Krisztina, azaz Kriszti néni Polgári házasság című vígjátékában (Bónis már Pesten, a Városligeti Színkörben is szerepelt Beksicsné egy darabjában, a Málta lovagban), s a *Szatmár* szerint a telt ház előtt „derült hangulatot szereztek a közönségnek”, a *Szatmár és Vidéke* szerint pedig „folytonos tapsban részesültek”. Isten veled, Szatmár!

Innen már kéz a kézben haladtak a színészet göröngyös és tekervényes útján. Túl hosszú lenne állomáshelyeik felsorolása Kassától Szabadkáig, Kolozsvártól Pozsonyig; bejárták együtt az egész országot, mire sorsuk visszavezette őket Sopronba. Szendrey Mihály társulatával 1903 januárjában a koronázóvárosból érkeztek ide a szokásos téli évadra. Nagyanyám ekkor már két kisgyermek anyja volt; Adrienne (anyám) és Laci fia foglalta le minden percét, nem jutott ideje szereptanulásra, próbákra, ki [346](#)ügyelt volna fel a kicsikre az előadások alatt? Egyszóval egy ideig az anyaszerepet kellett vállalnia, s kimaradt a színházból. Annál aktívabb volt Bónis nagyapám, szinte minden este a színpadon volt, s már érett művészként egyre-másra aratta a babérokat.

Csak tallózva az ekkoriban játszott szerepei között: Cyrano – Le Bret, Ocskay brigadéros – Jávorka, Cifra nyomorúság – Poprádi, A dada – Frigyes ügyvéd, Vájlunk el – Adhemár, A csikós – Ormódi Bence, Louthe – Dupont, A görög rabszolga című Sydney-operettben Archias, Molnár Ferenc Doktor úr című vígjátékában a rendőrtiszt, a Kuruc Feja Dávidban Caraffa, de fellépett A huszárcsínyben, a Lotti ezredeseiben és még több más darabban. Talán a legemlékezetesebb fellépése a Gyurkovics lányokban (Herczeg Ferenc) és a Sasokban (Rákosi Viktor–Guthi Soma) volt. A *Soproni Napló* „igazi élvezetként” könyvelte el a Gyurkovics lányok előadását. „Ahol két olyan kiváló művész kezében van a siker, aminők Bónis (Horkay) és Körösy Juci (Mici), ott a hatás nem maradhat el. Mindketten felhasználták egész szeretetreméltóságukat, és nem hiába.” A Sasokról pedig, amely Bónis jutalomjátékként került színre, így írt: „Bónis Ferrai (egy felszarvazott, féltékeny férj) szerepében búcsúzott tőlünk, legjobb alakításai egyikét nyújtva istenhozzádul. A közönség sokszor és lelkesen tapsolt, a felvonások végén többször hívta a szereplőket.”

Szezonvég, s ezzel lezárult színész nagyszüleim pályájának soproni fejezete, többé – tudtommal – nem tértek vissza a városba, ahol oly sok szíves szót és tapsot kaptak. Felmentek a fővárosba: eltemetni az épp e napokban váratlanul elhunyt Kriszti nénit, majd megint újabb társulatot keresni a virágvasárnapi színészvásáron. Ám a szomorúság meg az elszegődés gondolai után mámorító örömhír: nagyapám szerződési célból vendéjátékra kapott meghívást a Nemzeti Színházba, az ország első színpadára, két estére, korabeli színészetünk legnagyobbjai, Újházi, Mihályfi, Gabányi, Vízváriné társaságában Az

aranyemberben Krisztyán Tódor és Halévy Constantin abbé című vígjátékában Paul de Lavardens szerepének eljátszására; mindkettő a nagyszerű Náday Ferenc híres szerepe volt, csak pár hete ünnepelték Az aranyember 100. előadásán maradandó emlékü alakítását. Két este, két osztatlan siker a sajtóban és a közönség körében – ez azonban már más lapra tartozik.

Nagyanyám pedig? Több évtizedet átugorva csak az „abgangját” idézem még fel. Amikor 1960-ban az Ódry Színészotthonból már súlyos betegen kórházba kellett vinni, s a tüdőgyulladás lázában agonizált, csuklóján, ujjain egykori hamis színpadi ékszereivel, arcán lázrózsákkal, nedvesen fénylő szemében a ködbe vesző értelem búcsúszikráival, egyre ezt hajtogatta: Hol az aranykakas? Nem érttem. Miféle emlékfoszlány villanhatott fel elhaló tudatában? Csak sok évvel később tudtam meg, hogy a századfordulón a Vígszínházban, majd országszerte játszottak egy Aranykakas című darabot, Blumenthal és Kadelburg vígjátékát, az Aranykakas vendégfogadóban bonyolódó vidám történetet; hőse, Fürge Tóni pincér szerelmes a fogadósnéba, aki azonban Gyárfás ügyvédet tünteti ki kegyeivel. S még később felfedeztem, hogy 1899-ben Nagyváradon, 1901-ben pedig Kassán Bónis alakította Fürge Tónit, az utóbbi alkalommal a tulajdonosasszony szerepében vendégként fellépő Blaha Lujza „a nemzet csalogánya” mellett. De Pákey...? Ő is szerepelt volna? Vagy másutt játszott ebben a 347bolondos komédiában? Innen a haldoklóban fel-felcsillant távoli emlék? Nincs már, aki megmondhatná. Hol az Aranykakas? Végző volt.

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Tímár Gábor: Új florisztikai adatok a Soproni-hegységből

Tímár Gábor: Új florisztikai adatok a Soproni-hegységből

A Soproni-hegység flórájának kutatása a magyar botanika történetével szinte egyidős. A kezdeteket Clusius neve fémjelzi, az első országos jelentőségű mérőföldkő pedig Loew Károly és Deccard János Flora Semproniensis-e 1740-ből. A későbbiekben Linné szellemében már sokan kutatták Sopron megye flóráját, az újabb – és mindmáig egyetlen – összegzés azonban még a századfordulón Gombocz Endre tollából született. Századunkban előbb Kárpáti Zoltán, majd Csapody István szerzett elévülhetetlen érdemeket a Sopron környéki flóra és vegetáció kutatásában, munkájuk nyomán a Sopron-hegység jól kikutatottnak mondható. Miért kell mégis újra és alaposan foglalkozni a témával?

- Mert a legutóbbi összegzés a flóra tekintetében közel egy évszázada készült el,
- mert a növényvilág az idők folyamán természetesen is változik, és erre az utóbbi évek szeszélyes időjárása jó okot is szolgáltatott,
- mert a határzóna miatt a terület a közelmúltig el volt zárva, és így két-három évtizede a flóra kutatása is visszamaradt,
- mert az előbb említett időszakban is degradálódott a hegység növényvilága (erdőkben elsősorban az erdőgazdálkodás, réteken azok elhanyagolása következtében), a közelmúltban azonban a terület megnyitása miatt a devasztáló hatások felerősödtek, márpedig ha természeti értékeinket védeni és regenerálni akarjuk, akkor az aktuális helyzetről pontos képpel kell rendelkezniünk.

Fenti megfontolások okán fogtunk hozzá, hogy nagynevű elődeink szellemében – és szerencsére részben még segítségükkel – a Soproni-hegység teljes körű botanikai kutatását elindítsuk, és egy a közelmúltban a

Kőszegi-hegységről megjelent munkához (Bartha 1994) hasonló művet állítsunk össze. Feltárásunkba a hegylábi területeket is belevontuk, így a kutatás határának északon az Ikvát, majd Sopron város határát, keleten a Harkai-kúpon át húzott vonalat, egyébként pedig – kényszerűen – az országhatárt jelöltük meg. Amint az a következőkből kiderül, előfeltevésünket (hogy tudniillik szó szerint van keresnivalónk a területen) az első év eredményei máris igazolták – sajnos pozitív és negatív értelemben is. A természeti értékek eltűnése legszembeszökőbben a Hidegvíz-völgy rétjein mérhető le, ezek jó része mára a teljes leromlás szélére került. Ezek mellett – legalábbis a hegység hazai oldaláról – harmincnál több korábban jelzett faj eltűnését kellett tapasztalnunk. Legjobb, legérdekesebb eredményeink az Ágfalva és Harka mellett fennmaradt hegylábi nedves rétek feltárásából származnak, ugyanakkor látnunk kell, hogy ezek már csak az egykor nagy kiterjedésű láprétek és mezofil kaszálók utolsó – részben sajnos szintén leromlott – maradványait képezik. Megfelelő kezelésük halaszthatatlan feladat.

348A kutatásban részt vevők közül e helyütt a következők adatait adom közre (a szövegben a számokkal hivatkozom rájuk): Antal József (1), Király Gergely (2), Nagy László (3), Szmorad Ferenc (4), Tímár Gábor (5), Varga Tamás (6). Adataik rendelkezésemre bocsátásáért az érintetteknek ezúton is köszönetet mondok.

Jelmagyarázat: KV – közvetlenül (kipusztulással) veszélyeztetett; AV – aktuálisan veszélyeztetett; PV – potenciálisan veszélyeztetett; 2000–10 000 Ft – eszmei érték.

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Tímár Gábor: Új florisztikai adatok a Soproni-hegységből / Harasztok – Pteridophyta

Harasztok – Pteridophyta

Lycopodium clavatum L. – Kapcsos korpafű

10 000 Ft

A Noricum hazai területei közül a Soproni-hegységben a legritkább, eddig ismert lelőhelyeit Csapody (1993) foglalta össze. Ezek mellé sorolandó a Seprőkötő-hegy felhagyott kőbányájának szélén 1995-ben megjelent, egyelőre igen gyenge populáció is (föld alatti hajtásainak kiterjedéséről természetesen nem tudunk képet alkotni) (5).

Equisetum hyemale L. – Téli zsurló

PV, 5000 Ft

Sopron környékéről korábban csak a Laitaicum területén fekvő Rákosi-medencéből volt ismert a Nagy-Tómalom (Wallner 1903) és a Kis-Tómalom (Csapody 1975) mellől. Erős állománya került elő 1995-ben a Hidegvíz-völgyből, a Pisztrángos tó mögötti égeresből, szivárgó vizes partoldalból (4). A faj hazai noricumai előfordulásáról mindeddig nem volt tudomásunk.

Ophioglossum vulgatum L. – Kígyónyelv

PV, 2000 Ft

A hegység belső részein korábban a Hidegvíz-völgy háborítatlan nedves rétjeiről volt ismert (Kárpáti

1949), ezek megszűnésével innen minden bizonynal eltűnt. A hegylábi területeken a Csapody (1993) által közölt Harka melletti lelőhely mellett legalább 20 tő előkerült az Ágfalva mögött Arbesz-rétről is (4, 6).

Matteuccia struthiopteris (L.) TOD. – Struccpáfrány

AV, 10 000 Ft

Soproni-hegységbeli, hidegvíz-völgyi előfordulásáról először Kárpáti (1950) nyomán értesülhettünk, klasszikus lelőhelye környékén ma is több szubpopulációban, elég nagy számban él. Ezek mellett előfordul a Rák-patak mentén a görbehalmi zártkertekben is (minden bizonynal a közelből áttelepítve) (5), valamint a hegység keleti lábánál, a Kánya-szurdok alján is (5). E jellegzetesen montán faj utóbbi, kb. 200 tövet számláló állománya a többitől izoláltan, a flórahatórok újabb felfogása szerint (Csapody 1994) nem is noricum területen található.

Főképp a görbehalmi kertekben több helyütt tapasztaltuk ritka, értékes, és persze elsősorban szép vadnövények betelepítését (a strucccharasztón és az alább említett tavelpajzsikán kívül pl. farkasboroszlán, kankalin). Sajnos azt kell mondanunk, hogy 349 gondos ápolás mellett e fajok fennmaradása itt sokkal inkább biztosítottnak látszik, mint a szabad természetben. Ezért nem is akarnánk senkit eltiltani e növények tartásától. Azt azonban szeretnénk leszögezni, hogy a veszélyeztetett fajok telepítése nem mehet az egyre gyengülő vadon élő populációk rovására. Mi magunk is foglalkozunk e fajok szaporításával, szívesen bocsátunk mindenki rendelkezésére növényeket, vagy szaporítóanyagot, a legtöbb növénynél azonban a szabad természetben a propagulumok gyűjtését sem tartjuk helyénvalónak (ezt egyébként a hatályos jogszabályok is tiltják). Néhány faj visszatelepítésének kezdeténél egyébként magunk is számítanánk a magántulajdonosok segítségére.

Polystichum aculeatum (L.) ROTH. – Karéjos vesepáfrány

5000 Ft

A hegységből eddig mindössze három helyről publikálták (Csapody 1953, 1956), pedig szórványosan elég sokfelé felbukkan (Hidegvíz-forrás (5), Hidegvíz-völgy: Rideg-bérc (5), Felső-Tödl alja (5), Tolvaj-árok torkolata (2), Récényi út: Tölgyes mocsár (5), Károly-magaslat (1, 2). Előbbi lelőhelyei mind egy-egy töből állnak, ezek mellett kiemelkedik a bánfalvi camping 8 egyedes populációja, ahol a növények almafák tövében, a tulajdonosok szerint nem telepítve élnek (5).

Dryopteris assimilis S. WALKER – Hegyi pajzsika

AV, 5000 Ft

Az irodalomból mindeddig csak Boros nyomán ismerhettük (in: Simon-Vida 1966) Lépesfalva mellől, a Zsilip-árokban. Kutatásaink során előkerült a Tacsai-árok Szalamandra-tó feletti részéről (5), valamint a Hidegvíz-völgy végéből (4).

Dryopteris dilatata (HOFFM.) AGRAY – Széles pajzsika

PV, 5000 Ft

Az előző fajhoz hasonlóan kevés konkrét adata van (Kárpáti 1933: Tolvaj-árok, Kárpáti 1949: Zsilip-árok, 1–1 helyről), pedig ma a hegységben meglehetősen elterjedt. Leleőhelyei egyenként felsorolásától eltekintünk, a Rák-patak és mellékvizei, valamint a Zsilip-árok és a Kecske-patak mentén elég nagy

számban él.

Dryopteris x tavelii ROTH. – Tavel-pajzsika

A hibrid itteni előfordulásáról mindeddig nem esett említés. A szülőfajok közül a *Dryopteris filix-mas* területünkön is gyakori (és elég változatos megjelenésű), a *Dryopteris pseudomas*-ról csak egy adatunk van (Ördög-árok, Csapody ex verb.). A hibrid előfordul a görbealmi zártkertekben (5), valamint a Mély-árok (5), a Zsilipárok (5) és a Hidegvíz-völgy (5, 2) lucfenyővel benőtt, szivárgó vizű, hűvös-párás patakmentl partoldalaiban is, mindenütt csak 1–2 tővel.

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Tímár Gábor: Új florisztikai adatok a Soproni-hegységből / Zárwatermők–Angiospermatophyta

350 Zárwatermők–Angiospermatophyta

Alchemilla glabra NEYGENFIND – Havasi palástfü

KV, 10 000 Ft

A faj hidegvíz-völgyi előfordulása a század közepe óta ismert (Soó 1943). Mivel hazánkban csak a Soproni-hegységben fordul elő, és klasszikus lelőhelyén a rétek időközben erősen degralálódtak, a következőkben közreadjuk itteni állományfelmérésünket is. E szerint a Hidegvíz-völgyben a Roth-ház mellől az erdészeti tevékenység következtében eltűnt (1995-ben itt még kb. 5 töve élt 6), él viszont a Tepper-tanya alatt 30 tő (4), a Pisztrángos-tó fölött 20 tő (4, 5) és a meteorológiai állomás fölötti erdészeti rakodón 7 tő (5). Utolsóként említett élőhelye erősen bolygatott, a többi elhanyagolt, kaszálatlan, beerdősülő. Az előbbieket mellett 1 tő előkerült a Fáber-rét kaszálójáról is (2), valamint ismert egy arbesz-réti – az elmúlt évben örvendetesen terjeszkedő – állománya is (Csapody 1993).

Parnassia palustris L. – Fehérmájvirág

AV, 10 000 Ft

A Soproni-hegység belső láprétejein korábban nagy számban élt, mára azonban innen eltűnt. 1995-ben találtuk meg a hegység keleti lábánál fekvő harkai lápréten egy néhány tőből álló populációját (5).

Lathyrus pannonicus (JACQ.) GARCKE *ssp. pannonicus* – Magyar lendnek

AV, 5000 Ft

Sopron környékén a Laitaicumból az *ssp. collinus* (ORTM.) SOÓ alfajt már régóta ismerjük, az *ssp. pannonicus* újabban került elő az Ágfalva melletti egyik rétről (Csapody 1993). Ennél gyengébb populációja él a közelben az Ikva melletti maradvány lápréten is (5).

Gentiana pneumonanthe L. – Kornistárnics

PV, 10 000 Ft

A faj itteni előfordulásának története rendkívül érdekes. Először Guido Supanec találta meg a múlt század végén, s rögzítette útinaplójában „Sopron környékén” helymegjelöléssel. Eltűnő fajként közli még Wallner

(1903) a Meskó-rétről, de a Supanec adatait is publikáló Gombocz (1906) flóraművében már eltűntnek nyilvánítja, s az irodalomban többé már nem is bukkan fel. Ezek után 1994-ben került elő újra egy életerős, több száz töves állománya a Harka melletti láprétről (Kozák Gábor közlése nyomán), majd 1995-ben egy csupán kb. 20 tövet számláló populációja az Ikva menti láprétről (5). Utóbbi élőhely erősen elhanyagolt, évek óta kaszálatlan.

Gentianella ciliata (L.) BORKH. – Prémes tárnicska

PV, 10 000 Ft

E mézskedvelő, száraz réteken előforduló faj régóta ismert a Laitaicum területéről. Teljesen atipikus lelőhelyére bukkantunk azonban az Ikva menti réten: itt kiszáradó lápréten, néhány tő lápi nyúlfarkfű (*Sesleria uliginosa*) szomszédságában jelent meg 2 tő, melyek közül az egyik feltűnően erős volt, 6 virágot hordozott (5).

351 *Quercus frainetto* TEN. – Magyar tölgy

PV, 10 000 Ft

A Soproni-hegység egyetlen – mindeddig nem publikált, de közismert – fáját a közelmúltban kivágták (!). Hála Hédl András erdésznek az előbbi fa néhány utódát sikerült megőrizni a Görbehalomból Brennbérgbányára vezető út mellett.

Iris sibirica L. – Szibériai nőszirm

PV, 10 000 Ft

Sopron környéki előfordulásáról először Csapody (1993) tudósított (Ágfalva: Ligetpatak melletti rét). Ágfalva közelében 1992-ben még élt néhány töve az Arbesz-réten (innen azóta kiásták, majd visszatelepítettük) (4, 6), és ma is erős populációja található az Ikva melletti lápréten (5). A hegylábi területek közül megtalálható még a korábban már említett Harkai-réten, és elég jelentős számban él a Fáber-réten is (5).

Iris variegata L. – Tarka nőszirm

5000 Ft

Ezt a lajtai flórajárásra oly jellemző növényt területünkről ma csak a Harkai-kúp déli oldalából, molyhos tölgyes széléről ismerjük (itt idén tavasszal találunk meg). Egyetlen régi adata van a Nap-hegyről (Sonnenberg), Gombocz (1906) flóraművéből.

Cephalanthera longifolia (L.) FRITSCH – Kardos madársisak

5000 Ft

Régi irodalmi adatai a századelőről származnak (Wallner 1903, Gombocz 1906), ezeken kívül legutóbb Csapody (1993) közli a Liget-patak melletti rétről. Mi magunk a Fáber-réti gesztenyében (2) és a Muck mögött, acidofil tölgyesben (3) bukkantunk rá.

Epipactis purpurata SM. – Bíboribolya nőszőfű

PV, 5000 Ft

Soproni-hegységbeli előfordulása régóta ismert. Korábban közölt lelőhelyei közül ma csak az asztalfőit sikerült megtalálni, adatait a Tödl-től északra eső völgy kis populációjával tudjuk kiegészíteni (5).

Listera ovata (L.) R. BR. – Békakonty

2000 Ft

Sopron környéki adatai a századelő óta elég bőven állnak rendelkezésünkre. Mi a Rák-patak mentén a Vörös-árok (2) és a Vadkan-árok (5) torkolatánál, a Sopronbánfalva és Ágfalva közötti szelídgesztenyésekben (utóbbi helyen tömegesen) (5), valamint a hegység lábánál az Arbesz-rét égeresben (4, 6) és a Kecse-patak Harka melletti részét kísérő égeresben (5) találtuk meg.

352 *Orchis morio* L. – Agárkosbor

PV, 10 000 Ft

A hegység belsejéből szórványos adatai régóta ismertek – bár a rétek degradálódása miatt ezek közül mára csak a Fáber-réti és egy hidegvíz-völgyi maradt fenn. Újabb három életerős állománya került elő azonban a már korábban említett külső rétekről: Arbesz-rét (4, 6), Liget-patak melletti rét (5), Harkai-rét (4, 5).

Dactylorhiza majalis (RCHB.) HUNT et SUMMERH. – Széleslevelű ujjaskosbor

AV, 10 000 Ft

Egykori hidegvíz-völgyi és tacsai-árokai élőhelyei mára megszűntek, újabb lelőhelyeit legutóbb Csapody (1993) foglalta össze. Ez utóbbiak mellé sorolandó a harkai láprét erős populációja (5) és az Ikva-menti réten élő, kipusztulás közelében lévő állománya (5). Máig szép számban maradt fenn az először Wallner (1903) által említett Fáber-réti élőhelyén is.

Eriophorum angustifolium HONCKENY – Keskenylevelű gyapjúsás

PV, 5000 Ft

Irodalmi adatai csupán a századelőről származnak, Gombocz (1906) konkrét lelőhelyek említése nélkül sík- és hegyvidéken egyaránt elterjedtnek említi. Ma már ez természetesen korántsem mondható el, általunk ismert lelőhelyei a görbehalmi töltés alatti égeresre (5), a harkai láprétre (5), valamint az ágfalvi Arbesz-rétre (4, 6) terjednek ki, és állománya ezek közül is csak a legutóbbin mondható életerősnek.

Eriophorum latifolium HOPPE – Széleslevelű gyapjúsás

PV, 5000 Ft

Az előző fajhoz hasonlóan itt is csak régi adatokkal rendelkezünk, utolsóként a század közepéről közlik (Borosné 1949). A korábban említett Rák-patak menti élőhelyei mára jórészt megszűntek, mi csak a Liget-patak melletti réten találtunk egy kb. 60 töves populációt (5).

Carex umbrosa HOST – Árnyéki sás

PV, 5000 Ft

E montán faj soproni-hegységi előfordulásáról mindeddig nem volt adatunk. Kutatásaink során a Muck alatt, erdészeti út padkáján, vizenyős talajon találtuk meg kis, összesen kb. 2 m²-es populációját (1). Az előfordulás spontaneitása megkérdőjelezhető, a faj további kutatást igényel.

Sesleria uliginosa OPIZ – Lápi nyúlfarkfű

PV, 2000 Ft

A hegység belső réteiről – több már említett jó lápréti fajhoz hasonlóan – kipusztult, utolsó hírmondóját a Vörös-árok műútja mentén, 1 m²-nyi foltban találjuk meg. A legutóbb közölt lelőhelyein kívül (Csapody 1993) nagy mennyiségben, társulásalkotóként van jelen a Kecské-patak alsó folyása mentén részben természetes 353 állapotú, részben művelt réteken (4, 5), valamint szórványosan, kiszáradó láprétebe keveredve az Ikva-menti réten (5).

Befejezésképpen szeretném a Soproni-hegység védett és veszélyeztetett növényfajainak listáját is közreadni. Teszem ezt annak reményében is, hogy lesznek majd az olvasók között, akik az alábbi fajokra vonatkozó saját megfigyeléseikkel adatainkat gazdagítani fogják. A fajlistánál saját korábbi összeállításomra támaszkodtam (Tímár 1996), és a kutatási terület bevezetőben említett határait vettem figyelembe.

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Tímár Gábor: Új florisztikai adatok a Soproni-hegységből / Védett és veszélyeztetett növényfajok a Soproni-hegységben

Védett és veszélyeztetett növényfajok a Soproni-hegységben

Magyar név	Tudományos név	Veszélyez-	Eszmei
		tettség	érték
		1	2
Ágaskosbor	<i>Orchis morio</i>	PV	10000
Árnika	<i>Arnica montana</i>	KV (K)	10000
Árnyéki sas	<i>Carex umbrosa</i>	PV	5000
Avarvirág	<i>Goodyera repens</i>	PV (K)	10000
Békaöntő	<i>Listera ovata</i>		2000
Bíbircses kutyatej	<i>Euphorbia verrucosa</i>	PV	
Bíboribolya nőszőfű	<i>Epipactis purpurata</i>	PV	5000
Buglyos szegfű	<i>Dianthus superbus</i>	AV (K)	5000
Csengettyűvirág	<i>Adenophora liliifolia</i>	AV (K)	10000
Egyvirágú körtike	<i>Moneses uniflora</i>	PV (K)	5000
Elzászi szádorgó	<i>Orobancha alsatica</i>	PV	
Enyves aszat (és hibridjei)	<i>Crisium erisithales</i>	PV (KV)	5000
Erdei ciklámen	<i>Cyclamen purpurascens</i>	PV	5000
Erdei gólyaorr	<i>Geranium sylvaticum</i>	PV (K?)	2000
Erdei szellőrózsa	<i>Anemone sylvestris</i>	PV (K)	2000

Magyar név	Tudományos név	Veszélyeztetettség 1	Eszmei érték 2
Erdei ujjaskosbor	<i>Dactylorhiza fuchsii</i>	PV (K?)	10000
Erdei varjúköröm	<i>Phyteuma spicatum</i>	PV	5000
Erdei zsurló	<i>Equisetum sylvaticum</i>	(PV)	
Évelő szikárka	<i>Scleranthus perennis</i>	PV	
Farkasboroszlán	<i>Daphne mezereum</i>	(PV)	10000
Fehér acsalapu	<i>Petasites albus</i>		2000
Fehér madársisak	<i>Cephalanthera damasonium</i>	(PV)	5000
Fehér zászpa alfaj	<i>Veratrum album ssp. lobelianum</i>	(K)	
Fehérmájvirág	<i>Parnassia palustris</i>	AV	10000
Fekete kökörcsin	<i>Pulsatilla pratensis ssp. nigricans</i>		5000
Fekete ribiszke	<i>Ribes nigrum</i>	KV	10000
Fekete sás	<i>Carex nigra</i>	(K?)	
Fenyőspárga	<i>Monotropa hypopytis</i>	(PV)	
Fodros gólyaorr	<i>Geranium phaeum</i>	(PV)	
Füles fűz (és hibridjei)	<i>Salix aurita</i>	PV (K)	5000
Fürtös bodza	<i>Sambucus racemosa</i>	(PV)	
Gérbics	<i>Limodorum abortivum</i>	PV	10000
Gömbtermésű madártej	<i>Ornithogalum sphaerocarpum</i>	(PV)	2000
Gyöngyvirágos-körtike	<i>Orthilia secunda</i>	PV (K)	5000
Harangláb	<i>Aquilegia vulgaris</i>	PV (K)	10000
Havasi éger	<i>Alnus viridis</i>	PV (K)	10000
Havasi palástfű	<i>Alchemilla glabra</i>	KV	10000
Hegyi pajzsika	<i>Dryopteris assimilis</i>	AV	5000
354Hegyi szil	<i>Ulmus glabra</i>	(PV)	
Hegyi zsellérke	<i>Thesium bavarum</i>	(K?)	
Hegyipáfrány	<i>Oreopteris limbosperma</i>	PV	5000
Henye perje	<i>Poa supina</i>	PV	
Hibrid orbáncfű	<i>Hypericum x desetangsii</i>	(K)	
Hússzínű ujjaskosbor	<i>Dactylorhiza incarnata</i>	PV	10000
Jerikói lonc	<i>Lonicera caprifolium</i>		2000
Kapcsos korpafű	<i>Lycopodium clavatum</i>	(AV)	10000
Kardos madársisak	<i>Cephalanthera longifolia</i>		5000
Karéjos vesepáfrány	<i>Polystichum aculeatum</i>	(PV)	5000
Kereklevelű körtike	<i>Pyrola rotundifolia</i>	(K?)	5000

Magyar név	Tudományos név	Veszélyeztetettség 1	Eszmei érték 2
Keskenylevelű gyapjúsás	<i>Eriophorum angustifolium</i>	PV	5000
Keskenylevelű tüdőfű	<i>Pulmonaria angustifolia</i>	PV	5000
Kétlevelű sarkvirág	<i>Platanthera bifolia</i>		2000
Kígyónyelv	<i>Ophioglossum vulgatum</i>	PV	2000
Kis körtike	<i>Pyrola minor</i>	(K)	5000
Konkoly	<i>Agrostemma githago</i>	(K)	2000
Kornistárnics	<i>Gentiana pneumonanthe</i>	PV	10000
Kövi benge	<i>Rhamnus saxatilis</i>	PV	10000
Lápi nyúlfarkfű	<i>Sesleria uliginosa</i>	PV	2000
Lápi sás	<i>Carex davalliana</i>	(K?)	
Leánykökörcsin	<i>Pulsatilla grandis</i>	PV (K)	10000
Madárfészek	<i>Neottia nidus-avis</i>		2000
Magyar lednek	<i>Lathyrus pannonicus ssp. pannonicus</i>	AV	5000
Magyar tölgy	<i>Quercus frainetto</i>	PV (K)	10000
Májvirág	<i>Hepatica nobilis</i>		2000
Mocsári lednek	<i>Lathyrus palustris</i>		5000
Mocsári nőszőfű	<i>Epipactis palustris</i>	AV (K)	5000
Nagyvirágú gyíkfű	<i>Prunella grandiflora</i>	(K)	5000
Narancsszínű aggófű	<i>Senecio aurantiacus</i>	KV (K)	10000
Nyúlánk madártej	<i>Ornithogalum pyramidale</i>	(PV)	2000
Osztrák borzamazag	<i>Pleurospermum austriacum</i>	PV (K)	5000
Pázsitos nőszirm	<i>Iris graminea</i>	PV	5000
Piros földitök	<i>Bryonia dioica</i>	PV	
Pirosló hunyor	<i>Hellborus purpurascens</i>		2000
Prémes támiccska	<i>Gentianella ciliata</i>	PV	10000
Réti csormolya alfaja	<i>Melampyrum pratense ssp. angustifrons</i>	PV	
Réti szegfű	<i>Dianthus deltooides</i>		5000
Selymes boglárka	<i>Ranunculus illyricus</i>	(K?)	2000
Sömörös kosbor	<i>Orchis ustulata</i>	PV (KV)	10000
Struccpáfrány	<i>Matteuccia struthiopteris</i>	AV	10000
Szálkás pajzsika	<i>Dryopteris carthusiana</i>		5000
Szárnyas rekettye	<i>Genista sagittalis</i>	(K?)	
Szártalan bábakalács	<i>Carlina acaulis</i>	PV	2000
Szártalan kankalin	<i>Primula vulgaris</i>	(PV)	2000

Magyar név	Tudományos név	Veszélyeztetettség 1	Eszmei érték 2
Szarvas hagyma	<i>Allium carinatum</i>		2000
Széles pajzsika	<i>Dryopteris dilatata</i>	PV	5000
Széleslevelű bordamag	<i>Laserpitium latifolium</i>	(AV)	
Széleslevelű gyapjúsás	<i>Eriophorum latifolium</i>	PV	5000
Széleslevelű nőszőfű	<i>Epipactis helleborine</i>		5000
Széleslevelű ujjaskosbor	<i>Dactylorhiza majalis</i>	AV	10000
Szibériai gólyaorr	<i>Geranium sibiricum</i>		
Szibériai nőszirm	<i>Iris sibirica</i>	PV	10000
Szirti aggófű	<i>Senecio rupestris</i>	(K)	
355Szőrös baraboly	<i>Chaerophyllum hirsutum</i>	PV (K?)	
Szőrös nyír (és hibridje)	<i>Betula pubescens</i>	(K)	2000
Szúnyoglábú bibircsvirág	<i>Gymnadenia conopsea</i>	PV (K)	5000
Tarka kosbor	<i>Orchis tridentata</i>	PV (K)	10000
Tarka nőszirm	<i>Iris variegata</i>	(PV)	5000
Tavaszi csillagvirág	<i>Scilla vindobonensis</i>		2000
Tavaszi hérics	<i>Adonis vernalis</i>	PV (K)	2000
Tavel-pajzsika	<i>Dryopteris x tavelii</i>	PV	5000
Teleki-virág	<i>Telekia speciosa</i>	KV	10000
Téli zsurló	<i>Equisetum hyemale</i>	PV	5000
Töviskes sás	<i>Carex echinata</i>	PV	
Turbánliliom	<i>Lilium martagon</i>		2000
Tündérfürt	<i>Aruncus sylvester</i>	PV	2000
Völgycsillag	<i>Atrantia major</i>	(PV)	2000
Zergeboglár	<i>Trollius europaeus ssp. demissorum</i>	AV	10000
Zöldvirágú körtike	<i>Pyrola chlorantha</i>	PV (K)	5000

1 – Németh F. összeállítása alapján (in: Rakonczay Z. (szerk.) (1989): Vörös könyv), a zárójelben megadottak saját, helyi kategóriáink (ezeket csak ott adtuk meg, ahol az országotól eltérnek)

2 – 12/1993. (III. 31.) KTM rendelet alapján

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Tímár Gábor: Új florisztikai adatok a Soproni-hegységből / Irodalom

Irodalom

- BARTHA D. (szerk.) (1994): A Kőszegi-hegység vegetációja. – Kőszeg-Sopron.
- BOROSNÉ MURÁNYI J. (1949): A Soproni Hidegvízvölgy flórája. – Erdészeti Kísérletek 49: 159–159.
- CSAPODY I. (1949): Kiegészítő adatok Sopron flórájának ismeretéhez. – Erdészeti Kísérletek 49: 149–153.
- CSAPODY I. (1950): Sopron és Sopron megye a magyar botanika történetének tükrében. – Agrártudományi Egyetem Erdőmérnöki Karának Évkönyve 1: 257–295.
- CSAPODY I. (1953): Újabb növényelőfordulások Sopron környékén és Baranyában. – Erdőmérnöki Főiskola Évkönyve 51/52: 17–21.
- CSAPODY I. (1955): A Sopron környéki flóra elemeinek analízise. – Soproni Szemle 9: 20–42.
- CSAPODY I. (1956): A soproni természetvédelem múltja, jelene és feladatai. – Soproni Szemle 10: 230–256.
- CSAPODY I. (1975): A táj flórája és vegetációja. In: A Fertő-táj bioszférája 3. kötet. – VITUKI Budapest.
- CSAPODY I. (1993): Florisztikai adatok Sopron környékéről. – Soproni Szemle 47: 318–322.
- CSAPODY I. (1994): A hazai *Noricum* megítélésének új szempontjai. In: BARTHA D. (szerk.): A Kőszegi hegység vegetációja. – Kőszeg–Sopron.
- GOMBOCZ E. (1901): Sopron flórája. – Természettudományi Közlöny 33: 254.
- GOMBOCZ E. (1902): Sopron környékének edényes flórája. – Növénytani Közlemények 1: 33–37.
- GOMBOCZ E. (1905): Sopron vármegye növényföldrajza és flórája. – Növénytani Közlemények 4: 39–40.
- GOMBOCZ E. (1906): Sopron vármegye növényföldrajza és flórája. – Matematikai és Természettudományi Közlemények 28: 401–577.
- IGMÁNDY J. (1949): Adatok Sopron mohaflórájához. – Erdészeti Kísérletek 49: 164–167.
- IGMÁNDY J. (1958): Sopron környékének gombái. – Soproni Szemle 22: 119–135.
- KÁRPÁTI Z. (1932): Adatok Sopron vármegye flórájához. – Annales Sabariensis Folia Musealis 1: 4–6.
- KÁRPÁTI Z. (1933): Újabb adatok Sopronvármegye flórájához. – Magyar Botanikai Lapok 32: 105–106.
- KÁRPÁTI Z. (1934): Újabb adatok Sopronvármegye flórájához II. – Vasi Szemle 1: 174–178.
- KÁRPÁTI Z. (1935): Gáyer Gyula adatai Sopronvármegye flórájához. – Vasi Szemle 2: 162–165.
- KÁRPÁTI Z. (1938): Érdekes és újabb növényelőfordulások Sopron környékén. – Soproni Szemle 2: 74–84.

- KÁRPÁTI Z. (1941 a): Érdekes és újabb növényelőfordulások Sopron környékén II. – Soproni Szemle 5: 195–201.
- KÁRPÁTI Z. (1941b): Sopron környékének fontosabb gyógynövényei. – Soproni Szemle 5: 1–6.
- KÁRPÁTI Z. (1949): Érdekes és újabb növényelőfordulások Sopron környékén III. – Erdészeti Kísérletek 49: 168–182.
- KÁRPÁTI Z. (1950): Újabb adatok Magyarország flórájának ismeretéhez. – Budapesti Tud. Egyetem Biológia Intézetének Évkönyve 1: 43–47.
- 356 KÁRPÁTI Z. (1954): Kiegészítés Soó-Jávorka: A magyar növényvilág kézikönyve v. munkájához. – Botanikai Közlemények 45: 71–76.
- KÁRPÁTI Z. (1956): Die Florengrenzen in der Umgebung von Sopron und der Florendistrikt Laitaicum. – Acta Botanica 2: 281–307.
- KÁRPÁTI Z. (1958): A nyugat-dunántúli – burgenlandi flórahatarvonalokról. – Botanikai Közlemények 47: 313–321.
- KISS L. (1949): Néhány érdekes növény előfordulása Sopron flórájában. – Erdészeti Kísérletek 49: 160–163.
- LOEW K.–DECCARD J. (1739–40): Flora Semproniensis. – Kézirat, Sopron.
- SIMON T. (1992): A magyarországi edényes flóra határozója. – Tankönyvkiadó Budapest.
- SIMON T.–VIDA G. (1966): Neue Angaben zur Verbreitung der *Dryopteris assimilis* S. WALKER in Europa. – Ann. Univ. Sci. Bp. Sect. Biol. 8: 275–284.
- SOÓ R. (1943): Növénytársulások Sopron környékéről. – Acta Geobotanica Hungarica 4: 3–34.
- SOÓ R. (1964–1980): A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve I–VI. – Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SZMORAD F.–VARGA T. (1993): Az ágfalvi Arbesz-rét természeti értékei. – TDK dolgozat pp. 19.
- SZONTAGH M. (1863): Enumeratio plantarum phanerogamicarum sponte cretensium copiosiusque cultarum territorii Semproniensis. – Verhandl. zool-bot. Gesellsch. (Wien) XIV. Band.
- TÍMÁR G. (1996): Vörös Lista. A Soproni-hegység védett és veszélyeztetett edényes növényfajai. – Soproni Műhely különszám pp. 50.
- VARGA L. (1936): Sopron környékének hatóságilag védett növényei. – Természettudományi Közlöny 68: 433–434.
- WALLNER I. (1903): Sopron környékén található virágos növények és edényes kryptogámok nemei és fajai. – Soproni Áll. Főreáliskola Értesítője, Sopron 1–42.

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Cser József: Horgászdíóm emlékezete

Cser József: Horgászidőm emlékezete

Közel fél évszázad távlatából tekintek vissza Sopron horgászvonalozású eseményeire, melyekben némi szerepem nekem is volt. Az 1946–48. éveket idézem, a polgári demokrácia kialakulásának és korai szétzúzásának időszakát, amely érezhetően rányomta bélyegét a horgászvilág hétköznapijaira is.

1939. III. 1-jén kerültem Sopronba. Addig a horgászattal semmi kapcsolatomban nem volt. Csendes örülteknek tekintetem őket, akik jobb híján, tétlenséggel, lustálkodás közben iszogatóssal töltik idejüket. Nekem nem is volt erre időm, mert majdnem minden órát igen nehéz munkaköröm megtanulására kellett fordítanom, ezenkívül egyetemi vizsgáimra is alaposan fel kellett készülnöm. Szórakozásnak, kikapcsolódásnak még a gondolata sem merülhetett fel. Nem volt szabad idő. Ez a megterhelés a kellő gyakorlat megszerzésével, az egyetem elvégzésével lassan oldódott, és 1943 körül, talán a környezet, talán ismeretségi köröm hatására alakult ki bennem a horgászat iránti érdeklődés.

Akkoriban években a halász-horgász vizeken a halászati jog magántulajdonon vagy bérleten alapult. Nekem teljesen ismeretlen terület volt. A véletlen segített. Dr. Lakatos János, volt munkatársam, aki szintén rokonszenvezett a horgászat gondolatával, kártyázó társa volt a Fertő magyar területe halászati bérlőjének, s kijárta nála, hogy horgászati engedélyt kapjunk a Fertő Balfi-medence környéki csatornáira, csónakútjaira. Rajta és rajtam kívül dr. Amberg Ernő jutott engedélyhez. Az engedélyek birtokában kezdtünk barátkozni, horgászt tanulni, a területet [357](#) megismerni, amely teljesen ismeretlen volt előttünk. Ez a csatornarendszer a nádas rengetegében azért készült, végtelen szövevényes rendszerben és kb. 2–3 méter szélességben, hogy a learatott nádat szállító dereglyék közlekedhessenek és az út nélküli nádrengetegből a learatott nádat kiszállíthassák.

A számunkra engedélyezett balfi részen volt egy csárdaépület, mellette savanyúvízforrás. Innen 800–1200 m hosszú, mesterségesen kiépített töltésút vezetett a nádrengetegbe. Ennek a töltésnek mindkét oldalán is voltak vízzel telt csatornák. Az út végén pedig kb. holdnyi nagyságú mesterséges tó volt, partján deszka-, gerendaépítmények nagyon rossz állapotban. Ezek valamikor talán fürdőépületek, vetkőző- és menedéket adó épületek lehetettek. [1\(151\)](#) nekünk teljesen idegen, ismeretlen terület volt, melyet fel kellett fedezni, meg kellett ismerni. – A 80–100 cm mélységű, vízzel telített csatornák többségében rengeteg hal, halivadék nyüzsgött. Nyáron csak vergődtek, mert a vízmennyiség csökkent. – Különösen kárász és csuka volt bőségesen. – Ide jártunk ki kerékpárral kb. 6–10 km hosszú, dombos útvonalon.

A városból a Balfi úton, a téglagyárak, a Pihenőkereszt (Rastkreuz), a balfi országút és a Fehér út mentén karikáztunk naponta a sok meredeket rejtő, nehéz útvonalon, amelynek mindkét irányban voltak emelkedői. Igen fárasztó, de élménydús, újszerű, frissítő kirándulások voltak.

Az engedélyekre nagy szükség volt, mert a csendőrök gyakran ellenőrizték az ott tartózkodókat, illetve a horgászokat.

Ott tartózkodtunk azon az emlékezetes Szt. István-napon is, mikor ifj. Horthy Istvánt repülőgép-szerencsétlenség érte. Ezt a szerencsétlenséget a körülöttünk horgászó katonáktól hallottuk, akik a Sopronban állomásozó kolozsvári ezred tagjai voltak.

Nem tudtam, és ma sem tudom, hogy abban az időben Sopronban szervezett horgásztömörülés működött volna. Tehát a Fertő balfi részének csatornáihoz jártunk; a nyílt vízig nem jutottunk el. – Jártuk a csatornák

mellékét mindaddig, amíg a háború vihara lehetővé tette. – Nem hittük, hogy a borzalmak ide is elérnek.

1944 márciusában áthelyeztek Győrbe, onnan csak 1945 végén kerülhettem vissza. Az idő, mármint a történelmi idő szelődésével újra éreztem a vizek illatát; vonzott, kísértett a horgászat gondolata, de mindent előlről kellett kezdeni. A régi keretek, bérletek, tulajdonviszonyok megszűntek. 1946-ban a kormány rendeletet tett közzé, melyben foglaltak szerint a természetes vizek halászati-horgászati jogát az állam vette át, és a halászati felügyelőségek gondoskodtak a hasznosítás mikéntjéről. Ebből kellett és lehetett kiindulni. A mi területünk felügyelősége Győrben székel. Kapcsolatba léptem velük, tájékoztatásukat kértem. A kapott tájékoztatás alapján elképzelhetővé vált a horgászat szervezett formában történő gyakorlása.

Néhány hasonló gondolkodású érdeklődővel úgy véltük: cselekednünk kell. De hogyan? Úgy hírlett, új egyesületet akkor a háború utáni időkben, alakítani nem lehet. [358](#)– Tehát valamelyik meglévő, működő sportegyesülettel kellett kapcsolatba kerülnünk, hogy segítséget, illetve befogadásunkat kérjük.

A hozzánk érzelmileg is legközelebb álló Soproni Postás Sportegyesületben találtuk meg a patronáló szervezetet; megalakítottuk annak „horgászszakosztályát”, és ennek keretében találtuk meg a működés lehetőségeit. Ehhez persze az egyesület vezetőségének megértő hozzájárulását kértük azzal, hogy *külső*, tehát nem postás dolgozó tagokat is befogadhassunk. Az engedélyt megkaptuk. Ekkor kezdődhetett meg az igazi szerveződés.

A szerencsés véletlen összehozott néhány tevékeny, a horgászat iránt érdeklődő személlyel. Ők egyéni érdek nélkül, szívesen vállalták a szervezéssel kapcsolatos erőfeszítéseket és járták a különböző fórumokat a cél elérése érdekében.

Ebben a munkában, tevékeny szerepet vállalt dr. *Seregély Árpád* vámszaki főtanácsos, aki a hírlapi tájékoztatást végezte, tehát a sajtófelelős tisztségét töltötte be. – Közzétett egy tájékoztatót, melyben mindazokat felkérte, akik a horgászat iránt érdeklődnek, hogy megbeszélésre a postaigazgatóság épületének egy megjelölt helyiségében, megadott időpontban jelenjenek meg. Néhány emberre számítottunk. Félelmetes sokaság jelent meg. Nagyon megijedtem. Félttem, hogy feletteseim nehezményezik, eltiltják ilyen nagyszámú idegen egyénnek a postaépület belsejébe történő beözönlését. – Hála Isten, minden elsimult. Szemet hunytak. – A megjelentek nagy örömmel, meglegedettséggel fogadták kezdeményezésünket. Írásos nyilatkozatban kérték a horgászszervezet megalakítását, elfogadták annak a Postás Sportegyesület Horgász Szakosztályaként történő működését. Ehhez anyagi segítséget is ajánlottak fel. Felkérték az ügyintézőket a további feladatok ellátására és az ügyek intézésére. – Ezt az írásbeli nyilatkozatot (évekkel később, amikor én már semmi tevékenységet nem végeztem, tag sem voltam, csak a régi irattári anyagot őriztem), megőrzés végett – Piros József tag útján – az akkori elnöknek, Haydan Kálmánnak küldtem el. Nem tudom mi lett a sorsa, mert Haydan Kálmán meghalt.

Tehát ez az alakuló szervezet a „Postás Sportegyesület Horgász Szakosztálya” elnevezéssel kezdte meg működését. A Szakosztály elnökének dr. Amberg Ernő postatanácsost kérte fel, aki a felkérést elfogadta. – Én a titkári vagy jegyzői – ügyintézői – teendők ellátását vállaltam. Ekkor kialakult egy tetterős, tevékeny gárda, amely fáradságot, időt, sőt a saját pénzét sem kímélve hozzálátott a vízfelderítés, helyszíni bejárások nehéz munkájához. Ezek az urak alakították meg az intézőbizottságot is, azaz a tanácsadó testületet. Név szerint: Dr. Seregély Árpád vámszaki főtanácsos, Fodor Béla gazdálkodó, postaszállító vállalkozó, Gecseg Jenő kelmefestő iparos, Pogány Gusztáv a városi adóhivatal vezetője, Piros József látszerész. A postásokat Dr. Amberg Ernő, dr. Lakatos János, Horváth Imre, Kretzinger Kálmán, dr. Cser József, és később a

felvidékről visszakerült Török János képviselték.

A tömeges jelentkezettek az akkori társadalom szinte minden rétegét képviselték. Az iskolai, ipari tanulóktól, az egyetemi tanárig, a gyári segédmunkástól az önálló vállalkozóig terjedt a tagok sora. (Dr. Roth Gyula egyetemi tanár, Horváth Mihály zenetanár, Tabajdy Tibor százados, Rétfalvi városi tisztviselő, Haydan Kálmán, az ifjú nemzedék képviselőjében Klauz Emil kereskedő, és Thirring Ferenc vaskereskedő stb.) Gáncs Lajos akkor még nem szerepelt. Emlékezetem szerint az 1948. évben **359** jelentkezhetett, s mindjárt mozgató erővé vált. Az akkor jelentkezettek közül – tudomásom szerint – most Piros József, Horváth Mihály, Rétfalvi és csekélységem van még életben. Az elhunytak emlékét itt őrizzük.

Tehát az 1946. évben kialakult a szervezet. Első kötelességünk a horgászatra alkalmas vízterület felderítése, megismerése és bérbe vétele volt. Amint már említettem, az 1946. évben megjelent kormányrendelet értelmében a halászati-horgászati jog a Halászati Felügyelőséget illette. Hozzá fordultunk, és az engedélyek megadását, továbbá tájékoztatását kértük. Hosszú tárgyalások eredményeként engedélyt, illetve bérletet kaptunk. A volt Sopron vármegye területéről a Fertő csónakújtait, a Répce folyó, a Kis-Rába, a Garab-csatorna, a Rák-patak a Rábca folyó meghatározott területét, a Rába folyó nicki gát környéki részét, Sopron területén pedig az Ullain és Schwarz egykori téglagyárak agyaggödreit, a Kis-Tómalom és a Nagy-Tómalom vizeit kaptuk meg.

A vizek határvonalai, vagyis területünk határai a horgászjegyen, illetve a „Tagsági igazolványon” részletesen fel voltak sorolva. A horgászati jogot hat évre engedélyezték és érte évi bérleti díjat állapítottak meg. A fent említett vizeken a horgászati jog gyakorlása 1946. szeptember 1-jétől lépett életbe. Ennek értelmében a Nagy-Tómalom tó horgászati jogát a Halászati Felügyelőségtől bérbe kaptuk.

Engem kissé zavart a dolog, mert nem akartam a főtulajdonos érdekeit sérteni, azért arra törekedtem, hogy a meglévő engedély alapján vele – Kovács Vince úrral – külön is megállapodjunk. Számos hosszú tárgyalás után, 1947. március havában ez sikerült is, és ekkor Kovács Vince tudomásul vette a Halászati Felügyelőségtől kapott horgászati engedélyünket. Viszonzásként mi neki is megfizettük a Halászati Felügyelőség által megállapított bérleti díjat. Az 1947. évre eső összeget nyugtázva át is vette. Írásban is megállapodtunk, hogy vita esetén a Magyar Horgászok Országos Szövetsége (MOHOSZ), a Halászati Felügyelőség (Győr), végső fokon pedig a Soproni Járásbíróság döntését fogadjuk el. Erre azonban nem volt szükség.

A tómalmi tavak egyébként abban az időben horgász szempontból üres, kiszarolt, kibombázott vízterületek voltak. Azoknak újratelepítése, halasítása volt szükséges. Vonzóerőt jelentett, hogy gyalog, vagy kerékpáron könnyen megközelíthetőek voltak. Különösen az idős nyugdíjasok és a pénztelen fiatalok látogatták őket, és kísérleteztek a zsinór-áztatással. De ezt legalább jó levegőn, gyönyörű környezetben és – ami nagyon fontos volt – jogszerűen tették.

A horgászat gyakorlását viszont szabályozni kellett, mert bizony elszaporodtak a visszaélések: az erőszakosság, a rablósákmányolás, sőt a robbantásos visszaélés is. (Az egyik tagot tetten értük a Kis-Tómalmon horgászás közben, löfegyverrel a vízimadarakra lövöldözött. Egy másik tagról azt híresztelték, robbantással igyekezett halat zsákmányolni.)

Ezért felkértük dr. Seregély Árpád tagunkat, tanulmányozza a már működő egyesületek és a Magyar Országos Horgászszövetség (MOHOSZ) alap- és működési szabályzatát, s ennek értelmében állítsa össze a mi működésünket szabályozó alapelveket is. Megtörtént. Az elfogadott „Horgászrendet” a „Tagsági igazolvány”-ba nyomtatva minden tag megismerhette, annak betartását másoknál is megfigyelhette, és az

intéző bizottság is állandóan figyelemmel kísérte. Erre nagyon nagy szükség volt, 360 mert a szabadságot itt is a szabadosság jellemezte, és bizony sok gond merült fel a szabályzat rossz értelmezése és a fegyelmezetlenség miatt.

Elkezdődött a szakosodás is, melynek a területi érdekeltségek különbözősége volt az alapja, s persze a személyi érdekek, az anyagi lehetőségek különbözősége. Voltak tehetősebbek, mozgékonyabbak, motorral, kocsival, vasúti szabadjeggyel rendelkezők, ezek a Rábára, annak neki – bérletünkbe tartozó – területére esküdtek.

Minden anyagi ráfordítást oda követeltek. A kevésbé tehetősek és mozgékonyak a tóalmi tavakat pártolták. Ez volt a gyengébbik erő. Ezek inkább az idősek és a túl fiatalok nemzedéke volt. Bizony nehéz volt köztük egyensúlyt teremteni.

A Rába-pártiak nagy erőre kaptak Gáncs Lajos jelentkezésével, aki mozgékony, tetterős személyiség volt, tele kezdeményező kedvvel, és személyi vonzeróval. Sok követőre talált. Úgy emlékszem, 1948. második felében jelentkezett és csatlakozott. Gáncs Lajos üzletember, vállalkozó volt. Itt is érvényesült kezdeményezése; a neki gát közelében horgásztanyát építettek. (Hat vagy tíz pihenőhellyel rendezték be, s a területre külön halórt alkalmaztak.)

Ez a kezdeményezés egy egész kis üdülőttelep magjává vált, az évek folyamán a soproni, celldömölki, szombathelyi horgásztársadalom valóságos telepet épített ki itt. Ennek megint voltak hátrányos következményei. Viták dúltak, mert a celldömölkiek és a szombathelyiek a horgászterületek megosztását követelték, a soproniak pedig ragaszkodtak az elsőként szerzett és kapott jogaikhoz.

Abban az időben még üzemelt a Fertőszentmiklós–Celldömölk közötti vasútvonal. Jó csatlakozás volt, jó utazási lehetőséget biztosított. Elfogadható idő alatt kis költségráfordítással gazdag horgászterület volt megközelíthető. Amint említettem, sokan is vették igénybe. Kezdetben a neki vasútállomáson kellett, lehetett le- és felszállni, később a GYSEV a Rábahídnál egy feltételes megálló létesítését engedélyezte, ahonnan a gát menti horgásztelep rövidebb úton volt elérhető.

Amint fentebb említettem, celldömölki és szombathelyi horgászok megirigyelték a soproniak sikereit, eredményeit, igényt jelentettek be a területre, vagy legalább is horgászati lehetőségre. Sikerült, amit akartak. Osztolni kellett.

Nicken – a Rába mellett – igen alkalmas területen, halszaporító tavakat építettünk. Ívató tavak voltak. Nemcsak a Rábába, hanem (postautókon fuvarozva) a tóalmi tavakba is igen nagy mennyiségű pontyivadékot telepítettünk. A kísérlet jól sikerült. Nagy segítséget kaptunk a postától, amely két teherautót is adott a vizestartályok szállítására. Persze amint említettem, a Rábába, a két tóalmi tóba, sőt a soproni téglagyári tavakba is jutott halivadék.

Az idő múltával, a szükséges fejlődéssel párhuzamosan a szakosztály keretei szűknek kezdtek bizonyulni a további működéshez. Többször is felmerült az önálló egyesületként történő működés gondolata. Ezt Gáncs és köre szorgalmazta.. A postás tagok száma csökkent, a külső tagok száma nőtt, hangjuk egyre erősebb lett; ők nem ismerték az egykori kezdet nehézségeit és korlátait.

Ebben az időben már Török János posta-főfelügyelő volt a szakosztály elnöke. Az 1948. év második felében a polgári demokrácia szellemét egy követelődzőbb, erőszakosabb, diktatórikusabb szellem kezdte felváltani. Munkahelyemen köröttem is hidegebb, zavaró légkör kezdett kialakulni. Mi – postások –

legnagyobb hányadban [361](#) az akkori szociáldemokrata pártban láttuk és kerestük a támogatási lehetőséget, annak tagjaivá váltunk, mert nem akartunk a kommunista pártba belépni. 1948-ban megkezdődött az egyházellenes hajsza, származás szerinti megkülönböztetés, a szocdem párt felszámolása, beolvasztása. Egyesítő gyűléseken vitatták meg az egyének bírálatát.

Az egyik ilyen gyűlésen – nem voltam jelen, vidéken voltam külszolgálatban – engem, azon a címen, hogy „klerikális”, „mindszentista” beállítottságú vagyok, mint „osztályidegent” a szocdem pártból kizártak, s napokkal később az igazolványomat erőszakkal elkobozták. A történetről Celldömölkön dr. Nagy József kollégám tájékoztatott. Majd napokkal később a postaigazgatóság akkori vezetője, aki egyben kommunista párttitkár is volt – engem talán védeni és menteni is akarva – így fogadott: „Jóskám! Én ismerlek. Ismerem a véleményedet, felfogásodat. Veled nagy céljaim vannak. Kérlek azonban, írd alá ezt a papírt.” Válaszom: „Nekem nincsenek céljaim. Köszönöm. Nem írom alá.” Mire ő: „A te helyedben én sem írtam volna alá.”

Az írás a kommunista pártba történő belépési nyilatkozat lett volna. Jöttek a következmények megindult a hajsza. Ennek eredményeként 1949. április 10-e körül állásomból kisöpörtek; minden igény, ellátás, nyugdíj, élelmezési költségtérítés nélkül utcára tettek, még a tárgyhónapra már esedékessé vált fizetést sem adták ki. Egy fillért sem adtak, mindentől megfosztottak, az utcára taszítottak, az elhelyezkedési lehetőségtől is megfosztottak.

A munkaközvetítő nem volt hajlandó kiközvetíteni; csak baráti összeköttetéssel, „feketén”, az akkor még részben magánkézben lévő építőiparban éjjeliőrként, napszámosként, segédmunkásként kereshettem a nyomorúságos órabért, hogy a lakbérre valót biztosíthassam...

Ismeretségi köröm legnagyobb része eltávolodott, félt tőlem. Én is féltém mindenkitől. Nem kívántam találkozni senkivel. Állandóan vártam a letartóztatást, internálást. A legszükségesebb holmim össze volt csomagolva: ha visznek, toloncolnak, legalább azt vihessem magammal – ha engedik.

Az elmondottak után talán érthető, hogy a továbbiakban sem lehetőségem, sem kedvem nem volt a horgászattal, a horgászegyesület ügyeivel foglalkozni. Már nem voltam postás, nem képviselhettem a Postás Sportegyesületben a horgászszakosztály értékeit, nem vehettem részt a horgászközösségi életben. A horgászattal és annak szervezetével megszűnt minden kapcsolatom. A horgászközösség életéről, annak további fejlődéséről, alakulásáról az 1950-es évektől már nem tudok érdemlegeset mondani. Tisztelettel és hálával emlékszem azokra a részben meg is nevezett – most már néhai – társaimra, akik az egyesület szervezésében, életbentartásában tevékenységükkel, tanácsaikkal segítettek. A jelenlegi nemzedék nem tudja, nem is tudhatja, milyen sok gáttal, akadályoztatással kellett megküzdenuünk, hogy céljainkat elérhessük.

Az én mindenható Istenemnek köszönöm, hogy megengedte, segítette, hogy 90 éves koromban visszaemlékezhettem, összefoglalhattam a történelmi évtizedekben zajlott soproni horgászvonatkozású eseményeket, melyek során – hiszem és remélem – [362](#) alapját raktuk le egy egészséget gyarapító, természetet megszerettető, a vízparti levegőt és a napfényt megkedvelő sportágnak és életszemléletnek. [2\(152\)](#)

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Cser József: Horgászidőm emlékezete / Kiegészítések – jegyzetek

Kiegészítések – jegyzetek

A „Horgászszakosztály” megalakulása és a „Postás Sportegyesület” által történt elfogadása után, az anyaegelettől 400.- Ft (akkor nagy pénz volt) kezdő-, indító segélyt kaptunk. Örömmel más szakosztályok – pl. football – kissé rosszmájúan fogadták.

A „Horgászszakosztály” nagyon jól, túlságosan is népesre sikeredett megalakulását „halászlé” vendégléssel, mint ismerkedési alkalom-szervezéssel ünnepeltük meg, amelyen az egyesület teljes számban, és a Posta Igazgatóság vezetősége is részt vett. Mindenki ingyen kapott nagy adag halászlét. Az egykori – akkor a Győri út sarkán működött „Keglovits vendéglő” tágas helyiségei szűkeek voltak a tömeg befogadására. A szervezés Fodor Béla és néhány társa érdeme és fáradozása volt. Személyükben nagy felelősséget és áldozatkészséget is vállaltak. Eredményeként közelebb kerültek egymáshoz az eddigi ismeretlen, idegen egyének. Persze mindez még a polgári demokrácia idején volt.

Egy kis ízelítő a Fertőről: Fárasztó útvonal. Mindkét irányban meredek és hosszú dombot kellett megmászni. A mély, szinte szélárnyékban lévő nádrengetegben sehol egy árnyék. Nyári időben óriási hőség, légmozgás nincs, de környékére a rálátás gyönyörű. Aki megismerte az ottani horgászás módját, az eredményes is volt... Én nagyon megkedveltem, bár fárasztó volt.

Hanem 1948 után, a polgári demokrácia helyett más szelek kezdtek fújni. A Fertőt határövezetté nyilvánították. Oda belépni sokaknak tilos volt. Csak válogatott egyének kaptak arra lehetőséget. Engem eltiltottak, engedély iránti kérelmemet elutasították. Ezért csak a Tóalmok maradhattak a Nicket nem kedvelőknek. A Nagy-Tóalomtól idegenkedtem. Zajosnak találtam, ezért a horgászidőm tartama alatt legfeljebb egy tucatszor lehettem ott. Nem tudtam megszokni, nem barátkoztam meg vele. Jobban vonzott a Kis-Tóalom. Vadonsága, természetessége, csendessége nekem nagyon pihentető, megnyugtató volt.

Ezen a kis vízen rövid ideig még csónakom is volt, de hamar tönkretették, kikötési láncát, lakatját leverték, a csónakot is összetörték. Már csak az evezőlapját őrzöm, mint rövid ideig tartó kedvtelésem emlékét.

Nem voltam sem ügyes, sem szerencsés, eredményes horgász. Nem tudtam helyben ülni és lesni a jószerencsét. Nekem mozogni kellett. Érdemleges eredményem nem is volt. Jobban kielégített a horgászegyesület ügyeinek eredményes intézése, a vizek felderítése, a vidék szépségének megismerése. 1949 után ezt is elvitte a szél.

Amint már említettem, a mozgékonyabb, talán tehetősebb, vagy mindent vállaló horgászok a Rábán találták meg eredményes lehetőségüket. Én a felderítésen kívül alig és akkor is eredménytelenül jártam a Rábánál. Akkor a Fertőszentmiklós–Celldömölk közötti vasútvonalon aránylag kedvezően és nem is nagyon drágán volt elérhető. A bajok, zavarok akkor kezdődtek, amikor a vonatközlekedést megszüntették... Ez az 1950-es évek után történt. Ekkor már nem voltam tagja az egyesületnek, nem jártam horgászni, de mások panaszaiból értesültem, hallottam a csalódottságukról, mert évek folyamán sok soproni horgász épített, szerzett magának kisebb-nagyobb üdülőházikót, hajlékot.

Visszahúzódásom után Gáncs Lajos és társai, de a másik csoportosulásból is sokan többször kértek, vegyem át az ügyvezetést, mert az teljesen zilálttá vált. Mindent ígértek. De én annyira félttem, annyira zavart voltam, nem mertem vállalni. A kezdeti évek sikeres szervezési eredményeit díszoklevéllel is elismerték, pedig akkor már tag sem voltam. – Igaz, voltak olyan tagok is, akkor már „elvtársak”, akiket szabálytalan magatartásukért kénytelen voltam figyelmeztetni és ezért nyilvánosan is felelősségre vontak azzal: „kicsoda maga”...

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Cser József: Horgászidőm emlékezete / Megállapodás

Megállapodás

Mely egyrésztől Kovács Vince soproni lakos, másrésztől a Postás Sportegyesület Soproni Csoportjának Horgász Szakosztálya között a soproni tóalmi tó(nak) horgászatának gyakorlására az alábbiakban kötött.

1. Kovács Vince tudomásul veszi, hogy az Országos Halászati Felügyelőség a tóalmi tavak horgászati jogát a soproni Postás Sportegyesület Horgász Szakosztályának 1946. szeptember 1-jétől számított hat (6) évre bérbe adta.

2. Kovács Vince nem tesz észrevételt az ellen, hogy az egyesület, illetve Szakosztály igazolt és megfelelő igazolvánnyal ellátott tagjai a vízben, vízparton szabadon, zavartalanul – a vonatkozó szabályok betartásával közlekedhessenek, horgászhatnak, a horgászathoz szükséges állásokat, egyéb berendezéseket saját költségükön felállíthatnak, azokat használhassák, a horgászat céljaira saját költségükön a vízre csónakokat eresztessenek és az(oka)t használhassák. Az állásokat és csónakokat azonban idegeneknek fürdésre vagy csónakázásra átengedni nem szabad.

3. Kovács Vince kijelenti, hogy a halállomány védelme érdekében a tó vizét szükség esetén csak olyan mértékben ereszti le, hogy a halállományt pusztulás ne fenyegetse. A vízleeresztést az egyesület vezetőségével legalább egy hónappal előbb írásban közli, hogy a zsilipnél megfelelő halfogó berendezés felállításáról az egyesület saját költségén gondoskodhasson. – Kovács Vince gondoskodik arról, hogy a vízleeresztésben és egyéb munkákban érdekelt és résztvevő munkások az összeszorított vízbe zsúfolt halállományban kárt ne tegyenek és a vízduzzasztást a lehetőség szerint mielőbb megkezdi.

4. Az egyesület, illetve horgászszakosztály kijelenti, hogy Kovács Vince érdekeinek elsőbbségét elismeri és érdekeit mindenben tiszteletben tartja, tiszteletben tartatja. Ezért: a parthasználat és kártalanítás fejében – bár erre kötelezve nem lenne – méltányosságból és belátásból önkéntesen közös megegyezéssel 1947. évre 180.– azaz száznyolcvan forint bérleti díjat fizet Kovács Vincének. A díj összegében fizetendő.

5. A szakosztály horgászatra jogosult tagjait igazolvánnyal látja el. Magatartásukért, eljárásukért felelősséget vállal. Gondoskodik arról, hogy horgászatot üzletszerűen ne üzzék. A halat el ne adhassák.

Saját szükségletüket (meghaladóan) esetlegesen kifogott halat Kovács Vincének rendelkezésére bocsátják. Az így átadott halak ára év végi leszámolás alapján a 364következő évi bérleti díjból kerül levonásba. A Szakosztály tagjai másnak halat nem adhatnak el.

Vita esetén elsősorban a Magyar Országos Horgászszövetség, másodsorban az Országos Halászati Felügyelőség, harmadsorban pedig a soproni járásbíróság döntését fogadják el.

Felolvasás után helybenhagyólag aláíratott.

Sopron, 1947. március 6.

A Postás Sportegyesület Soproni Csoport Horgász Szakosztályának részéről dr. Cser József csoportelnök.

– Török János szakosztályvezető. – Kovács Vince. [Az iratot aláírta még két tanú, s Kovács Vince igazolta az 1947. évi bérleti díj – 180 forint – átvételét.]

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETÉBŐL

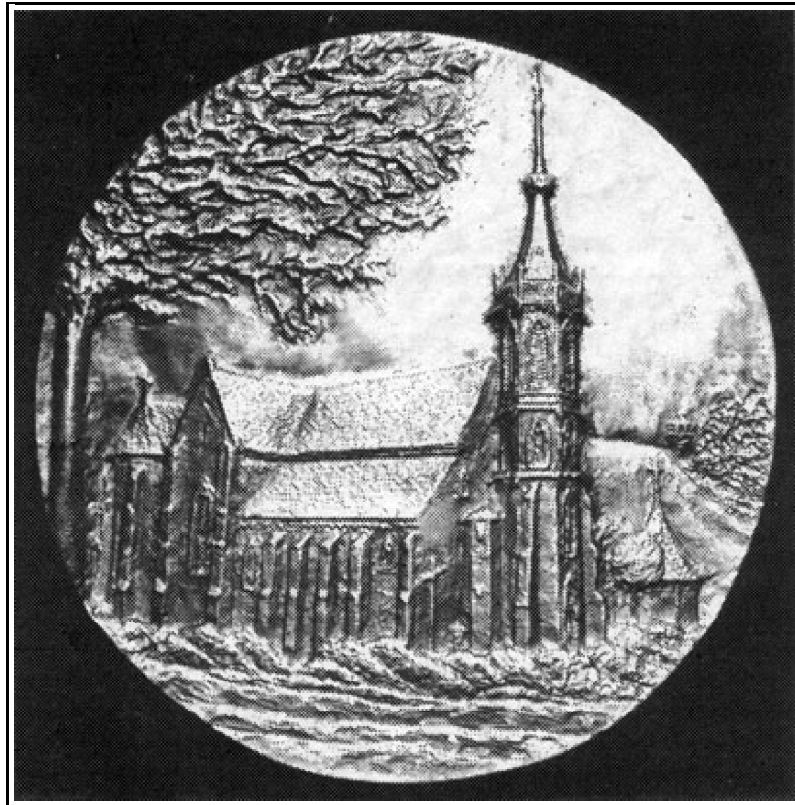
SOPRON KULTURÁLIS ÉLETÉBŐL

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETÉBŐL / Askercz Éva: Sz. Egyed Emma kiállításának megnyitója (1996. március 17.)

Askercz Éva: Sz. Egyed Emma kiállításának megnyitója (1996. március 17.)

Sz. Egyed Emma szobrászt szerény embernek ismerjük, s körbetekintve a teremben azt is elmondhatjuk – van mire szerénynek lennie. Ez a több mint 400 érem nem tartalmazza ugyan teljes életművét, hisz nincs minden érme itt, és nincsenek itt emléktáblái, köztéri szobrai és kisplasztikái sem. Amit láthatnak azonban így is lenyűgöző mennyiség: számtalan szorgalmas, elmélyült óra, nap és év eredménye. Megszoktuk, hogy Sz. Egyed Emma érmeit kisebb egyéni kiállítások mellett ott láthatjuk a magyar érmészet minden nagyobb kiállításán és nemzetközi tárlatain, de így együtt ilyen mennyiségben még nem volt szerencsénk látni azokat.

Miközben a kiállítást rendeztem, azon gondolkodtam, hogy' győzi magában valaki ilyen egyenletesen ébren tartani azt az alázatot és odafigyelést, amellyel mások alkotásait becsüli, s amellyel tisztelettel emléket kíván állítani a múlt nagy személyiségei, képzőművészek, zenészek, híres történelmi személyiségek, pályatársak mellett a világnak, városoknak, s a környezetnek, amelyben él. Kell ehhez valamiféle alázat, amely a maga mesterségén, művészetén túl figyelemmel kíséri mások teljesítményét is, és mélységesen tiszteli azokat. Mondhatnánk erre, hogy az érmészet pont az efféle gondolatok kifejezésére született, az emlékkiállításra, s a tisztelgésre, s az ünnepek fényének emelésére. Ez így igaz, de az is igaz, hogy a műfaj feszegeti határait, s ma egyre több az olyan érem, vagy plakett, amely túl ezen úgy tekinti magát, mint a szobrászat legkisebb gyermekét, ahol a kihívást a kis méret plasztikai megoldásainak megteremtése jelenti, s alkalommal ezért lemond a konkrét ábrázolásról is. Sz. Egyed Emma azonban nem tartozik ezek közé, megmarad az ábrázolás, a kifejezés, s a világ megközelítésének realista elvénél. Változást érmein [365](#)csak abban figyelhetünk meg, hogy korábbi műveinek lapos, leheletszerű plasztikája erőteljesebb, szabadabban modellált lett az évek során.

Szt. Mihály-templom – bronzérem

Érmeinek témaválasztásában nyomon követhetjük vonzalmait, az ember és művész világhoz való kötődését, láthatjuk, hogy mennyire vonzotta és vonzza máig is az emberi arc, a kiapadhatatlan forrás. Portréérmein megannyi változatban figyelhetjük meg a fiatal és öreg emberi arcokat, emberi karaktereket. De azt is megfigyelhetjük, kiket szeret a magyar és egyetemes festészetből, kik azok a zenészek, akik közel állnak hozzá, kik azok a költők és írók, történelmi személyiségek, akikhez tisztelettel vonzódik. És az érme hátlapjain leolvashatjuk azt is, a mesterek milyen alkotását szereti, szeretné megmutatni.

Ha így nézzük a tárlatot, jobban megismerhetjük az érme alkotójának ízlését, emberi és művészi kötődéseit.

Voltaképpen ugyanígy végigkövethetjük öt utazásain, élénk rakja mint emléket, spanyol, régi orosz, olasz és magyar épületek sorát is. Leolvashatjuk az éremlapokról [366](#) azt is, hogy szereti a gótikát, egészben és részleteiben is. E feszesen komponált építészeti témájú érmeiken elgyönyörködhetünk egy-egy részletben, egy kapu, egy ablak, egy oszlopfő szépségein és üzenetén. Ez a csendes figyelem és szeretet mutatkozik meg vissza-visszatérő soproni témájú érmein is, amelyeken a részleteket újabban felváltani látszik a nagyobb együttesek, a terek ábrázolása, utcaképek látványa. De ha körbenézünk, az is kitetszik, mi vonzza a falu világából, a szép házak, a viseletek – a szép fiatal és szép öregemberek, s a munkálkodó nők, férfiak.

A hétszáz éves Sopron – bronzérem előlapja

És természetesen nyomon követhetjük megrendelésre, alkalomra készített érmein azokat az egykori és mai eseményeket is, amelyeket érmekkel tiszteltek meg.

A magánemlékeket kiegészítik tehát a közlemelések is az érmeiken. A türelmes néző még számtalan megfigyelést tehet a tárlaton, elgondolkodhat azon, hogy az a fajta tisztelgés múlt és jelen nagy teljesítményei előtt milyen ritka dolog mai világunkban és mennyire hiányzó attitűd gondolkodásunkban.

367 Egyed Emma érmei pótolják ebbeli hiányosságainkat. Az emlékezés, a tisztelet, miként az éremkészítés is, igazából csendes dolog. Látszólag nem is kíván mást, mint hallgatag órákat, csendes babrálgatást az anyaggal, de itt körültekintve ki merné azt mondani, hogy ez kevés.

E magatartást, a mívséget számtalan díjjal honorálta már a szakmai közvélemény és hivatalosság, mi figyelmes műélvezőként állhatunk be a sorba. Várva és kívánva a következő évek csendes óráin megtermő műveket s gratulálva az eddigiekhez. A kiállítást megnyitom.

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETÉBŐL / Horváth Bertalan: Nostalgia és valóság A Soproni Horváth festménygyűjtemény fennmaradása és fenntartása mellett döntöttek Sopron Város önkormányzata és Horváth József festőművész leszármazottai

Horváth Bertalan: Nostalgia és valóság

A Soproni Horváth festménygyűjtemény fennmaradása és fenntartása mellett döntöttek Sopron Város önkormányzata és Horváth József festőművész leszármazottai

Hogy az életmű legjava együtt maradjon és közkinccsé váljon, Horváth József sosem vált meg legsikerültebb képeitől. Ezzel lehetővé tette, hogy a terjedelmében is nagy életmű legértékesebb része – köztük a díjazott alkotások –, az ötvenéves művészpálya termésének mintegy egyötöde, 1961 óta a közönség által hozzáférhető gyűjteménnyé lett.

Az egykori, Árpád utcai műteremben tíz évig, a belvárosi Ceasar-házban további 25 évig gondozták az emlékmúzeum anyagát a közvetlen hozzátartozók és támogatóik. Talán akad majd egy krónikás, aki megírja ennek a kultúrhistoriai érdekességnek a történetét és epizódjait – a város és a család első megállapodását kikényszerítő „felső” közbelépéstől az 1981. évi szomorú emlékü incidensig –, s az ezután következő szép éveket, a sokunk számára emlékezetes előadásokkal, koncertekkel, különkiállításokkal, és a jubileumi emlékműavatásokkal.

A gyűjtemény fennmaradását biztosító megállapodást ez év elején újíttotta meg a város és a hagyatékot gondozó művészeti alapítvány: ennek az a lényege, hogy a gyűjtemény legértékesebb, eleve múzeumi sorsra szánt része Sopron város 25 éven át nyújtott támogatása – a kiállítóhelyiségek használatának biztosítása – ellenértékeként a városé lett. Az állandó kiállítás egyéb tárgyai – főként nagyméretű vízfestmények, továbbá grafikák, szobrok –, a szerződés legközelebbi, tervezett megújításának időpontjáig (2001-ig) a hagyatékok jegyzékbe foglalt, magántulajdonban maradó, de el nem idegeníthető részét képezik.

Az a tény, hogy Sopron már nemcsak támogatója, hanem tulajdonosa is a hagyatéknak, fontos fejlemény, hiszen a kiállítás fenntartása a korábitól teljesen eltérő közegben történik. Az elmúlt évtizedben ugyanis kihalt egy generáció, a szüleink nemzedéke, Horváth József festő – társai, a barátok és tanítványok egész sora. Már csak az emléke él azoknak, akik a város közéletében kiálltak mellette, vagy ártottak neki. Átalakult Sopron légköre, változtak a kultúra, az értékmegőrzés, a támogatás feltételei. Gyökeresen más ma az idegenforgalom, a szervezett üdültetés szerkezete, csökkent a 368 múzeumok látogatottsága. Mérlegre került az a támogatási szint, amit Sopron vezetői 25 évvel ezelőtt, a nagy akvarellfestő akkor még elevenen bennük élő emléke – a személyes kapcsolat emléke – alapján ítélték oda és kevésnek találtak, ám a mai testületnek erről más a véleménye. Fellendült a Horváth-képek forgalma: de nem az aukciók termeiben – hiszen ez a harmincöt év óta változatlan műgyűjtemény távol maradt az üzleti megmérettetéstől –, hanem azoknál az értelmiségi családoknál, ahol még a nagyszülők vettek vagy kaptak Horváth képet, ma pedig a közömbös, vagy egzisztenciálisan „leszakadt” utódok teszik pénzzé értékeiket.

A Caesar-házbeli emlékmúzeum vendégkönyvében lelkesedő és lelkesítő bejegyzések adják hírül, hogy helyesen döntöttek azok, akik – félig a nosztalgia, félig a valóság talaján állva – vállalták a Mester örökségének fenntartását.

Harminc éve már annak, hogy e folyóirat lapjain, ugyanennek a gondnak a hatása alatt írásom jelent meg. (SSz. 1966. 2. szám. „Gondolatok egy leendő soproni Művészházról.”) Akkor még úgy gondoltam, a végcél a közös „piedesztál”, az állandó soproni képzőművészeti, helytörténeti tárlat, amelyben a régmúlt és a közelmúlt súlya és rangja szerint van jelen. Ma azt vallom, ezt a válogatást az élet már elvégezte.

MEGEMLÉKEZÉSEK

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Lovas Gyula: Teljes gözzel – Egy vasutas fotográfus, Finta Béla

Lovas Gyula: Teljes gözzel – Egy vasutas fotográfus, Finta Béla

A második világháború előtt a soproni fotókiállításokon rendszeresen szerepelt fotósok egyike volt későbbi munkatársam, egy akkor még nagyon fiatal vasutas: *Finta Béla*. Nevét a fővárosi kiállításokon bemutatott, sőt külföldi tárlatokra került fényképek alá is felírták, számos elismerést kapott fényképeiért.

1910. január 10-én született. Apja Finta József segédtisztként szolgált a vasutat, így érthető, hogy mindkét fia, Jenő is, Béla is a Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút szolgálatába lépett. Béla az elemi iskola hat osztályának elvégzése után a Halász utcai polgári fiúiskola tanulója lett. Ez az akkor meglehetősen szigorú fegyelmet követelő iskola egy életre megadta a fúnak a szükséges iskolai nevelést. Tagja lett az iskola cserkészcsapatának, valóban boldogan viselte a lilomot kiskabátján. 1927-ben fejezte be a polgári iskola IV. osztályát.

Apja, bátyja előkészítették az útját. Nyár végén jelentkeznie kellett felvételi kérvénye beadása után dr. Holl Jenő üzletigazgatónál. Köztudott volt, hogy a Magyar Cserkészszövetség soproni városi és megyei főtitkári tiszttét betöltő üzletigazgató szereti a jó tartású, katonás gyerekeket. Béla is fényesre dörzsölte a kabáthajtókájára kitűzött cserkészjelvényt, s csattanva vágta össze bokáját dr. Holl üzletigazgató előtt. Az ilyenkor szokásos kérdések után megkérdezte, melyik csapatban cserkészkedik, s figyelmeztette a soproni műhelyben szervezés alatt lévő csapatra. Ám Finta Béla ekkor még visszajárt őrsvezetőként a polgári iskolába.

369 Természetesen felvették a Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút szolgálatába. Szolgálati táblázatába a felvétel napjaként 1927. szeptember 21-i dátumot jegyeztek be. Órabéres lett. Majd két évig különböző munkahelyeken foglalkoztatták a soproni állomáson, s csak 1929-ben ülhetett be végre a távírógép mellé. Hosszú szolgálatok vártak a távírászra. Kora reggeltől késő estig, máskor 24 órát szolgált egyfolytában, ezután 24 órát alhatott, pihenhetett, készülve az új szolgálatra. Közben pedig tanult szakvizsgái előtt. Ugyan már 1931-ben forgalmi vizsgát tett, nem osztották be forgalmi gyakorlatra. A gazdasági válság esztendeiben tolakodtak a tisztviselők, tisztviselőjelöltek is erre a szolgálatra. Csak amikor 1936. január 10-én átminősítették napibéressé, akkor kezdhetette meg felügyelet alatti forgalmi szolgálatát, majd újabb vizsga után már májusban önállóan. Kilenc évig kellett akkor várnia a fiatal vasutasnak, mire ürült számára hely az előlépéshez.

Az akkori győri vasúton Kovács Károly és Giczgy Gyula fényképeztek rendszeresen, de a tisztviselők között mások is fotóztak a vasúton. Melléjük csatlakozott Finta Béla is, hamarosan egész fényképész-gárda alakult a vasút tisztviselőiből, segédtisztjeiből. Így történhetett, hogy amikor 1937-ben Haich Károly vezérigazgató 70. születésnapját ünnepelték, a soproni üzletigazgatóság a legjobb ajándékot eszelte ki számára: egy hatalmas fényképalbumot készítenek. Ehhez lefényképeznek minden magyarországi és ausztriai GYSEV szolgálati helyet, azok személyzetét, s ezekkel a képekkel tele adják át születésnap ajándékként a vezérigazgató úrnak.

A család az 1970-es években az albumot visszaadta a soproni igazgatóságnak. Ma a GYSEV üzemtörténeti gyűjteményének egyik féltett darabja.

Ebben az albumban még csupán néhány fotó van, amit Finta Béla készített. A magasabb rang adta tekintély még itt is érvényesült.

Ám remek iskola volt számára az együttműködés az idősebbekkel, ez adta meg az indítást, az érdeklődést a vasúti fényképezéshez. Több változatban készült „Teljes gözzel...” c. fotója, a soproni, győri vasúti állomást esti fényben megörökítő képei már a következő években elismerést hoztak számára a kiállításokon.

1938. január 1-jén majd 1940-ben és 1941-ben is előléptették. Sokat szolgált a vonali állomásokon – tartalékos forgalmi szolgálattevőként, állomásfőnököt helyettesítve. Jó megélhetést, tisztességes fizetést biztosított alkalmazottainak akkor a vasút. A húsvéti „sonkapénz”, az őszi „beszerzési segély”, a karácsonyi pénz még emelték a besorolás szerinti bért. 1940-ben Finta Béla megnősült. Felesége Csernai Ilona tanítónő volt. A rendezett és kiegyensúlyozott házasságból két fiú született: Tamás és Miklós.

A negyvenes évek Finta Béla életében rendkívül termékenyek voltak. Előbb több hazai fényképkiállításon szerepelt sikerrel legszebb fotóival, majd 1942-ben Lisszabonban négy képpel. A háború után

Koppenhágában, Antwerpenben, Bostonban, Dublinban, Angliában, Kanadában, Chilében és Svédországban állította ki legszebb fotóit. Közöttük a „Teljes gőzzel” sorozat valamelyik változata mindig szerepelt. A fotóművész Finta Béla is vasutas maradt.

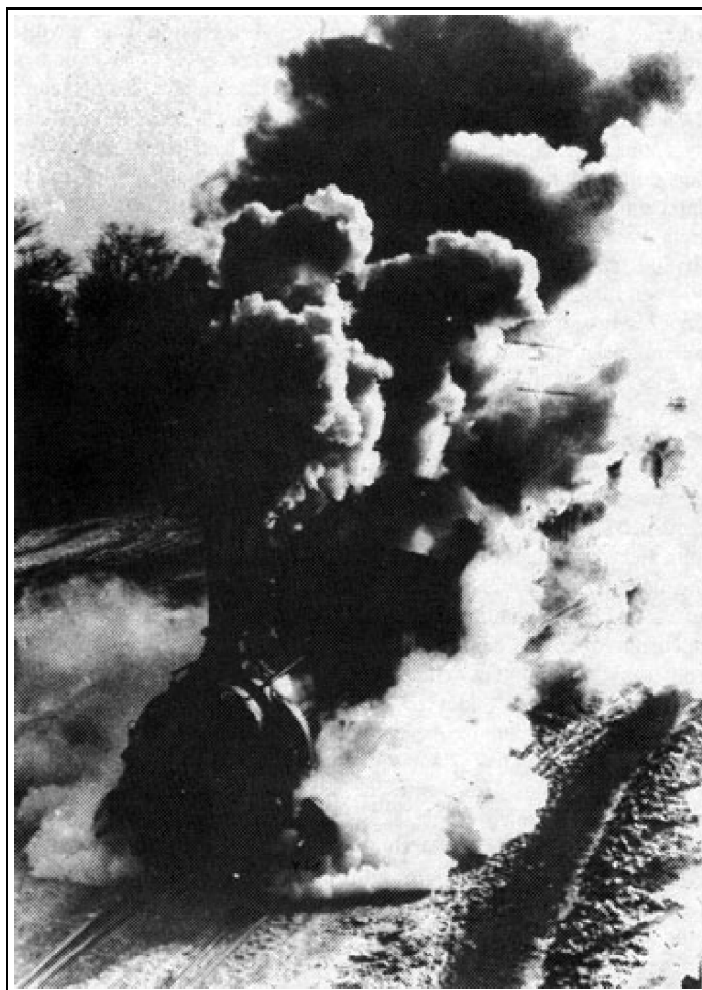
A család Sopronban élte át a második világháborút, s annak szörnyűségeit – ahogy lehetett. Szerencsére fényképezőgépe, negatívanyaga átvészelte a szovjet bevonulás nehéz időszakát. 1946-ban pedig olyan szolgálatot „vállalt”, ami Finta Béla nevét a vasúttörténetben sokáig megőrzi. Végig fényképezte a vasút helyreállításának munkáit. Tömegjelenetei, a helyreállításra meghirdetett rohammunkák ellesett jellemző pillanatai a kor vasútja bemutatásának remek eszköztára.

Idővel a felvonulások, május 1-jei dekorációs tüntetések is lencséje elé kerültek, egyik-másik ilyen képe a helytörténet számára is ritka értékű kortörténeti fotográfia.

1949-ben a vasút Kapuvárra helyezte. Ekkor már ellenőri rangot viselt. Politikai, szakmai munkáját egyszerre ismerte el a soproni vasút-igazgatóság, amikor 1951-ben a fiatal állomásfőnököt főintézővé nevezte ki. Ebben jelentős szerepet játszottak képei is, amelyek ott voltak bekeretezve a hivatali helyiségekben: a vasút nagy hídjainak újjáépítéséről, a soproni állomás felvételi épülete első helyreállításának részleteiről. Még 1951-ben behelyezték az igazgatóság forgalmi osztályára, röviddel később Sopron állomásra.

Ott élte meg vasúti szolgálati idejének talán legszebb másfél évét, amikor 1953 február elsejétől 1954 augusztus elsejéig oktatótiszként dolgozott. A személyzet bizalommal volt hozzá, pedig akkor politikai feladatokat is raktak bőven az oktatótisztre a Politikai Osztály folyamatosan járkáló tisztjei.

371 1954-ben egész további életét meghatározó beosztást kapott: a GYSEV légoltalmi parancsnoka lett. Aligha tudta volna más tisztviselő „lenyelni” ezt a beosztást. Rajta kívül csaknem mindenki kelletlenül végezte ezt a feladatot, már amennyi belőle egy-egy vasutasra jutott. Ezt csinálni kellett: oktatott, rajzolta színes irónnal az „operatív” terveket, igyekezett mindenkit meggyőzni a légoltalom gyakorlatainak fontosságáról – szelíden –, miközben mindenki bohócságnak tartotta az egészet. Sohasem felejttem el, mikor Fertőszentmiklóson Balog István szolgálatvezető-váltóór az „operatív parancsnokot” egy gyakorlat során „operett-tiszt”-nek titulálta jelentkezéskor. Finta Béla félre fordította fejét...

372Ebben a beosztásában azonban óriási előnyhöz jutott. Munkája mellett, ellenőrzései során soha sem mulasztotta el a fényképezést. Vonali ellenőrzéseire nem utazott fényképezőgépei nélkül. Nélküle szegényebb lenne a GYSEV története. 1960-ban már légoltalmi törzsparancsnokká lépett elő, s munkáját előbb felügyelői, majd főfelügyelői címmel jutalmazta a vasút. Időközben levelezőként nagy szorgalommal elvégezte a vasúti tisztképző tanfolyamot. Gondosan szerkesztett jegyzeteit vele együtt tanuló társai kézről-kézre adták, s tanultak belőle. Pedig ekkor egyre több családi teher is jutott reá. Segítőtársa – felesége – éveken keresztül türelemmel viselt betegsége után meghalt. Gondjaiban annyiban volt szerencsés, hogy mint légoltalmi parancsnok az igazgatóság épületében kapott szolgálati lakást, s így haza-haza nézett, éjjel pedig rendszeresen dolgozott hivatali szobájában. Éjszakai szolgálatban menetirányítóként mindig találkoztam vele: beköszönt, mielőtt hazament lefeküdni.

Finta Béla családi és szolgálati teendői közben fotókört szervezett, fotótanfolyamot indított. Hivatali szobája mellett volt a GYSEV-igazgatóság fotólaboratóriuma. Így, amikor 1964-ben Lisiczky Lajos került a soproni igazgatóság élére, szolgálati feladatai és a fényképezés lassan összefolytak. Igaz, a korábbi légoltalom polgári védelemmé oldódott, s hamarosan átadhatta ezt a munkakört a fiataloknak. 1969-ben áthelyezték a Személyzeti és Munkaügyi Főcsoportba. Ezután élhetett igazán Finta Béla a fényképezésnek.

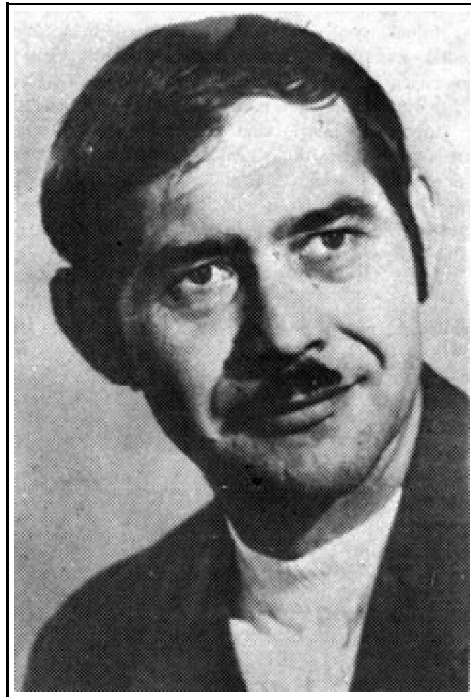
A GYSEV új tevékenységi körei, az új üzletágak, a vállalati propaganda ezer feladatot adtak neki. Jólehet, 1971-ben nyugdíjazták, munkaviszonyát rövidebb-hosszabb időszakokra mindig meghosszabbította a GYSEV. Mindaddig, amíg munkájára a vasútnak szüksége volt, s lassan felnőtt egy újabb fényképész nemzedék erre a feladatra.

Ám Finta Béla nem maradt munka nélkül. Kiállítások, üzemtörténeti gyűjtemény összeállítása nélküle nem történhetek. Ráadásul fokozatosan bel- és külföldi utazásai során, városi sétái közben hatalmas diapozitív-anyag gyűlt össze. Jó ideig rendszeresen a TIT keretében adta tovább nézőinek, hallgatóinak azt az ismeretet és látványt, amit diaképei vetítésekor elmondott és vetített.

Első felesége halála után idővel ismét megnősült. Tanárnő felesége szívesen kapcsolódott ehhez a munkához, és kettőjük külföldi utazásainak élményeit adták tovább nézőiknek, hallgatóiknak. Hamarosan a soproni üdülővendégeknek is kellemes időtöltést jelentettek rendszeres vetítései. Nagyméretű diaképei addig nem látott szépségeket villantottak meg a nézők előtt a város természeti és műemléki szépségeiből. Amikor Friedrich Károly hajlott kora miatt híres „Szép Sopron” dialóadásait már nem tudta megtartani, ezt is Finta Béla vette át.

Aztán lassan neki is fogyott az ereje. Vetítógépét, diáit már nem tudta magával cipelni az üdülőkhöz, de még ment előadásaira, amíg szeme, ereje bírta, amíg el nem szólította a végső parancs. (1994. december 16.) Fényképei azonban nagyjából megmaradtak. Legszebb soproni fotóit a Városszépítő Egyesület archívuma őrzi, hisz azok a várostörténet értékes és művészi dokumentumai. Finta Béla városszeretetének üzenet értékű emlékei.

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Baranyai Lenke: Rozsonits Géza 1939–1996.

Sokféle minősége (tanár, helytörténéskutató, népművelő, családapa, ember) közül mi most a helytörténésztől búcsúzunk. A helytörténet kutatóját az jellemzi, hogy közelebb van az emberekhez, távolabb a nagyobb összefüggésekben gondolkodó történettudománytól. Ez lehet gyengesége és erénye egyaránt. Ha a kutató tiszteli a tudományt, maga is folyton előre halad benne, akkor fontos közvetítője, szószólója lehet annak, az ifjúság és a felnőttek körében. Rozsonits Géza ebből a típusból való – milyen nehéz leírni a szót – *volt*.

A Soproni Tanítóképzőben szerezte első oklevelét, a Pécsi Tanárképző Főiskolán (történelem–ének-zene szakon) a másodikat. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen történelem szakon a harmadikat. Tanított általános és középiskolában, időnként a [374](#)tanári pályát felcserélte a népművelőivel. (1963-ban a gazdag hagyományú faluban Szanyban, 1992-től pedig Fertőszentmiklóson, ahol a Művelődési Házat vezette.)

Ahogy Szokolai Sándor mondta a temetésén: „Igazi közösségteremtő, közösségszervező ember volt, akár karnagyként, akár tanárként tevékenykedett.”

A történelemtanárok továbbképzéseiről soha nem hiányzott. Utoljára, ez év május 4-én pedig megajándékozott bennünket a kiválóan megszervezett Bezerédj-konferenciával, amelyen tudós történészek: Fried István, Gergely András, Kállay István, Kurucz Rózsa, Pajkossy Gábor, Szögi László előadásait hallhattuk.

Sokszor elgondolkodom azon, hogy diákjaink milyen keveset, vagy csak egy-egy részt ismernek megyénk reformkori múltjáról. Pedig Széchenyi István mellett olyan nagyságok, mint Felsőbüki Nagy Pál, vagy

Bezerédj István és felesége, Bezerédj Amália munkálkodtak hazánk polgári fejlődésén. Rozsonits Géza kötelességének tartotta e nagyságok életének kutatását. Számos cikke jelent meg a Kisalföldben, részt vett a Szülőföldünk-pályázatokon. Idei, harmadik díját már nem vehette át. Megírta Fertőszentmiklós történetét. Halála előtt az említett konferencia anyagának emlékkönyvvé szerkesztésén fáradozott, hogy közkinccsé tehesse az ott elhangzottakat.

A szervezetét pusztító kór, a rák, 1996. július 16-án ragadta el. Közösségteremtő ember volt, közösségünk, a Magyar Történelmi Társulat Soproni Csoportja, lett szegényebb nélküle. Lelkes kutató, szervező volt, energiáink lángja csappant távozásával.

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLEKEZÉSEK / Baranyai Lenke: Rozsonits Géza 1939–1996. / Rozsonits Géza megjelent munkáinak és kéziratainak jegyzéke*

Rozsonits Géza megjelent munkáinak és kéziratainak jegyzéke*[\(153\)](#)

Adalékok Fertőszentmiklós történetéhez. Magánkiadás, 1993.

Joseph Haydn rokoni kapcsolatai Szentmiklóson. Soproni Szemle, 1993. 47. évf. 1. sz.

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLEKEZÉSEK / Baranyai Lenke: Rozsonits Géza 1939–1996. / Rozsonits Géza megjelent munkáinak és kéziratainak jegyzéke* / A Kisalföldben megjelent cikkek

A Kisalföldben megjelent cikkek

Öt éve tartó barátság (Fertőszentmiklós és Pleidelsheim) 1993. szept. 21.

Lesvár uralta a vidéket uo. 1994. febr. 28.

A lány hiába leste-várta (lesvári néphagyomány) uo. 1994. márc. 1.

Ékszer-tündérliget (lesvári néphagyomány) uo. 1994. márc. 2.

Futóbetyárok tanyája uo. 1994. márc. 3.

Megsütötték saját kemencéjében uo. 1994. márc. 4.

Német lovagok garázdálkodása uo. 1994. máj. 2.

Ágyúgolyó a torony tetején (Fsztm a török harcok idején) uo. 1994. máj. 25.

Bankár lett az istállófiúból (anekdota) 1994. máj. 30.

A közgyűlés a kultúráért uo. 1994. aug. 6.

Szent István kultusza Sopronban és környékén Honismeret, 1994. 4. sz.

Gyermekincsek kiállítása Kisalföld 1994. nov. 8.

A brigadéros (Bezerédj Imre) uo. 1995. jan. 7.

A gyermekvédelem intézményei uo. 1995. ápr. 18.

Soproni Daloskerületi kultúra uo. 1995. máj. 10.

A Fertőszentmiklósi Pedagógus Női Kar sikerei uo. 1995. dec. 11.

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Baranyai Lenke: Rozsonits Géza 1939–1996. / Rozsonits Géza megjelent munkáinak és kéziratának jegyzéke* / Kéziratok

375 Kéziratok

Az 1947-es választások Sopronban és Sopron megyében a korabeli sajtó alapján

A fertőszentmiklósi úttörőcsapat krónikája 1948–1985

Acélfegyvertől a zsírosgombócig (szómagyarázat az ált. isk. 5–8 osztályos ének-zene tankönyvének dalaihoz).

A halállal és temetéssel kapcsolatos szokások Fertőszentmiklóson

Haydn Magyarországon

Adalékok Fertőszentmiklós földrajzi és utcaneveihez

Fertőszentmiklós (útikalauz)

Útmenti emlékoszlopok és keresztek Fertőszentmiklóson

Halált okozó betegségek Fertőszentmiklóson 1835–1945 között

Az Iliás Ferenc Ált. Isk. története

A Fertőszentmiklósi Gimnázium irodalmi színpadának három éve

Bezerédj István emlékkönyv (Az 1996. májusi tud. konferencia anyaga – szerk. R. G.) nyomdakészen.

Petőháza krónikája nyomdakészen.

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Hárs József: Cmarits Margit (1905. július 13–1995. szeptember 22.)

**Hárs József: Cmarits Margit
(1905. július 13–1995. szeptember 22.)**

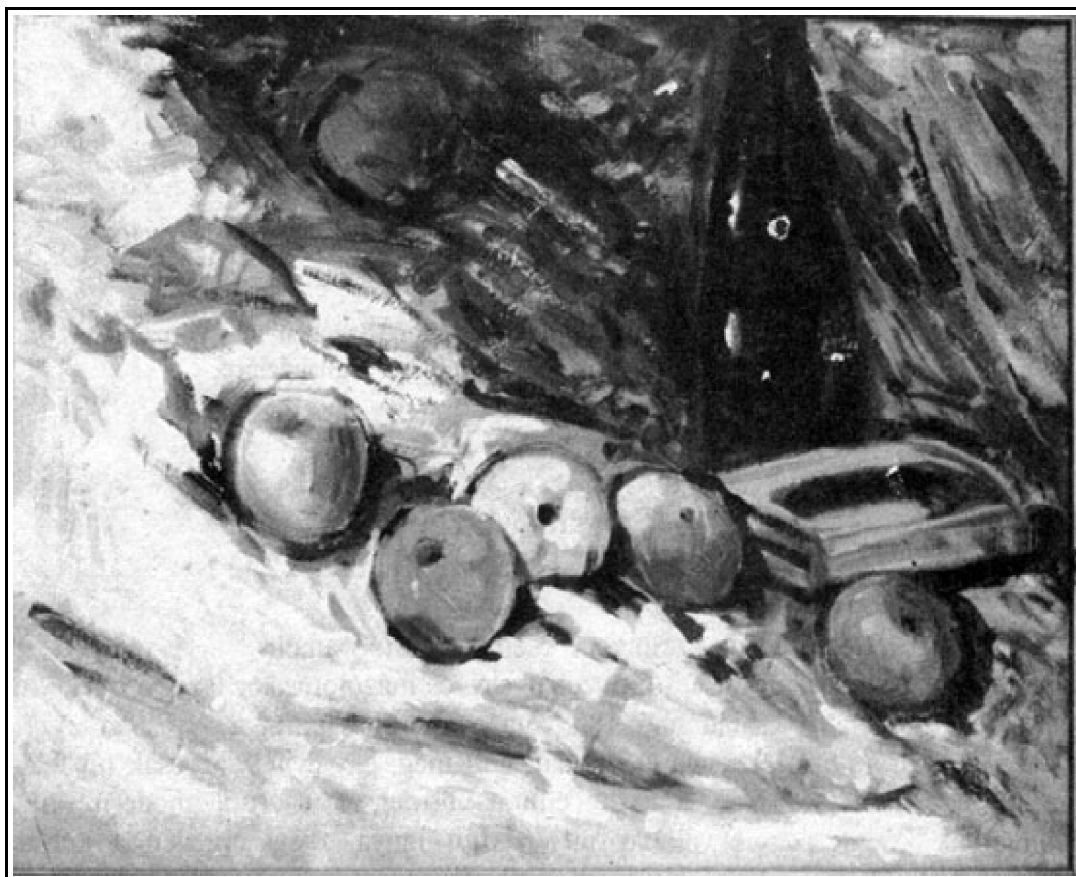
Szinte észrevétlen távozott körünkből, csendben, ahogyan élt.

A tisztességben megőszült címfestő-, szobafestő- és mázoló-mester hét gyermeke közül ő volt a legidősebb. A család már 1859 óta gyakorolta iparát a városban. Az idők folyamán haladt a korral: az apa (1968-ban

halt meg, egy évvel élte csak túl felesége elhunytát) az 1930–32-re kiadott címtár hirdetése szerint modern világító reklámtáblák készítésére is vállalkozott. Margit lánya, megszerezvén a képesítést hozzá, átvette tőle a műhelyt (akkor a Kolostor utcai Zichy-palota földszintjén, az 1948. évi címtárban Várkerület 4. sz. alatt), s vezette egészen 1965-ig, amikor a hatodik testvér, János lépett a helyére.

Legszebb évei egybeesnek szülővárosának virágkorával. A két világháború közötti esztendőök Civitas Fidelissimája a kultúrában talált erőt és vigasztalást. A vendéglő „Kispetőfije” felszolgálás közben verseket szavalt, a kórházi főorvos a tervező építészmérnökkel közös Ady-estet tartott a színházban; az Irodalmi Kör ünnepelt szerzője hét közben a Lakatosárugyár kereskedelmi cégvezetője volt; az üvegesegéd Haydn Teremtését vezényelte a Városháza előtt, a rádió mikrofonjába, az ország zeneértőinek örömére; a nyugdíjas műszaki tiszt, egyben szőlősgazda operakórust szervezett; a kéményseprőmester művészfotóit első helyre jelölték a szigorú zsűrik a világ legrangosabb kiállításain.

Cmarits Margit szintén ott volt valahol. A polgári után, az iparosiskolában tanult már rajzot, majd Steiner Rezsőnél és Soproni Horváth József keze alatt fejlesztette tovább tudását, nemcsak a mesterségében, hanem művészetében is. A Képzőművészeti 376Kör tagjaként hosszú időn át vett részt az évi rendszeres tárlatokon. Portréi, tájképei, de főleg csendéletei kellemes színfoltot jelentettek a festőtermi megmérettetéseken. (A bírálóbizottság rendszerint magasabb árat állapított meg, mint amennyire maga a művész értékelte alkotásait.) Csatkai Endre, a soproni képzőművészet utóbbi százegynéhány évéről szólván, így értékeli: „Nagyon nehéz meghúzni a határvonalat hivatásos és műkedvelő közt: számos tehetséges ember, aki egyébként valami más hivatást töltött be, esetleg helyi, esetleg más képzőművész szabadiskolájába járt és elérte a hivatásosok szintjét, tovább képezve magát a jobbak sorába került, így p. o. Mihalovits János tanító, ... vagy Cmarits Margit, és mások.” Önállóan nem lépett közönség elé, ám csoportos kiállításokon Szombathelyen, Győrött, sőt Kismartonban is szerepelt. És természetesen részt vállalt a Kör pezsgő életében – gyakorló vagy értő közönségként –, a rajziskolában, a vetített képes előadások sorozatán.

Csendélet. Olaj, 46x57 cm. 1962, mgt.

Nem maradt meg a szorosan vett szakmában. Jutott másra is energiája. 1925-től tagja volt az alt szőlamban a Liszt Ferenc Zeneegyesület vegyes karának. (Öccse, János, a zenekarban hegedült.) Amikor felépítették házukat a Felsőbüki Nagy Pál utcában (1. sz.), az előkert ízléssel elrendezett virágágyásaiért a *Virágos Sopron* mozgalmanak díját, hatalmas agyagvázát, nyerték. Az épületből a bombázások után 377ennyi maradt meg. Ma is őrzik. Margit természetesen belépett a Soproni Városszépítő Egyesületbe. Ugyanakkor, nagy turistaként, a Dunántúli Turista Egyesület tagsági könyvével a hátizsákjában, mászta meg a Raxot vagy a Schneeberg meredek szikláit.

A család még életben lévő tagjai elismeréssel emlegetik, hogy Margit akvarelljeit, tusrajzait, olajképeit Ausztriába, sőt Svédországba is elvitték vásárlói. De ugyanilyen büszkék arra is, hogy az evangélikus templom vagy még korábban a Tűztorony őralapjának festését-aranyozását rájuk bízták az illetékesek. (Az előbbit már 45 után, az utóbbit még Balogh-Kovács Sándor műszaki tanácsos idejében, a húszas években.) Arról nem is szólva, hogy az 1904. és 1925. évi iparkiállításokon a család ezüstérmet kapott. 1938-ban pedig – a Kézműipari Kiállításon – aranyat. Ők festették Kóh Ferenc megrendelésére az 1932. évi szabadtéri hangverseny díszleteit a napkoronggal és sugaraival. (Leírását ld. a SSz. 1984, 110. oldalán.)

Cmaritsék emlékezete nem tud Margitról készült interjúkról, hosszabb beszámolókról, hangosabb reklámokról. Nincs írásban megfogalmazott művészi hitvallása sem. Dolgozott, *csak* dolgozott, hosszú

életén át.

Nem, ez a néhány sor nem pótol emlékkiállítás. Meg kellene szervezni előbb-utóbb. Igazán érdemes.

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KÖNYVISMERTETÉSEK

KÖNYVISMERTETÉSEK

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KÖNYVISMERTETÉSEK / Mollay Károly: Hausarznei- und Essigbüchlein von Hans Seyfridt. Hans Seyfridt házipatikája és eceteskönyvecskéje (1609–1633). Nikolics Károly Gyógyítástörténeti Bevezetésével. Sopron Város Történeti Forrásai.

**Mollay Károly: Hausarznei- und Essigbüchlein von Hans Seyfridt.
Hans Seyfridt házipatikája és eceteskönyvecskéje (1609–1633).
Nicolics Károly Gyógyítástörténeti Bevezetésével. Sopron Város Történeti
Forrásai.**

B/sorozat, 2. kötet. Kiadja Győr–Moson–Sopron megye Soproni Levéltára és a Soproni Múzeum. Sopron, 1995. 139. oldal, 3 kép.

Nem véletlen, hogy Mollay Károly érdeklődését felkeltette a Soproni Levéltárban megőrzött XVII. századi kézirat, a Bécsből Sopronba költözött Hans Seyfridt házipatikája és eceteskönyvecskéje. Hisz úgy hozta a sorsa, hogy szovjet hadifogságban, minden orvosi előképzettség nélkül, rá volt bízva a fogolytábor egészségügyi ellátása és e tisztét kellő tapasztalatokat gyűjtögetve nagyon jól ellátta. Mivel kevés gyógyszer állt rendelkezésére, bizonyára támaszkodott a népies gyógyításra is. A feldolgozáshoz azonban szükség volt az ő kivételes nyelvi képzettségére, hisz a kézirat korai felnémet nyelvjárásban íródott. A könyv nagy értéke az általa készített szó és tárgymutató, e nélkül még a németül jól tudó sem igen tudná mindig megérteni a recepteket.

A kézirat két részből áll. A terjedelmesebb rész a különböző betegségek és panaszok orvoslására szolgáló házipatikai recepteket tartalmazza. Sok gyógynövény, 378 fűszer és vegyszer korabeli német nevével ismerhetjük meg belőle, de gyümölcsök eltevésének receptjeit is. A kisebbik rész az eceteskönyvecské, ebben ecetek készítésére, borkezelésre vonatkozó tanácsokat találunk, de néhány süteményreceptet is. Közöttük családtörténeti feljegyzések is vannak. Minden recept előtt németül és magyar fordításban is olvashatjuk, hogy milyen betegség vagy panasz ellen használatos, de maga a recept már csak az eredeti német szöveggel szerepel. A kéziratban nyolc kéz írása ismerhető fel, tehát receptgyűjteményről van szó. Keltezésükből kiderül, hogy a kézirat legnagyobb része még Bécsből származik, de utána Sopronban is szaporították a receptek számát. Számos receptnél név szerint is megemlítik, kitől származnak.

Értékes kiegészítője a könyvnek Nikolics Károly „Gyógyítástörténeti Bevezető”-je, benne a kéziratban szereplő és még ma is használatos gyógynövények, illóolajok, alapanyagok és gyógyszerformák betűrend

szerinti felsorolása. Ugyancsak betűrendbe szedte azokat a betegségeket, panaszokat, melyek gyógykezelésére vonatkozó recepteket találunk a könyvecskében.

A könyvnek elsősorban orvos- és gyógyszer-történeti, valamint nyelvészeti jelentősége van. Számos olyan gyógynövény nevét találjuk benne, amit ma is használ a gyógyszerészet és természetgyógyászat, de sok olyan receptet is, mely a mai orvostudományi ismeretek alapján nyilvánvalóan hatástalan, sőt némely esetben a babona kategóriájába tartozik (pl. a pestis elleni gyógyeljárások).

Hiánypótló annyiban, hogy Sopron történetének egészségügyi vonatkozásairól eddig kevés közlemény jelent meg.

Metzl János

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KÖNYVISMERTETÉSEK / Tóth Sándor: A Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút rövid története Belvedere meridionale VIII. évf. (1996), 3–4. sz.

Tóth Sándor: A Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút rövid története Belvedere meridionale VIII. évf. (1996), 3–4. sz.

A Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút 50 éves fennállása alkalmából, 1925-ben megbízást adott *Csatkai* Endrének, hogy a vasút történetét dolgozza fel. A lapunk egykori főszerkesztőjétől kéziratban fennmaradt összeállítás értékes forrásmunka. 1966-ban, amikor a „vasfüggöny” két oldalát összekötő vasút kuriózummá vált, a bécsi Josef Otto *Slezak* kiadó Hans *Sternhart* tollából megjelentette a „*Die GYSEV*” című kis kötetet egy vasúttörténeti könyvsorozat keretében. A bécsi Pospischil Verlag 1981-ben két képeskötetet szentelt a GYSEV-nek. Ezeket az elmúlt években számtalan folyóirat- és újságcikk is követett. Köztük bizonyára a GYSEV saját lapjában *Lovas* Gyula vasúttörténész által írt sorozat „Fejezetek vasutunk történetéből”, a legalaposabb. Reprezentatív, önálló kötet, amit ez a vasút megérdemelne, még várhat magára. Talán a közelgő 125 éves jubileum lenne erre megfelelő alkalom.

Tóth Sándor, aki *Lovas* Gyulát követően évekig a GYSEV történetével hivatalból foglalkozott, most rövid, de alapos tanulmányt jelentetett meg egy Sopronban bizonyára alig ismert folyóiratban, ezért is kell felhívni rá a figyelmet. A szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Történettudományi Tanszéke „Belvedere meridionale” címmel ad ki egy mindössze 750 példányban megjelenő folyóiratot, 379 melynek cikkei és illusztrációi egyaránt jól válogatottak. (Sokkal érdekesebb a lap, mint a hasonló műfajú nagy példányszámban megjelenő *História*, mely évek óta ugyanazokon a témákon rágódik). A most megjelent 96/VIII. 3–4. szám a „Magánvasutak Magyarországon” rovatban, melyben korábban már szó esett a Déli Vasútról, közli „A Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút rövid története” címmel *Tóth* Sándor jól megalapozott és az eseményeket jelentőségüknek megfelelően arányosan rendszerező tanulmányát. A mindössze 20 oldalas, néhány illusztrációval kiegészített írás városunk történetét érinti. Megérdemelne egy terjedelmében kiegészített füzetet, talán éppen *Szemlénk* kiadványainak sorában.

Kubinszky Mihály

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KÖNYVISMERTETÉSEK / *Lovas* Gyula: Magyar vasutak a második világháború éveiben Magyar Államvasutak Rt. Kiadása. Budapest, 1996, 532. o., sok illusztráció

Lovas Gyula: Újra gurulnak a vonatok Magyar Államvasutak Rt. Kiadás. Budapest, 1996, 434. o., sok illusztráció

**Lovas Gyula: Magyar vasutak a második világháború éveiben
Magyar Államvasutak Rt. Kiadás. Budapest, 1996, 532. o., sok illusztráció
Lovas Gyula: Újra gurulnak a vonatok
Magyar Államvasutak Rt. Kiadás. Budapest, 1996, 434. o., sok illusztráció**

A köteteken szerényen az áll, hogy „A visszaemlékezések alapján összeállította és kiegészítette Lovas Gyula”. Nem áll ott, hogy évtizedek fáradságos munkájával felkutatta és meglátogatta az ország különböző szolgálati helyein még dolgozó vagy többnyire már nyugdíjba vonult vasutasokat és szalagra mondatta velük emlékeiket. A hangszalagok időrendi és tematikai sorbaállítását a tartalmas összekötő szöveg az oly tragikus legújabb kori magyar történelemben illő áttekintéssé kerekíti. A munkák így végigkísérik az olvasót a két világháború közti évektől kezdve a háborút követő újjáépítésig. Különösen jellemzik azok a visszaemlékezések, amelyek a magyar vasutasok feladatairól szólnak, az 1938–1941 között visszacsatolt területek szolgálati helyeinek benépesítéséről, a magyar vasutasok szerepéről a hadiszállításokban, az ország német megszállásáról, a légitámadásokról, a háború végén hazánkban végigseprő harci cselekményekről, az orosz katonák és a velük érkezett orosz vasutasok magatartásáról, a szétroncsolt magyar vasútvonalak forgalmának keserves munkát igénylő újrarendezéséről. A két kötet minden oldala arról tanúskodik, hogy ezekben az években a háborúban oly fontos szerephez jutott vasútnál is vérrel, könnyel, áldozattal írták a történelmet. Híven kiviláglik ezekből az „interjúkból”, hogy az országot sújtó cselekmények mennyi egyéni tragédiát is okoztak.

Történelemírás ez a munka a javából, a szomorú magyar történelemé. Dokumentumkötetek és szociográfiák egyidejűleg. Hézagpótlók is, hiszen ezt a nemzedéket alig szólaltatták meg eddig ilyen átfogóan a háborús évekről. Időszerű is volt, mert öregszik és veszik az a nemzedék, amelyik ezeket az időkötet átélte, s emlékezőtehetsége is romlik (ami miatt néhány pontatlanság is került a kötetbe.) Sok memoár jelent meg ezekből az időkötetből: diplomata, politikusok, tábornokok vagy művészek írták őket. Lovas Gyula összeállításában szürkébb emberek szólnak meg: vasúti tisztek, mérnökök, forgalmisták, mozdonyvezetők. Akik az eseményeket más [380](#)szemszögből látták. Nemcsak a vasútét, hanem az egész országot. Alulról látták, de közelről.

A szerző soproni, a Soproni Szemle olvasói előtt írásaival jól ismert. Ezért a megszólaltatott „öreg vasutasok” egy része ugyancsak soproni. A szerző maga is elmondja – a második kötetben – élményeit arról, hogyan élte át 1944–1945 telét és az orosz csapatok bevonulását Nagycenken. A szerző pontosan be tud számolni a Sopron ellen intézett légitámadásokról, amelyek fő célpontja a két nagy soproni pályaudvar volt. A két kötet ezért városunkról, annak lakóiról, saját történelmünkéről is szól. A szerzőnek Lovas Gyulának külön érdeme, hogy ennek a valójában hálátlan téma feldolgozása és a sok emberi baj összeállítása nem vált sem adathalmazzá, sem visszataszító horrorrá. Olyan olvasmányos a két kötet, hogy nehéz őket a kézből letenni. És érdekes a képanyag is.

Lovas Gyula gazdag szakirodalmi munkásságának úgy hiszem a csúcsa e két kötet. Köszönet érte.

Kubinszky Mihály

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KÖNYVISMERTETÉSEK / Tímár Gábor: A Soproni-hegység védett és veszélyeztetett edényes növényfajai A Soproni Műhely különszáma, Sopron, 1996, pp. 50.

**Tímár Gábor: A Soproni-hegység védett és veszélyeztetett edényes növényfajai
A Soproni Műhely különszáma, Sopron, 1996, pp. 50.**

A hatvanas évek közepén Sir Peter Scott, a Nemzetközi Vízivadkutató Iroda igazgatójának javaslatára vörös listákat kezdtek összeállítani a veszélyeztetett növény- és állatfajokról. Azóta a világon több mint kétszáz ilyen összeállítás látott napvilágot különböző nagyságú területekre, illetve különböző állat- és növénycsoportokra vonatkozóan. A vörös listák feladata, hogy felhívják az illetékesek figyelmét a kipusztulás felé sodródó élőlénycsoportokra, s tájékoztassák a szakembereket a flórában és faunában bekövetkezett vállalkozásokról. Hazánkban 1989-ben jelent meg a magyar növény- és állatvilág vörös könyve, mely országos viszonylatban 730 veszélyeztetett növényfajt sorol föl. Regionális vörös listák nálunk alig készültek, pedig a földrajzi kistájainkon, tájainkon sokkal szembetűnőbb a flóra sorvadása. Tímár Gábor doktorandusz vállalkozott arra, hogy a Soproni-hegység növényvilágára vonatkozó szakirodalmat feldolgozva, és a hegység flóráját alaposan tanulmányozva összeállítsa a helyi vörös listát. Ez az összeállítás 101 őshonos és 7 kivadult, de valamilyen mértékben veszélyeztetett illetve védett növényfajt sorol fel. A tudományos és magyar név után megtaláljuk a veszélyeztetettségi fokot országos és helyi viszonylatban, utalás történik a védettségre is. A faj rövid bemutatása után a múltbeli és jelenlegi előfordulások következnek, majd a veszélyeztető tényezőkre és a dinamikára vonatkozóan találunk adatokat. Valamennyi növényt Csapody Vera és Széll Mariann tusrajzai is megelevenítik.

381A vörös lista sajnos elszomorító tényeket tár elénk. A hegység flórájából eddigi ismereteink szerint 27 faj kipusztult, s ezek között 3 olyan faj is található (hegyi árnik, narancsszínű aggófű, szirti aggófű) melyek egyben a magyarországi flórából is végleg eltűntek. További 10 növényfaj eltűnése gyanítható, de halvány remény van még arra, hogy valahol lappanganak a hegységben, a talán egyszer ismét előkerülnek. Kipusztulással veszélyeztetettnek helyileg 3 fajt (sömörös kosbor, enyves szat, havasi palástfű) tekinthetünk, megmentésük csak jelentős erőfeszítés esetén valósítható meg. Aktuálisan veszélyeztetett 7 faj, ezek állományai rohamosan csökkennek, élőhelyek folyamatosan degradálódnak és tűnnek el. 41 faj potenciálisan veszélyeztetettnek minősíthető, melyeket többek között feltűnő virágaik miatt rendszeresen gyűjtenek.

A fönti, elég szomorú statisztika kialakulásáért többek között a következő, jórészt még ma is ható veszélyforrások okolhatók: a hegység belsejében az egykor elé nagy területet borító láprétek és üde kaszálórétek elhanyagolása, így azok spontán beerdősülése illetve beerdősítése; a peremterületeken lévő gyepek föltörése; az erdőben végzett nagymértékű fenyvesítés és a természetszerű erdőgazdálkodástól való elfordulás; kárpótlás és privatizáció; egyes fajok tömeges szedése; fokozódó turizmus, emberi zavarás és környezetszennyezés.

A listába fölvetett fajok közül 80 törvényesen védett, de ennek hatástalan voltát az mutatja legjobban, hogy 25 közülük már kipusztult a Soproni-hegységből. A környezetét látványosan és gyorsuló sebességgel pusztító ember nem akarja még a veszélyt fölismerni, s erejét a megóvásra és a helyrehozatalra fordítani. Így a szakemberek részéről csak vészkiáltásra van mód, melynek egyik megnyilvánulása a mostani vörös lista.

LEVÉLSZEKRÉNY

Hárs József: Idei 2–3. számunkban – sajnálatos hiba folytán – a 101. és a 113. oldalakon lévő képek aláírásai felcserélődtek. Elnézést kérünk! Nikolics Károly éles szemű és jó emlékezetre valló megfigyelése szerint a 235. oldalon nem az orsolyiták, hanem a tiszti leánynevelő intézet növendékei láthatók. A helyszín jó, mert oda jártak iskolába. Mentségemre legyen mondva: Stagl fényképész nem egyértelmű felirata tévesztett meg...

* * *

Székelly Imre: A SSz. L. évf. 1. számában az „Elfelejtett emlékerdők, emlékfák” c. cikk szerzője ír a Deák-kút milleniumi emlékkövről. Megemlíti, hogy az emlékkövet széttördelték és ennek darabjai eltűntek a helyszínről. A szöveg rekonstruálása, visszaidézése azonban nem pontos. – Az 1930-as években a soproni emléktáblák szövegét leírtam, összegyűjtöttem. A Deák-kúti régi forrás kövén a következő felirat volt olvasható:

382 *Millenniumi fák*
Ég vándora, szellő, mit e fák susognak
Vidd híriül észak-, dél-, kelet- és nyugatnak,
Hogy ezeresztendős régi hazájáról
A magyar le nem mond soha szent jogáról.

Ez a szöveg – a címmel együtt – határozottan utal a hét vezér tiszteletére elültetett emlékfákra és az ország ezeresztendős fennállásának ünneplésére. E szerint a szöveg semmi olyan részt nem tartalmazott, amit ötven évvel ezelőtt bárki is irredentizmussal vádolhatna, a szövegben nem szerepelt a rosszul idézett „szent határok” kifejezés és a trianoni jelszó, a háromszoros „nem”.

Az emléktábla ezzel a szöveggel valóban visszakerülhetne eredeti helyére.

* * *

A szerkesztőség: Köszöntjük a Soproni Városszépítő Egyesület gazdasági vezetőjét, Krisch Róbertet, abból az alkalomból, hogy idén töltötte be 75. életévét. Eredményes további esztendőket kívánva ígérjük, hogy a vele készült interjút (helyszűke miatt maradt ki) a következő számunkban közöljük!

* * *

Dr. Kárpáti László írja, hogy idei 2–3. számunk 253. oldalán a 23. lábjegyzet kiegészítendő. „A pusztanevek nem mindegyike szerepel Magyarország helységnévtárában, mert jórésük csak állattartó telep, juhhodály, pásztorszállás jellegű épületekkel, s egy nagy, sík füves-szikes területtel rendelkezik.” Így

van ez a Balmazújváros és Nagyhegyes határában volt Eleppusztával is. Helyéről a hozzászóló térképet is közöl. Ebből kiderül, hogy a pusztát a mai Hortobágyi Nemzeti Park része. Ma az Elep-halastó, a darvak vonulásának egyik fő állomása őrzi a nevét. Köszönjük az észrevételt. Az ilyen alapos hozzászólások segítenek tisztázni az igazságot. Ez mindenkor közös célunk!

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MUNKATÁRSAINK

383 MUNKATÁRSAINK

Dr. Sallai János hadtörténész, docens, Bp., Farkasrdő u. 19.

Tóth Sándor vasúttörténész Sopron, Brennerbergi út 52.

Dr. Kubinszky Mihály ny. egyetemi tanár Sopron, Kökényes köz 3.

Dr. habil Winkler Gábor egyetemi tanár, Soproni Egyetem építéstani tanszék

Boronkai Szabolcs német-történelem szakos tanár, P. h. D. ösztöndíjas, Sopron, Lackner Kristóf u. 6.

Nyárády Gábor újságíró Bp., V. Henszlmann Imre u. 9.

Tímár Gábor doktorandusz, Soproni Egyetem Növénytan tanszéke

Dr. Cser József Sopron, Zrínyi M. u. 4.

Askercz Éva művészettörténész Sopron, Színház u. 17.

Fejér Zoltán festőművész Sopron, Várkerület 96.

Horváth Bertalan 1025 Bp., Napvirág u. 17.

Lovas Gyula ny. vasúttörténész Sopron, Patak u. 14.

Dr. Baranyai Lenke tanárnő Sopron, Vasvári P. u. 3.

Hárs József olvasószerkesztő Sopron, Deák tér 21–23.

Dr. Metzl János ny. kórházi főorvos Sopron, Deák tér 35.

Székely Imre tanár 1025 Bp., Vend u. 23.

Dr. Bartha Dénes egyetemi docens Sopron, Vasvári P. u. 3.

1996. L. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI SZEMLE

SOPRONI SZEMLE

ÖDENBURGER RUNDSCHAU LOKALHISTORISCHE QUARTALSCHRIFT

Redaktion: Eva Turbuly

INHALTSVERZEICHNIS

Sallai, Johann: Zur Geschichte der Ungarisch-Österreichischen Grenze vom Beginn des XVIII. Jahrhunderts bis heute

Tóth, Alexander: Luftangriffe gegen die ROeEE in 1944/45.

AKTUELLE FRAGEN DER ÖDENBURGER GESCHICHTSFORSCHUNG

Kubinszky, Michael: Der Aussichtsturm Karlshöhe gehört wieder dem Ödenburger Stadtverschönerungsvereines

Winkler, Gabriel: Der Aussichtsturm über Ödenburg

384 KLEINE MITTEILUNGEN

Boronkai Szabolcs: Porträts aus dem deutschsprachigen literarischen Leben Ödenburgs im XIX. Jahrhundert

Nyárády, Gabriel: Wo ist der Goldhahn? (Theatergeschichte.)

Tímár, Gabriel: Neue floristische Angaben aus dem Ödenburger Gebirge

Cser, Josef: Als ich noch Angelsport treibte...

KULTURELLES LEBEN IN ÖDENBURG

Askercz, Eva: Eröffnung der Ausstellung von Emma Sz. Egyed

Horváth, Bertolomeus: Nostalgie und Wirklichkeit

NEKROLOGE

Lovas, Julius: Mit Volldampf voraus! – Ein Eisenbahner und Eisenbahn – Fotograf: Béla Finta

Baranyai, Lenke: Géza Rozsonits (1939–1996)

Hárs, Josef: Margaretha Cmarits (1905–1995)

BÜCHERSCHAU

Metzl, Johann: Mollay, Karl: Hausarznei- und Essigbüchlein von Hans Seyfridt (1609–1633)

Kubinszky, Michael: Tóth, Alexander: Kurzgeschichte der ROeEE (ung.)

Kubinszky, Michael: Lovas, Julius: Ungarische Eisenbahnen in den Jahren des Weltkrieges (ung.); Lovas, Julius: Die Eisenbahnen rollen wieder. (ung.)

Bartha, Dionysius: Tímár, Gabriel: Die geschützten und gefährdeten Geräßpflanzen des Ödenburger Gebirges.

BRIEFKASTEN
UNSERE MITARBEITER
INHALTSVERZEICHNIS

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Júlia: Kéziratos határtérképek a Bécsi levéltárban. Bp., 1930.

2 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

3 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

4 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

5 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

6 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

7 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

8 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

9 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

10 (Megjegyzés - Popup)

Országos Levéltár: S 15. Lad. XX. No 1.

11 (Megjegyzés - Popup)

Sötér Ágost indítványa: Magyarország és Alsó-Ausztria közötti határok helyreállítása tárgyában. Magyar Óvár 1897, 1–15. o.

12 (Megjegyzés - Popup)

Suba János: A dualista Magyarország államhatárainak változásai 1868–1918 között. Rendvédelmi Füzetek Bp. 1922, 96. o.

13 (Megjegyzés - Popup)

Térképészeti Közlöny Bp. 1934, 37. o.

14 (Megjegyzés - Popup)

Történelmi olvasókönyv: XX. század. Nemzeti Tankönyvkiadó Bp. 1994, 57–61. o.

15 (Megjegyzés - Popup)

Villani Frigyes: Jelentés a Soproni népszavazásról és a magyar–osztrák határmegállapításról. (Továbbiakban: VF: J.) Sopron, 1923, 36. o.

16 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 40. o.

17 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 36. o.

18 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 32. o.

19 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 66–68. o.

20 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 60–62. o.

21 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 79–85. o.

22 (Megjegyzés - Popup)

Sallai János: Magyarország történelmi határai a térképeken. Bp., Püski, 1995, 50. o.

23 (Megjegyzés - Popup)

VF: J. 73–74. o.

24 (Megjegyzés - Popup)

Hadak útján 1959. V. évf. 53. sz. „Vasfüggöny”.

25 (Megjegyzés - Popup)

1934-ben a magyarországi magánvasutak vonalhossza 2992 km-t tett ki. 12 jogi személy összesen 36 vasúttársaságot igazgatott. A 12 jogi személy közül a legjelentősebb a GYSEV volt, amely a megnyitása

óta kezelésében álló FHÉV mellett 13 vasúttársaság ügyvitelét látta el. Ez a GYSEV saját 95,12 km-es és a FHÉV 66,0 km-es vonala mellett további, összesen 1457 km vasútvonalat jelentett!

26 (Megjegyzés - Popup)

Anschluss, 1938. március 13. Az Osztrák Szövetségi Vasutak (BBÖ) 5 nappal később, március 18-ával beolvadtak a Német Birodalmi Vasutakba (DRB).

27 (Megjegyzés - Popup)

A Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút Üzleti Jelentése az 1938. üzletévről. Röttig–Romwalter Nyomda R. T. Sopron, 1939.

28 (Megjegyzés - Popup)

A német és olasz vasúti szakértők 1940. március 12. és 13-án dolgozták ki a szállítás lebonyolításának részletes feltételeit. A megállapodás értelmében a Ruhr- és Saar-vidéki, valamint felső-sziléziai bányákból indított vonatokhoz naponta szükséges 2000 darab (!) vasúti kocsi 1/3-át Olaszország, 2/3-át Németország állította ki.

29 (Megjegyzés - Popup)

Vereinbarung – Országos Levéltár Z. szekció; 21525–1944–51038 iratcsomó.

30 (Megjegyzés - Popup)

A MÁV első lépésben 1940. november 3. és 9. között azonban csak 30 darab 56^{31–33} (volt BBÖ 170) sorozatú tehervonati mozdonyt vehetett át Hegyeshalomban. 1941-től kezdődően a háborús helyzet alakulásával a MÁV a Katonai Szállításvezetőség, ill. a Transportkommandatur megkeresésének eleget téve nagyszámú olasz, német, sőt horvát mozdonyt vett bérbe olasz, később német haderők keleti hadszíntérre szállítása céljából.

31 (Megjegyzés - Popup)

I. Bécsi Döntés: 1939. 11. 02.

32 (Megjegyzés - Popup)

Bodajk felől Komárom–Győr–Sopron–Ebenfurth–Schwandorf, ill. Sümeg felől a FHÉV vonalán Celldömölk–Eszterháza–Sopron–Ebenfurth–Bergheim útirányon.

33 (Megjegyzés - Popup)

A Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút Üzleti Jelentése az 1940 üzletévről. Röttig–Romwalter Nyomda R. T. Sopron, 1941.

34 (Megjegyzés - Popup)

A Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút Üzleti Jelentése az 1941. üzletévről. Röttig–Romwalter Nyomda R. T. Sopron, 1942.

35 (Megjegyzés - Popup)

A Győr felől érkező bauxitvonatok átlag 1150 tonnásak voltak (Kz, Iz sorozatszámú MÁV és Om sorozatú DRB kocsik).

36 (Megjegyzés - Popup)

A Győr–Sopron–Ebenfurthi Vasút Üzleti Jelentése az 1942. üzletéről. Röttig–Romwalter Nyomda R. T. Sopron, 1943.

37 (Megjegyzés - Popup)

Jegyzőkönyv a GYSEV igazgatóságnak Budapesten, 1943. évi november hó 26-án délelőtt 11 órakor tartott 314. számú üléséről. 12. b) napirendi pont: „Egyéb ügyek. Javaslat két darab használt tehervonati mozdony megvásárlása ügyében”.

38 (Megjegyzés - Popup)

A cukorgyártás 1942-ben szűnt meg.

39 (Megjegyzés - Popup)

A Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút Üzleti Jelentése az 1943. üzletéről. Röttig–Romwalter Nyomda R. T. Sopron, 1944.

40 (Megjegyzés - Popup)

„Jelentés a Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút 1943. évi állapotáról, üzeméről és forgalmáról”, 1944. június – GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

41 (Megjegyzés - Popup)

Jegyzőkönyv a GYSEV-igazgatóságnak Budapesten, 1944. évi május hó 8-án délelőtt 1/2 11 órakor tartott 315. számú üléséről. 6. napirendi pont: „Jelentés két darab DRB. mozdony bérbevételéről.”

42 (Megjegyzés - Popup)

Nachrichtenblatt der Betriebsleitung der ROeEE. Folge 1., Wulkaprodersdorf, 1944. 01. 25.
„Geheimhaltung der Truppentransporte” – GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

43 (Megjegyzés - Popup)

Nachrichtenblatt der Betriebsleitung der ROeEE, Folge 4., Wulkaprodersdorf, 1944. 08. 01.
„Führerbefehl” – GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény: *„Führer Hauptquartier, 25. Juli 1944. Die Kriegslage zwingt zur vollen Ausschöpfung aller Kräfte für Wehrmacht und Rüstung. Ich ordne daher an: Der Vorsitzende des Ministerrates für die Reichsverteidigung Reichsmarschall Hermann Göring hat das gesamte öffentliche Leben den erfordernissen der totalen Kriegführung in jeder Beziehung anzupassen...”*

44 (Megjegyzés - Popup)

Jegyzőkönyv a GYSEV-igazgatóságnak Budapesten, 1944. évi június hó 9-én délelőtt 1/2 11 órakor tartott 316. számú üléséről. 4. napirendi pont: „Jelentés a fokozott teljesítmények miatt a német vonalon szükségessé vált üzemgazdasági intézkedésekről”.

45 (Megjegyzés - Popup)

Kivonat a m. kir. belügyminiszternek 180.000/1936. B. M. számú rendeletéből (megjelent az 1936. évi 215. számú Budapesti Közlönyben) – GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

46 (Megjegyzés - Popup)

Jelentés – GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

47 (Megjegyzés - Popup)

Budapesti Közlöny, 1943. évi 264. szám.

48 (Megjegyzés - Popup)

Légo kárjelentések továbbítása, Bp. Ig. 249/1944. sz. GYSEV igazgatósági utasítás – GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

49 (Megjegyzés - Popup)

A győri repülőtér és a vagongyár bombázása során 532 személy vesztette életét. 1132 fő megsebesült.

50 (Megjegyzés - Popup)

Győr-GYSEV állomásfőnökség 220/Om számú távirata, 1944. 04. 13. – GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

51 (Megjegyzés - Popup)

Győr-GYSEV állomásfőnökség 220/Om számú táviratának kiegészítése, 1944. 04. 13., 13:38 – GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

52 (Megjegyzés - Popup)

Eszterháza állomásfőnökének 1944. 04. 25-i 73/1944 számú jelentése – GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény. GYSEV üzletvezetőség 771/Om/1944 sz. jelentése: „Bombatámadás a Fertővidéki HÉV ellen”, 1944. 04. 26. – GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

53 (Megjegyzés - Popup)

Győr-GYSEV állomásfőnökség 233/Om számú távirata, 1944. 06. 13. – GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

54 (Megjegyzés - Popup)

Győr-GYSEV állomásfőnökség 241/Om számú távirata, 1944. 06. 26. – GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

55 (Megjegyzés - Popup)

Győr-GYSEV állomásfőnökség 242/Om számú távirata, 1944. 07. 2. – GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

56 (Megjegyzés - Popup)

Kapuvár állomásfőnökének 960/1944 számú távirata, 1944. 07. 10. – GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

57 (Megjegyzés - Popup)

Távirat, 1944. 10. 13. – GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

58 (Megjegyzés - Popup)

Jelentés, 1944. 11. 01., 21.00 óra – GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

59 (Megjegyzés - Popup)

„Kettő amerikai kéttörzsű vadászgép több sorozat géppuska tüzetől a hosszakazán, az állókazán, a bal henger és lövettyű, valamint a szerkocsi megsérült és azonnal szolgálatképtelenné vált.” – Kapuvár állomásfőnökének távirata, 1944. 11. 01. – GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény. A mozdony a GYSEV 14-es pályaszámú tehervonati gépe volt.

60 (Megjegyzés - Popup)

A 90. számú tehervonat 19. sz. mozdonya.

61 (Megjegyzés - Popup)

Az Anyagszertár Különítmény Parancsnokság által kisoroztatott kocsik teteje meggyulladt.

62 (Megjegyzés - Popup)

Felvételi épület, vízház, resti és lakóépületek, munkavezető-őri lakóház, fából készült anyag- és szénraktár, állomásfőnöki melléképület.

63 (Megjegyzés - Popup)

116.244. sz. 1905 pár bakancsral megrakott teherkocsi.

64 (Megjegyzés - Popup)

A budapesti Ganz és Társa Villamossági, Gép-, Waggon- és Hajógyár Rt, az argentin államvasút részére gyártott, de a háborús események miatt már ki nem szállított 33 darab keskeny nyomközű motoroskocsiját a háborús események közeledtével 1944. május 6-tól az Esterházy hercegi hitbizomány birtokán Csapod közelében, a GYSEV tulajdonában lévő iparvágányon, ill. újonnan fektetett vontatóvágányon tárolta. W. SSz. 1991, 157–165. o.

65 (Megjegyzés - Popup)

GYSEV üzletvezetőség 1024/Om/1945 számú jelentése, 1945. 01. 02. – GYSEV üzemtörténeti

gyűjtemény. A FHÉV celldömölk–répcelaki vonalszakaszát a MÁV 1944. 12. 09-étől vonatok leállítására használta fel. Ettől a naptól kezdődően 15–18, egyenként 80 tengelyes vonatot állítottak ki, amelyet a GYSEV-nek kellett kiürítési vonatként onnan nyugat felé tovább vinnie.

66 (Megjegyzés - Popup)

A GYSEV-üzletvezetőség 1070/Om/1945 számú jelentése, 1945. 02. 23. – GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

67 (Megjegyzés - Popup)

Golücke, Friedhelm: Der Zusammenbruch Deutschlands – eine Transportfrage?, SH-Verlag Süddeutsche Hochschulverlags- und Vertriebsgesellschaft mbH., Seherfeld 1993.

68 (Megjegyzés - Popup)

Az amerikai hadvezetés tudatában volt Sopron mint vasúti és közúti csomópont jelentőségének. Az 1944. október 13-án a városról készített légi felvételen bejelölték a város két vasútállomását, mint támadási célpontot. Hárs József: „1944-ben készült légifelvételek Sopronról” SSz. 1983, 328. o.

69 (Megjegyzés - Popup)

15. USAAF (amerikai légi hadsereg) 47. Bomber Wing (hadosztály) 450. Bomber Group (ezredének) 28 Consolidated B24 Liberátora. 5 gép Nagycenk (Széchenyi-kastély) bombázta. (Hárs József: „A december 6-i lázalom” Kisalföld, 1944. 12. 06.) A Consolidated–Vultee Aircraft Corporation cég által különböző alváltozatban gyártott géptípus (összesen 18 188 db) volt az USA II. világháborús légierőjének legelterjedtebb távolsági nehézbombázó repülőgépe.

70 (Megjegyzés - Popup)

GYSEV üzletvezetőség 35/1945 számú jelentése, 1945. 01. 09. – GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

71 (Megjegyzés - Popup)

25–30 db 500–2000 kg-os rombolóbomba, a többi „aknabomba”. Vö. SSz. 1994, 380–408. o.

72 (Megjegyzés - Popup)

Iparügyi Minisztérium és egyéb miniszteri részlegek vonata (Fertőboz felé): „Steigbügel” fedőnevű német csapatszállító vonat (Harka–Kópháza felé); GYSEV segélyvonat.

73 (Megjegyzés - Popup)

Baumgarten felé menekíteni nem lehetett, mert bejáratban volt a ... sz. vonat.

74 (Megjegyzés - Popup)

12.01 órakor újabb 6 gép jelent meg és bombázta az állomást. (Hárs József: „A december 6-i lázalom” Kisalföld, 1944. 12. 06.) 13 vasutas szolgálati helyén vesztette életét.

75 (Megjegyzés - Popup)

Az 5 vagon lőszer már több napja elszállításra várt. Többszöri sürgetésre december 5-én a Pup. azt a választ kapta, hogy először a Rákóczi intézetet fuvarozzák el, majd azután a lőszert.

76 (Megjegyzés - Popup)

A bombázás napján a GYSEV állagában 46 gőzmozdony volt (33 eredeti GYSEV gép, 2 Sopronba menekített Szeged-Csanádi Egyesült Vasutak tulajdonában álló mozdony, 5 DRB- és 4 MÁV kölcsönmozdony). A 46 mozdonyból a bombázás után már csak 24 volt használható állapotban (a 121 és 303 pályaszámú GYSEV, valamint a 75.403 pályaszámú DRB kölcsönmozdony közvetlen találatot kapott). A bombázás tönkre tett 3 db 2 tengelyes motorkocsit, az M11 sínautóbuszt, 2 szolgálati vágánygépkocsit, 12 GYSEV személy-, 8 GYSEV kalauz-, 22 GYSEV teherkocsit, 114 egyéb vasúti kocsit.

77 (Megjegyzés - Popup)

A 108. sz. vasúti rakodó- és építőszázadot Érsekújvárról irányították a nyugati határszél felé. A légitámadást megelőző éjjelen érkezett Fertőbozra, ahonnan Sopron túlzásfolttsága miatt továbbhaladni nem tudott.

78 (Megjegyzés - Popup)

„Mátyás király” nevű Árpád típusú sínautóbusz és két sínautó. A MÁV igazgatóság, a KSZV, a Budapest déli és szombathelyi MÁV üzletvezetőségek, a 105. sz. vp., a GYSEV soproni üzletvezetősége és a vulkapordányi Betriebsleitung képviselői a Dunántúl kiűrtési forgalmának GYSEV-vonalra való részbeni kiterjesztését vitatták meg. (Sopronnal egyidőben Hegyeshalom állomást is bombatámadás érte.) „...Tervbe vették a Győr–Eszterháza–Neusiedl, Celldömölk–Eszterháza–Sopron–Ebenfurth útvonalat megfelelő megosztással, mivel mindkét útirány Eszterházát érinti, ezért Eszterháza állomás teljesítőképességét a napi maximum 16 vonatban állapították meg és kedvező lehetőségek esetén 10 vonatot gondolnának Ebenfurthon át, 6 vonatot Neusiedl állomáson át továbbítani. Ehhez a forgalomhoz szükség szerint a MÁV saját mozdonyával és vonatkísérő személyzettel Eszterházáig tractio kiegészítést ígért. Szóba került az is, hogy a MÁV a tractiot Ebenfurthig is lebonyolítja szükség szerint...” „GYSEV forgalmi osztály eseménynaplója – 1944. XII. 6. – 1947. XI. 10.” – GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

79 (Megjegyzés - Popup)

A beszámoló alapján tehát a bombázás csak 3 napra állította meg a Sopronon áthaladó vasúti forgalmat. Ezt támasztja alá az említett eseménynapló erre a napra vonatkozó bejegyzése is. Ez ellentmond a Sopronon áthaladó vasúti forgalomnak az eddigi publikációkban 5 napban megadott szünetelésének. 1944. 12. 10-én este a pécsi hadikórház vonata haladt át Sopronon Ebenfurth felé. Szintén 10-én érkezett 150 kocsi lőszer a GYSEV vonalára (Kóny és Enese). 12. 12-én Wulkaprodersdorf felől érkezett egy 19 kocsiból álló szénvonat. 12. 13-án pedig egy páncélvonat haladt végig a GYSEV vonalán.

80 (Megjegyzés - Popup)

Szönyegbombázás a Pócsi dombon, az alsó és felső Löverekben. A Lövér Szálló sarkát bomba vitte el. 19-én a téglagyárak kaptak bombatalálatokat. Vö. SSz. 1995, 327–338. o.

81 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Hartmann Jenő m. kir. kormányfőtanácsos, igazgató (1883. 02. 09. – 1965. 04. 27.; a GYSEV-nél: 1904. 09. 01. – 1951. 12. 31.)

82 (Megjegyzés - Popup)

Jegyzőkönyv a GYSEV igazgatóságának Budapesten, 1944. évi december hó 14-én délelőtt 11 órakor tartott 316. számú üléséről. 8. napirendi pont: „Jelentés a Sopront ért bombatámadás okozta károkról”.

83 (Megjegyzés - Popup)

A német hadvezetés 1945. 01. 13-i parancsa alapján 1945. 03. 01-ig a 6. SS páncélos hadsereg (Josef Dietrich) 42 különböző egységét helyezte át az északi, ill. a nyugati hadszínterekről a déli hadseregcsoporthoz (Heeresgruppe Süd – Wöhler tábornok). Ezek közt volt az 1., 2., 9. és 12. SS páncélososztály, valamint a 16. SS páncélgránátos hadosztály és a 356. gyalogos hadosztály. A csapatokat 47 vonattal hozták Magyarországra. Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht, IV. kötet 1944. 01. 01. – 1945. 05. 22.

84 (Megjegyzés - Popup)

A német hadvezetés a 6. SS páncélos hadseregét vonultatta át Bécsújhely–Sopron útvonalon a Wehrmacht 1945. 03. 06-án induló utolsó nagyobb szabású magyarországi „Tavaszi ébredése” (Frühlingserwachen) hadműveletéhez, amellyel a Balaton és a Velencei tó közötti szakaszon az előretörő 3. Ukrán Front csapatait kívánták a Duna bal partjára visszaszorítani. Ugyancsak ezen a napon indult meg az ún. Dráva-fronton az „Erdei ördög” (Waldteufel) hadművelet a Duna–Száva–Dráva háromszögben.

85 (Megjegyzés - Popup)

Naponta 5710 katona és 13 610 t hadianyag.

86 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanezen a napon az USAAF 560 gépe a németországi Ulmot is bombázta. W. SSz. 1995, 237–338. o.

87 (Megjegyzés - Popup)

200/1945 ü. i. alatti 4. számú kárjelentés: „Kárjelentés az 1945. évi március hó 4. napján a fentnevezett szolgálati hely ellen intézett ellenséges légitámadás körülményeiről és hatásairól.” Sopron, 1945. 03. 10. – GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

88 (Megjegyzés - Popup)

A légnyomás következtében az üzletvezetőség épületének egyik lakásában összedőlt egy kályha, amitől egy emelet teljes egészében kiégett. Az üzletvezetőség ideiglenesen a Teológia épületébe költözött.

89 (Megjegyzés - Popup)

A/1 és A/2 űrlap a lakóházak háborús sérültségének bejelentésére és a helyreállítás anyagszükségletéről – GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

90 (Megjegyzés - Popup)

A Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút Üzleti Jelentése az 1944. üzletévről. Röttig–Romwalter Nyomda R. T. Sopron, 1945.

91 (Megjegyzés - Popup)

Jegyzőkönyv a GYSEV-igazgatóságnak Budapesten, 1945. június hó 20-án délelőtt 11 órakor tartott 318. számú üléséről. 3. napirendi pont: „Jelentés a vasútvonalak helyzetéről”.

92 (Megjegyzés - Popup)

GYSEV üzemtörténeti gyűjtemény.

93 (Megjegyzés - Popup)

Az első, szovjet utánpótlást szállító vonat a Kenyeri–Rábakecskéd állomás melletti felrobbantott Rába-híd újjáépítése (fa hídprovizórium) után 1945. április 8-án indult Celldömölkre és két nappal később, 10-én érkezett Sopronba.

94 (Megjegyzés - Popup)

A Nagykanizsa–Szombathely–Sopron vonalon a forgalom már 1945. május 1-jétől megindult. A Rák-patak tönkrement hídja miatt a vonatok végállomása Sopron GYSEV-állomás volt.

95 (Megjegyzés - Popup)

A Hanság-csatorna hídjának helyreállítását követően.

96 (Megjegyzés - Popup)

Forrás: Pataky/Rozsos/Sárhidai: Légi háború Magyarország felett; GYSEV ügyiratok.

97 (Megjegyzés - Popup)

Sopront a felsorolt időpontokon túlmenően 5 ízben egy-egy gép támadta.

98 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hirlap: „Csökkentek a kilátásaink”, 1935.

99 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hirlap: 1936. június 16., 3. p.

100 (Megjegyzés - Popup)

Kubinszky M.: Régi soproni látképek. Sopron, 1994. 114–119. p.

101 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Városszépítő Egyesület Évkönyve 1869–1929. (továbbiakban: Évkönyv) Sopron 1929, 60. p.

102 (Megjegyzés - Popup)

Kubinszky M.: i. m. 119. p.

103 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Levéltár 1908. június 28-án beadott építési engedélyezési terv.

104 (Megjegyzés - Popup)

Szabó J.: A Soproni Városszépítő Egyesület története 1869–1984. Sopron 1984. 21. p.; Évkönyv 60–61. p.

105 (Megjegyzés - Popup)

Évkönyv 61. m.

106 (Megjegyzés - Popup)

Winkler G.: Sopron építészet a 19. században. Bp. 1988. 142–148. p.

107 (Megjegyzés - Popup)

Szabó J.: i. m.: 19. p.

108 (Megjegyzés - Popup)

Évkönyv 92. p.

109 (Megjegyzés - Popup)

Évkönyv 92. p. 1. jegyzet

110 (Megjegyzés - Popup)

Évkönyv 105. p.

111 (Megjegyzés - Popup)

Szabó J.: i. m.: 43. p.

112 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap, 1935. június 19.

113 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap: A Városszépítő Egyesület 482 új taggal gyarapodott. 1935. május 7.

114 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hirlap, 1935. április 7.

115 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hirlap, 1936. június 16. 3. p. Ünnepélyes keretek között átadták rendeltetésének a Károly-várat.

116 (Megjegyzés - Popup)

Dr. hc. dr. Winkler Oszkár életműve (1907–1984). Építés–Építészettudomány XIX. 1–2. 267. p.

117 (Megjegyzés - Popup)

A munkaközi szénrajzot az OMvH Építészeti Múzeuma őrzi: s papírmmodell fotóit Winkler Oszkár hagyatékában találtuk meg.

118 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Levéltár, X. 207/1935.

119 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Építőművészet 1942. 267.

120 (Megjegyzés - Popup)

Winkler G.: Szakvélemény a Károly kilátó állapotáról és helyreállításáról. 1996. kézirat.

121 (Megjegyzés - Popup)

Winkler G.: Sopron építészete a XIX. században. Bp. 1988. 67–69. p. a szélmalom tornyának tervrajzával.

122 (Megjegyzés - Popup)

Winkler G.: i. m. 153. p.

123 (Megjegyzés - Popup)

Az áramvonal hamarosan elterjedt az ipari formatervezésben: előbb Amerikában, később Európában is nagy jelentőséget kapott – különösen a járműépítésben vált kizárólagos formává.

124 (Megjegyzés - Popup)

Joedicke, J.: Modern építészettörténet. Bp. 1961. 63–65. p.

125 (Megjegyzés - Popup)

Dr. hc. dr. Winkler Oszkár életműve: i. m.: 269. p.

126 (Megjegyzés - Popup)

A vázlatot 1934 novemberében készítette: minden bizonnyal ekkor nyerte el a terv végleges formáját. A rajz még a terepszinten nyitott bejáratot mutat, az emeleti erkélyekhez hasonló vasbeton előtetővel.

127 (Megjegyzés - Popup)

Tér és forma 1937. 173. p. és Magyar építőművészet 1942. 267. p.

128 (Megjegyzés - Popup)

Winkler Oszkár építészetének jelentőségéről: Pamer N.: Magyar építészet (ideiglenes cím) a két világháború között. Bp. 1986. 126. p.: Bonta J.: Modern magyar építészet. New-York. (kiadás alatt); Hadik A: Modern építészet Magyarországon. Bp. 1996. 3. p.

129 (Megjegyzés - Popup)

M. Jankovics Nelly: Caroline Pichler magyar kapcsolatai. In. *Vigilia* IV (1940) Nr. 6. 383–384. p.

130 (Megjegyzés - Popup)

Pausz Gabriella: Nemes Artner Mária Terézia (1772–1829) és írói köre. Német Philologiai Dolgozatok XXI. Budapest: Pfeifer 1917, 21. p.

131 (Megjegyzés - Popup)

(Artner, Therese Marie von – Tiell, Marianne): Feldblumen auf Ungarns Fluren gesammelt von Nina und Theone. Jena: Voigt 1800, 2 kötet.

132 (Megjegyzés - Popup)

(Artner, Therese Marie von): Neuere Gedichte von Theone. Tübingen: Cotta 1806.

133 (Megjegyzés - Popup)

Uo. S. V. Kb.: „A ’Vadvirágok’ hazánkban kevésbé váltak ismertté, mint Németországban, ahol a távoli és műveletlen talaj dísztelen gyermekeit megértéssel, sőt tetszéssel fogadták.”

134 (Megjegyzés - Popup)

Artner, Therese: Gedichte. Gewählt, verbessert, vermehrt, Leipzig: Hartleben 1818, 2 kötet.

135 (Megjegyzés - Popup)

Feldblumen, 1. kötet VIII–XI. p., vö. Tarnói László: Patriotismus und nationale Identität im Spiegel der deutschsprachigen Dichtung im Königreich Ungarn um 1800. In: *Berliner Beiträge zur Hungarologie* 4 (1989), 12. p. Kb.: „De hazánkban még oly kevés az eredeti költői mű, (...) hogy kezdetben a tökéletlen kísérletek is hasznosnak bizonyulhatnak”, ill. „Amennyiben műveinkben hibákat és provincializmusokat találának, kérjük tudják be azt (...) nemünknek és származásunknak.”

136 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1. kötet 99. p.

137 (Megjegyzés - Popup)

Neuere Gedichte 90., 115. és 137. p. A Blava egy Nyitra-megyei patak.

138 (Megjegyzés - Popup)

Gedichte. Gewählt, verbessert, vermehrt. 2. kötet 28. p.

139 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 2. kötet 185. p.

140 (Megjegyzés - Popup)

Feldblumen, 1. kötet 113. p.

141 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 2. kötet 44. p.

142 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 2. kötet 28. p.

143 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1. kötet 153. p.

144 (Megjegyzés - Popup)

Neuere Gedichte 82. p.

145 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 61. p.

146 (Megjegyzés - Popup)

Artner, Marie Therese: Das Fest der Tugend. Oedenburg: Sießin 1798. Artner, Therese von: Rettung und Lohn. Agram: Novoßel (1823).

147 (Megjegyzés - Popup)

Artner, Therese von: Die That. Leipzig: Hartleben 1817.

148 (Megjegyzés - Popup)

Artner, Therese von: Stille Größe. Kaschau: Wigand 1824.

149 (Megjegyzés - Popup)

Gedichte. Gewählt, verbessert, vermehrt. 2. kötet 49. p.

150 (Megjegyzés - Popup)

Artner, Therese von: Briefe über eine Theil von Croatien und Italien an Caroline Pichler. Pesth: Wigand 1830.

151 (Megjegyzés - Popup)

Pittner János mérnök, nádexportőr bérelte ezt a területet a várostól, s létesítette rajta a romantikus Fertő-strandot (1935–1945); a GYSEV autóbusza járt ki oda. Remek konyhája volt: a bérlő személyesen sütötte a halat. Vö. Tuba László (szerk.): Győr–Moson–Sopron megye települései. Győr, 1994, 51. o. (Fertőboz.) (Hárs József megjegyzése.)

152 (Megjegyzés - Popup)

Cser József: 90 évesen írta meg visszaemlékezését 1993. és 1994. fordulóján. (Hárs József megjegyzései.)

153 (Megjegyzés - Popup)

A művek listájának összeállításában ifj. Sarkady Sándor (Széchenyi I. Városi Könyvtár) és Rozsonits Gézáne (Fertőszentmiklós, Jókai u. 3.) voltak a segítségemre.